

Соляний Шлях
Salt Road

Жиленко М., Мойжес В., Прохненко І., Драбанц М. Р.

Соляний Шлях

Salt Road

Ужгород
Поліграфцентр «Ліра»
2021

УДК 622.363.1:338.48](477.87)(091)(092)

С 60

Жиленко М., Мойжес В., Прохненко І., Драбанц М. Р.

Соляний шлях / М. Жиленко, В. Мойжес, І. Прохненко, М. Р. Драбанц. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2021. – 96 с.: Іл.

Матеріали пропонованого читачам науково-популярного видання зібрані та систематизовані колективом вчених України та Угорщини в рамках міжнародного проекту HUSKROUA/1702/3.1/0091 «Відновлення туристичної привабливості історичного «Соляного Шляху»», Програми ТКС ЄС Угорщина-Словаччина-Румунія-України 2014-2020, що співфінансується ЄС. В публікації розглянуті основні етапи історії видобування солі в Марамороші, проаналізована регіональна специфіка транспортування, правового регулювання видобування та розподілу, а також окреслені основні напрямки реалізації одного з найбільш цінних мінералів Карпатського басейну. Книгу робить яскравішою багатий ілюстративний матеріал. Окремий інформаційний блок про важливі історичні постаті та пам'ятки архітектури на Соляному Шляху динамічно доповнює тематично-структурну лінію публікації.

Видання розраховане на широке коло читачів: туристів, краєзнавців, містить цінну інформацію для викладачів вишів та загальноосвітніх шкіл, студентів, школярів та всіх зацікавлених.

The materials of the popular science publication offered to readers were collected and systematized by a team of scientists from Ukraine and Hungary within the framework of the HUSKROUA /1702/3.1/0091 «Restoration of tourist attractiveness of the historical «SaltRoad» cross-border project, Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014-2020 co-financed by the EU. The publication considers the main stages of the history of salt mining in Maramures, analyzes the regional specifics of transportation, legal regulation of production and distribution, as well as outlines the main directions of marketing of one of the most valuable minerals of the Carpathian Basin. The book is brightened by rich illustrative material. A separate information block on important historical figures and architectural monuments on the Salt Road dynamically complements the thematic and structural line of the publication.

The publication is designed for a wide range of readers: tourists, local historians, contains valuable information for teachers of universities and secondary schools, students, schoolchildren and all interested parties.

Co-funded by the European Union

Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC
Programme 2014-2020

PARTNERSHIP WITHOUT BORDERS

Дану промоційну публікацію — книгу «Соляний Шлях» було підготовано завдяки проєкту HUSKROUA/1702/3.1/0091 «Відновлення туристичної привабливості історичного «Соляного Шляху», що здійснюється(вався) КП «Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття» Закарпатської обласної ради», Виконавчим комітетом Хустської міської ради та Соболч-Сотмар-Берег «Обласне регіональне агентство розвитку та охорони навколишнього середовища» у рамках Програми транскордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020 (huskroua-cbc.eu) та співфінансується Європейським Союзом.

Загальна мета проєкту «Salt Road» — залучення туристів до «ключових» туристичних пам'яток регіону.

ЗАГАЛЬНИЙ БЮДЖЕТ ПРОЄКТУ:

382 918,23 євро

ВНЕСОК ЄС:

344 626,40 євро

Програма Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна ЄІС ТКС 2014-2020 забезпечує фінансування ЄС для сталого розвитку вздовж кордону України з Угорщиною, Словаччиною та Румунією, допомагає зменшити різницю у рівні життя та вирішити спільні проблеми по обидва боки кордону.

Держави-члени Європейського Союзу вирішили об'єднати свої знання, ресурси та долі. Разом вони побудували простір стабільності, демократії та сталого розвитку, зберігаючи при цьому культурне різноманіття, толерантність та свободу особисті. Європейський Союз прагне поділитися своїми досягненнями та цінностями з країнами та народами, що перебувають за його межами.

Дану публікацію було створено за фінансової підтримки Європейського Союзу. За її зміст несе відповідальність виключно Комунальне підприємство «Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття» Закарпатської обласної ради», і може не обов'язково відображати погляди Європейського Союзу.

APP "ЗАКАРПАТТЯ"

SZSZBMFU.HU
SZÁRSZÁGI SZAKKÖZNEVELÉSI ÉS TUDOMÁNYOS KUTATÁSI KÖZPONT

Зміст

Content

Вступ	[8]	Introduction
Давні часи	[10]	Ancient times
Колонізація Марамороша	[17]	Colonization of Maramures
Госпіти. Привілеї	[19]	Settlers. Privileges
Соляні шахти	[21]	Salt mines
Управління видобуванням та торгівлею кам'яною сіллю в середньовічній Угорщині	[28]	Management of mining and trade of rock salt in medieval Hungary
Соляні комори в Угорщині нової епохи	[34]	Salt stores in Hungary of the new era
Дороги, ярмарки, карти	[39]	Roads, fairs, maps
Доставка солі на возах та плотах	[47]	Delivery of salt on carts and rafts
Митні пости. Митні збори	[53]	Customs posts. Customs duties
Марамороська сіль у Верхньотисянському краї	[55]	Maramures salt in Upper Tysa region
Роль солі в історичній Угорщині	[57]	The role of salt in historical Hungary
Персоналії та пам'ятки		Personalities and sights
Свята Кінга	[60]	Saint Kinga
Томаш Надошді	[62]	Tamás Nádasdy
Беатриса Арагонська	[64]	Beatrice of Aragon
Рід Перені	[66]	The Perényi clan
Естергомський архієпископ Ласло Салкаї	[68]	Archbishop of Esztergom László Szalkay

Томаш Есе, Тарпа й сіль Тісауїлоку	[70]	Tamás Esze, Tarpa and salt of Tiszaújlak
Жигмонд Моріц: Роман мого життя — уривок	[72]	Zsigmond Móricz: Excerpt from The Story of My Life
Вишківський замок	[73]	Vyshkovo Castle
Вишківська реформатська церква	[74]	Vyshkovo Reformed Church
Хустський замок	[76]	Khust Castle
Хустська реформатська церква	[79]	Khust Reformed Church
Виноградівський замок Канків	[80]	Vynohradiv Castle Kankó
Виноградово, римо-католицька церква	[82]	Vynohradiv, Roman Catholic Church
Королівський замок	[84]	Korolevo Castle
Квасівський замок	[86]	Kvasovo Castle
Герб комітату Мараморош	[88]	Emblem of Maramures county
Терміни	[89]	Glossary
Використана література	[90]	The used literature

Вступ

Сіль — один із найбільш цінних і популярних мінералів Карпатського басейну, який упродовж багатьох століть видобували в Марамороші, Трансільванії та зі східного боку від гірських масивів. З давніх часів вона була неодмінним елементом повсякденного харчування (40% від усієї кількості), консервації продуктів, насамперед м'яса (35%), задоволення потреб свійської худоби (25%). Так, вважається, що в середньому для дорослої людини необхідно біля 6 г солі на добу, для дрібної рогатої тварини 5–15 г, а для великої — 25–30 г. Однак, залежно від образу життя, віку, раціону, кліматичних умов і фізичного навантаження ці величини можуть коливатися.

Найпростішим способом отримання цього мінералу стало використання води солоних джерел. У наближених від них районах її розвозили торгівці в невеликих діжках від будинку до будинку. Зокрема, у Марамороші для приготування їжі таку солону воду застосовували аж до 19 ст. Але сама процедура варіння солі на дому масового розповсюдження так і не набула. Тому для зручного транспортування продукції на більш віддалені відстані її випаровували нелегальні ділки в околицях джерел у керамічних горщиках і потім збували торговцям.

Та все ж найбільшою популярністю завжди користувалася кам'яна сіль. Значно продуктивнішим, а тому вигіднішим було розроблення її поверхневих виходів. З вичерпанням запасів довелося запроваджувати й затратні глибинні шахтові технології. Селяни до початку 20 ст. надавали перевагу великим шматкам мінералу, які можна було придбати в сільських магазинах та на базарах. Волохи, що торгували сіллю на ринках, часто обмінювали її на зерно, сало, смалець. Кам'яну сіль складали на горищах, а безпосередньо перед використанням дрібнили в ступах або за допомогою ручних млинів.

Західноєвропейська громадська думка в епоху середньовіччя чітко й одногласно вважала, що Угорське королівство — велика, потужна й надзвичайно багата країна. «Територія Угорщини велика, а її сила незмірна», — узагальнив це твердження одним реченням на початку 14 ст. літописець. Згадка про неймовірне багатство цього краю була постійною необхідністю позитивного оцінювання країни. Під час неодноразового проходу військ хрестоносців через територію Угорщини багато хто міг відчувати, що країна має вдосталь всілякої їжі, і цей досвід спровокував захоплюючі описи навіть від тих авторів, які явно ворогували з угорцями. В очах єпископа Оттона Фрайзінського краса квітучого Карпатського басейну, родючість її земель здавалася раєм Божим. «Ця провінція, яку здавна вже називають Паннонією, оскільки її з усіх боків оточують ліси та гори, всередині рівнина, доки око бачить, яку переплітають милі людському оку ріки та потоки, гаї, багаті на різні види диких звірів, і, як відомо, вона настільки насолоджується вродженою красою свого розташування, наскільки багата родючою землею, тож майже можемо повірити, що це і є сам рай Божий [...]». Про достаток також детально повідомляється авторами наступних століть, які дають довгий перелік місцевих звірів, риб, мінералів або фруктів. Елек Фенеш у 1847 р., описуючи стан країни, виділив безліч мінеральних ресурсів і підкреслив: «[...] територія надмірно багата на корисні копалини, а затрати на видобуток пускають в обіг величезну кількість грошей [...]». Надзвичайно важлива протягом століть кам'яна сіль у Карпатському басейні є на трьох територіях, у великих родовищах, що видобувалися впродовж минулих тисячоліть: у соляних шахтах Трансільванії, соляних шахтах Марамороша та північних соляних шахтах біля Пряшева. У нашому довіднику ми ознайомимо читачів із ролю кам'яної солі в Карпатському басейні та її історією. Ця територія охоплює переважно північно-східні комітати історичної Угорщини, які на сьогодні розташовані на території чотирьох країн. Більша частина Марамороського комітату розташовується на території сучасної Румунії, але найважливіші шахти та історичні шахтарські міста можемо знайти на території України.

Introduction

Salt is one of the most valuable and popular Carpathian basin minerals, which had been mined for many centuries in Maramures, Transylvania and on the eastern side of the mountains. Since ancient times it has been an essential element of daily nutrition (40% of the total), canning food, especially meat (35%), meeting the needs of livestock (25%). Thus, it is believed that the average adult needs about 6 g of salt per day, small cattle — 5–15 g, and large cattle — 25–30 g. However, depending on lifestyle, age, diet, climatic conditions and physical activity, these values can vary.

The easiest way to obtain this mineral was to use water from saltwater springs. In areas close to them it was transported by traders in small barrels from house to house. In particular, in Maramures such salt water was used for cooking until the 19th century. But the procedure of cooking salt at home did not become widespread. Therefore, for convenient transportation of the product over longer distances, it was evaporated by illegal dealers in the vicinity of springs in ceramic pots and then sold to traders.

However, rock salt had always been the most popular. The development of its surface outputs was much more productive and therefore more profitable. With the depletion of reserves costly deep mining technologies had to be introduced. Until the early 20th century, peasants preferred large chunks of the mineral, which could be purchased in village shops and markets. The Wallachians, who traded salt in the markets, often exchanged it for grain, salo (fat) and lard. Rock salt was stored in attics and crushed in mortars or by hand mills immediately before use.

Western European public opinion in the Middle Ages clearly and unanimously believed that the Kingdom of Hungary was a large, powerful and extremely rich country. “The territory of Hungary is large, and its strength is immeasurable,” — the chronicler summed up this statement in one sentence in the early 14th century. The mention of the incredible wealth of this region was a constant necessity for a positive assessment of the country. During the repeated passage of the Crusaders through Hungary many could feel that the country had plenty of food, and this experience provoked fascinating descriptions even from those authors who were clearly at enmity with the Hungarians. In the eyes of Otto I Bishop of Freising, the beauty of the flourishing Carpathian basin, the fertility of its lands seemed a paradise of God. “This province, which has long been called Pannonia because it is surrounded on all sides by forests and mountains, is a plain inside, as far as the eye can see, intertwined with rivers and streams, groves rich in various species of wild animals, and, as we know, it enjoys the innate beauty of its location as much as it is rich in fertile land, so we can almost believe that this is the very paradise of God [...]”.

Wealth was also reported in detail by the authors of the following centuries, who gave a long list of local animals, fish, minerals or fruit. Elek Fényes in 1847, describing the state of the country, highlighted many mineral resources and emphasized: “[...] the territory is excessively rich in minerals, and the cost of extraction puts a huge amount of money into circulation [...]”.

Extremely important for centuries, rock salt in the Carpathian basin is found in three areas, in large deposits mined over the past millennia: in the salt mines of Transylvania, the salt mines of Maramures and the northern salt mines near Prešov. In our guide we will introduce readers to the role of rock salt in the Carpathian basin and its history. This territory covers mainly the north-eastern counties of historical Hungary, which are currently located in four countries. Most of the Maramures County is located in modern Romania, but the most important mines and historic mining towns can be found in modern Ukraine.

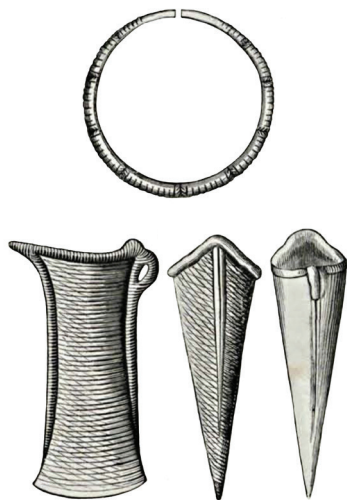
Давні часи

У басейні верхньої течії р. Тиси видобування солі розпочалося ще в давнину. Одним із перших таких місць було Солотвинське родовище, що входить до переліку найбільших у Карпатському ареалі. Впевнено можна казати про існування цілої низки давніх копалень у східній частині Закарпаття поблизу сіл Добрянське, Новоселиця, Теребля, Солотвино та ін. Зазначають, що перші соляні копальні — це ями розміром 15–30 x 3–8 м і до 40 м завглибшки. В деяких із них наприкінці 19 ст. виявлені знахідки доби пізньої бронзи. У Солотвині це меч, а в Коштілі (Румунія) — браслет та сокира-кельт. Також у штольнях траплялися й римські монети періоду Імперії. Наявність таких артефактів безпосередньо в місцях розробок покладів солі дає можливість говорити про її видобування щонайменше з пізньої бронзової доби й активне продовження промислу в подальші часи.

На території Мараморошу відомі й давні соляні шахти, що пов'язані з підземним видобуванням. Так, зокрема, між селами Новоселиця та Солоне (з 2015 р. об'єднане із с. Ганичі) Тячівського району в 1817 р. під час дренажних робіт у процесі розробки соляного родовища на глибині 13 м була виявлена штучна печера, що мала довжину 9,5 м та ширину 3,8 м., а в південній її частині містилася ще одна, діаметром 13 м і 4,7 м заввишки. Тут було зібрано низку предметів, переважно деревинних, які

в давнину використовувалися для добування солі (драбина, корито, молот, лопатки та ін.). Нещодавно проведений радіовуглецевий аналіз виявлених тут артефактів вказав на період пізньої бронзи.

Окрім цього, неподалік від цих давніх копалень у 1846–47 рр. були виявлені закинуті вертикальні шахти квадратної форми, стіни яких були укріплені дерев'яними колодами.

Коштіль. Браслет та сокира-кельт.
Coștiui. A bracelet and a stone celt (axe).

Ancient times

In the basin of the upper reaches of the river Tysa salt mining began in antiquity. One of the first places of this type was Solotvyno deposit, which is one of the largest in the Carpathian area. We can state with certainty that there are a number of ancient mines in the eastern part of Zakarpattia near the villages of Dobrianske, Novoselitsia, Tereblia, Solotvyno and others. It is noted that the first salt mines were pits 15–30 x 3–8 m in size and up to 40 m deep. In some of them at the end of the 19th century finds of the Late Bronze Age were discovered. In Solotvyno it was a sword, and in Coștiui (Romania) it was a bracelet and a stone celt (axe). Roman coins from the period of the Empire were also found in the tunnels. The presence of such artifacts directly in the places of development of salt deposits makes it possible to talk about its mining starting from at least the late Bronze Age and the active continuation of the craft in later times.

There are also ancient salt mines in Maramures, which are associated with underground mining. Thus, in particular, between the villages of Novoselitsa and Solone (since 2015 united with the village of Hanychi) in Tiachiv district in 1817 during drainage works in the process of developing a salt deposit at a depth of 13 m an artificial cave with a length of 9,5 m and a width of 3.8 m was discovered, and in its southern part there was another one 13 m in diameter and 4.7 m high. Here a number of items were collected, mostly wooden ones, which in ancient times were used to mine salt (ladder, trough, hammer, shovels, etc.). A recent radiocarbon analysis of the artifacts found here indicated the Late Bronze Age.

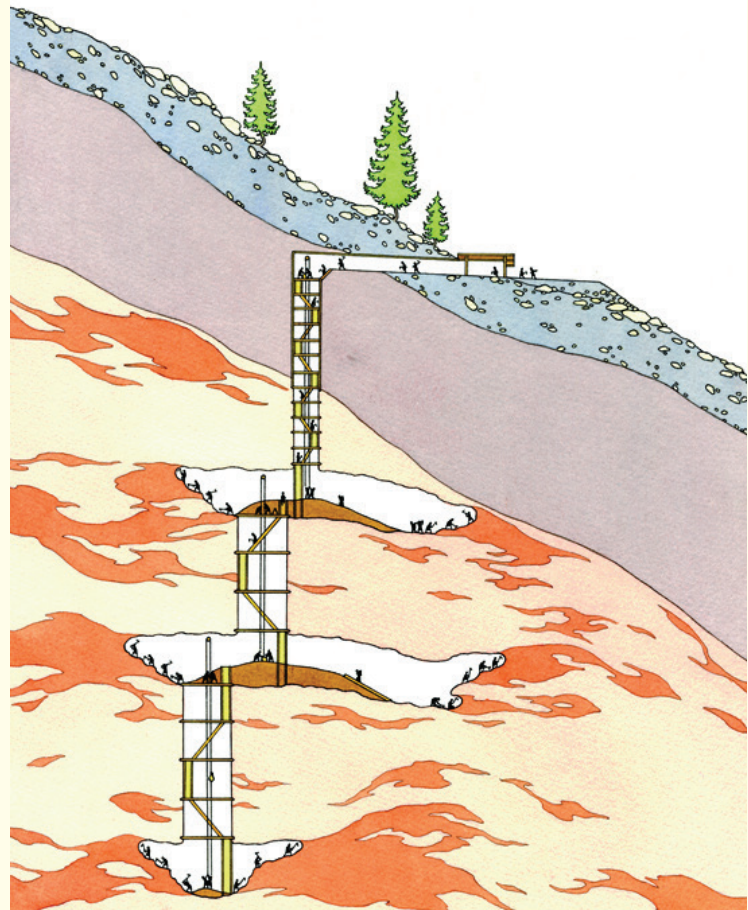
In addition, near these ancient mines in 1846–1847 abandoned square vertical shafts were discovered, the walls of which were fortified with wooden logs.

The answer to the question “Could the beginning of industrial production of salt really date back to such ancient times?” can be found in an archeological site near the settlement of Halalstatt (Austria) discovered in 1846. The huge cemetery found here with a rich burial equipment gave its name to an entire era in Europe. The data show that the locals maintained lively trade contacts with quite remote areas and this contributed to their economic prosperity. And most importantly, in addition to the cemetery, the local salt mines are well-known around the world. They had functioned since the 14th century BC, and subsequent mining of “white gold” spread for centuries.

Відповідь на питання «Чи дійсно початок промислового отримання солі міг сягати таких давніх часів?» містить археологічна пам'ятка поблизу поселення Гальштат (Австрія), відкрита в 1846 р.

Виявлений тут величезний могильник із багатим поховальним інвентарем дав ім'я цілій епосі в Європі. Дані свідчать, що місцеві мешканці підтримували жваві торговельні контакти з досить віддаленими територіями й це сприяло їхньому економічному процвітання. А головне, окрім могильника, в усьому світі відомі тутешні соляні шахти. Вони функціонували з 14 ст. до н.е., а подальший видобуток «білого золота» розтягнувся на століття.

Науковці змогли відтворити первинний вигляд цих виробничих об'єктів і весь цикл промислового процесу. Давні солекопи робили вертикальну шахту, поки не досягали потужного пласту солі. Тоді вони починали розширювати штольню в боки, і в такий спосіб утворювалася складна система підземних лабіринтів із приміщень і тунелів, що їх з'єднували. Видовбані бронзовими кирками шматочки солі в невеликих шерстяних мішечках за допомогою мотузки витягали вертикальною шахтою на поверхню. Антропологічний аналіз поховань показав, що сіль виносили переважно жінки, але іноді до цієї важкої праці залучались і діти.

Гальштат. Реконструкція видобутку солі в добу пізньої бронзи.
Hallstatt. Reconstruction of salt production in the Late Bronze Age.

Гальштат. Бронзова кирка з доісторичних соляних шахт.
Hallstatt. Bronze pickaxe from prehistoric salt mines.

Scientists have been able to recreate the original appearance of these production facilities and the entire cycle of the industrial process. Ancient salt miners made a vertical mine until they reached a thick layer of salt. Then they began to expand the tunnel to the sides, and thus formed a complex system of underground labyrinths of rooms and tunnels that connected them. Pieces of salt hollowed out by bronze picks were pulled out in small woolen bags on a surface on a vertical mine by means of a rope. Anthropological analysis of burials showed that salt was carried mainly by women, but sometimes children were also involved in this hard work.

Про початок видобування марамороської солі та торгівлю нею в бронзову добу та ранньозалізний час свідчить і поява укріплених поселень — городищ, що зводилися на стратегічно важливих місцях поблизу розробки і вздовж головного транспортного шляху регіону по р. Тисі. Особливо виділяємо фортифікації в Білій Церкві, Середньому Водяному та Сигітул-Мармацеї як найбільш наближені до місця промислу. Цей перелік із подальшими дослідженнями науковців буде суттєво збільшуватися, оскільки гірські райони краю все ще залишаються «білою плямою» на археологічній карті регіону.

Подібні процеси контролю стратегічних родовищ яскраво простежуються й на зламі ер, коли землі північно-східної частини Карпатського ареалу увійшли до складу великого й потужного державного утворення — Дакійського царства. Початкове проникнення даків до Верхньотиського регіону відбулося ще в середині 2 ст. до н.е. (Солотвино, Біла Церква). Однак, тільки із середини наступного сторіччя на цих землях сформувалася сітка поселень, а на важливих комунікаційних шляхах були зведені городища. Серед них виділяється Мала Копаня, яку ототожнюють із відомою за античними джерелами Сетідавою.

Загалом на сьогодні відомо чотири городища дакійського часу, які можна окреслити в межах Мараморощини й на прилеглій до неї території: Біла Церква, Мала Копаня, Ончешті-Четецява, Солотвино-Четатя. Усі вони розташовувалися на північних кордонах дакійського державного утворення.

Розташування та характер оборонних споруд вказує на те, що їхнє зведення відбувалося за добре продуманим планом. Місцезнаходження дакійських городищ так само визначається найбільшою водною артерією регіону — р. Тиса, яка була зручним шляхом і пов'язувала землі південно-східного Закарпаття з іншими областями Карпато-Дунайського басейну. Дакійські фортифікації займали верхівки гір із добрим оглядом місцевості в пунктах, що давали змогу тримати під контролем значну територію й основні комунікаційні шляхи.

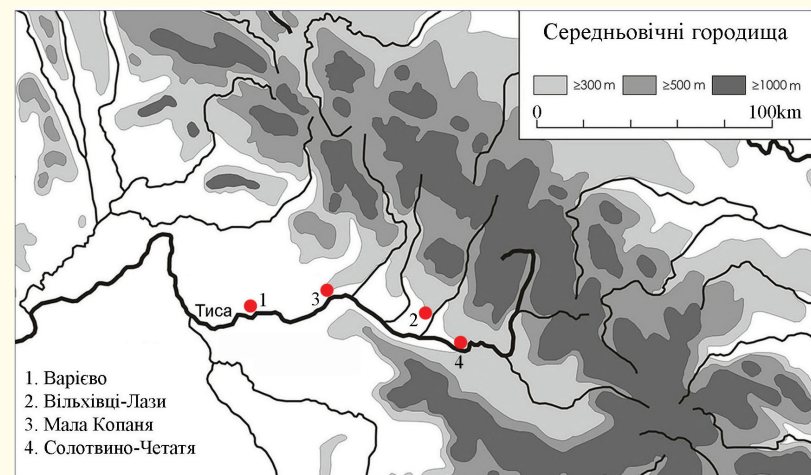
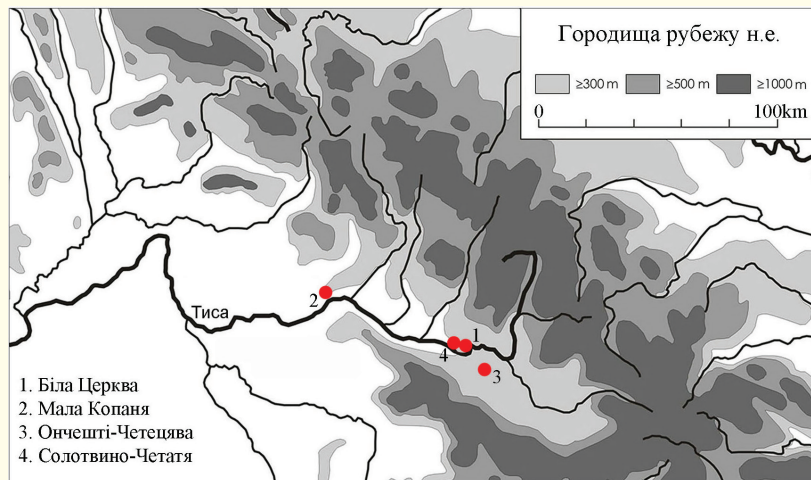
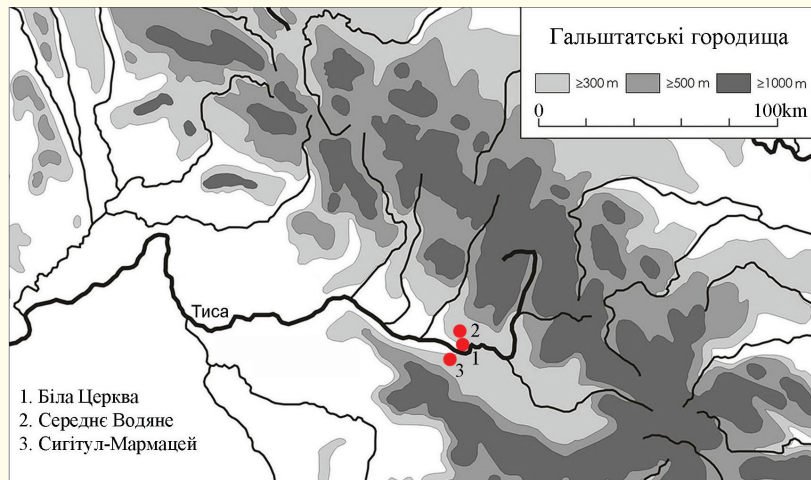
The beginning of Maramures salt extraction and trade in the Bronze Age and Early Iron Age is evidenced by the appearance of fortified settlements — hillforts that were built in strategically important places near the development and along the main transport route of the region on the river Tisza. We especially highlight the fortifications in Bila Tserkva, Serednie Vodiane and Sighetu Marmatiei, as the closest to the place of craft. This list will be significantly increased with further research by scientists, as the mountainous areas of the region still remain a “white spot” on the archaeological map of the region.

Similar processes of control of strategic deposits can be clearly seen at the turn of the era, when the lands of the northeastern part of the Carpathian area became part of a large and powerful state — the Dacian Kingdom. The initial penetration of the Dacians into the Upper Tisza region took place in the middle of the 2nd century BC. (Solotvyno, Bila Tserkva). However, only from the middle of the next century a settlements network was formed on these lands, and hillforts were built on important communication routes. Mala Kopania, which is identified with Setidava known from ancient sources, stands out among them.

In total, today we know about four settlements of Dacian times, which can be delineated within the Maramures region and the adjacent territory: Bila Tserkva, Mala Kopania, Oncheshti-Chetetsiava, Solotvyno-Chetatia. All of them were located on the northern borders of the Dacian state.

The location and nature of the fortifications indicate that they were erected according to a well-thought-out plan. The location of Dacian hillforts is also determined by the largest waterway in the region — the river Tisza, which was a convenient way and connected the lands of southeastern Zakarpattia with other areas of the Carpathian-Danube basin. Dacian fortifications occupied the tops of the mountains with a good view of the area at points that allowed to control a large area and major communication routes.

These settlements differ in size and functional purpose and, accordingly, are divided into two groups. The first includes small fortified points in the immediate vicinity of salt mines.

Картографування городищ доби гальштату — середньовіччя.
 Mapping of the hillforts of the Hallstatt period — the Middle Ages.

Зазначені городища різняться між собою розмірами та функціональним призначенням і, відповідно, виділяються у дві групи. До першої зараховані невеликі укріплені пункти, що розташовувалися в безпосередній близькості до соляних розробок. Ймовірно, вони здійснювали їхню охорону й контролювали видобуток продукції. До таких фортифікацій належать: Солотвино-Четатя, Біла Церква (Україна) та Ончешті-Четецява (Румунія).

Городище Солотвино-Четатя розташоване на західній околиці селища, на високому мисі правого берега р. Тиса. З північного боку прямокутний майданчик заселення розміром 60 x 65 м, обмежений урвищем, з південного й західного — балкою Тиси, зі сходу — ровом і валом. Зведення та функціонування цього укріпленого пункту відбулося в роки найвищого піднесення дакійської культури й держави — друга половина 2 ст. до н.е. — 1 ст. н.е. Безпосередня близькість Солотвино-Четаті до поверхневих виходів солі вказує на городище як на центр, мешканці якого здійснювали контроль за видобуванням та транспортуванням солі.

Probably they guarded them and controlled the production. Such fortifications include: Solotvyno-Chetatia, Bila Tserkva (Ukraine) and Oncheshti-Chetetsiava (Romania).

The hillfort of Solotvyno-Chetatia is located on the western outskirts of the village, on a high promontory on the right bank of the river Tisza. On the north side a rectangular settlement site measuring 60 x 65 m is bounded by a precipice, on the south and west by the Tisza beam, and on the east by a moat and an embankment. The construction and operation of this fortified point took place during the years of the highest rise of Dacian culture and the state — the second half of the 2nd century BC — 1st century AD. The close proximity of Solotvyno-Chetatia to the surface salt outlets indicates the hillfort as a center, the inhabitants of which controlled the extraction and transportation of salt.

The hillfort of Bila Tserkva is located on an elevation on the north-eastern side of the village of the same name. It was opened in 1996. The area of the monument is 1.8 hectares. In 2000–2002 large-scale archeological excavations were carried

Городище Мала Копаня.
Mala Kopania hillfort.

Городище Біла Церква розташоване на підвищенні з північно-східного боку однойменного села. Відкрите воно в 1996 р. Площа пам'ятки — 1,8 га. У 2000–2002 рр. були проведені широкомасштабні археологічні дослідження, у результаті яких встановлено, що система укріплень цього городища зведена у два етапи і представлена в північній частині пам'ятки ровом, валом і частоколом. З західного, південного і східного боків урочища, що обмежені крутим схилом, присутній був тільки палісад. Початково фортифікації зводились у добу раннього заліза (гальштат). Повторно територія городища заселялася з другої половини 2 ст. до н.е. і фортифікаційні споруди пам'ятки реконструювалися.

Найменшим за розмірами є городище Ончешті-Четецява. Воно займає домінуючу висоту на лівобережжі річки Іза, неподалік від її впадання до Тиси (Румунія). Гора Четецява, на якій розташована пам'ятка, конічної форми, 488 м вище рівня моря. Вершина являє собою плоску ділянку розміром 14 x 12 м, на якій розташовані руїни середньовічної вежі. Вал проходить по схилам гори та обмежує територію 50 x 55 м.

Найбільшим та найпотужнішим фортифікаційним пунктом рубежу н.е. в регіоні було Малокопанське городище, яке розміщене біля с. Мала Копаня на двох верхівках закінчення Хустсько-Рокосовсько вулканічного хребта, що впирається в правий берег р. Тиса. Відкрите наприкінці 19 ст. Й. Мігаліком, а з 1977 р. тут проводить археологічні дослідження експедиція Ужгородського університету. Площа городища — 5 га. Укріплене поселення було захищене валом на кам'яній основі з палісадом. Зводилися фортифікаційні споруди в першій половині 1 ст. до н.е. На дослідженій площі виявлено 42 дакійських житла та 109 будівель, які за функціональним призначенням поділяються на господарсько-побутові об'єкти та майстерні (кузня, дві ювелірні, майстерня з виготовлення скляних виробів та ручних ротаційних млинів, монетний двір). На території городища перебувала значна кількість населення. Серед дакійських споруд виділяються декілька апсид, які були місцем відправлення культу, а на сусідніх горах виявлений могильник і скаральний центр.

На пам'ятці знайдено велику кількість різноманітних артефактів. Представлені вони ліпними та кружальними посудинами, знаряддями праці, зброєю, деталями одягу та прикрасами, побутовими предметами та культовими

out, as a result of which it was established that the system of fortifications of this settlement was erected in two stages and represented in the northern part of the monument by a moat, an embankment and a palisade. On the western, southern and eastern sides of the tract, bounded by a steep slope, there was only a palisade. Initially, fortifications were built in the Early Iron Age (Hallstatt). The territory of the hillfort was repopulated from the second half of the 2nd century BC, and the fortifications of the monument were reconstructed.

The smallest hillfort is Oncheshti-Chetetsiava. It occupies a dominant height on the left bank of the river Iza, near its confluence with the Tisza (Romania). Chetetsiava Mountain, where the monument is located, is conical in shape, 488 m above sea level. The top is a flat area measuring 14 x 12 m, on which there are the ruins of a medieval tower. The shaft runs along the slopes of the mountain and limits the area of 50 x 55 m.

The largest and most powerful fortification point at the turn of AD in the region was Mala Kopania hillfort, which is located near the village of Mala Kopania on two peaks of the end of the Khust-Rokosovo volcanic ridge, which rests on the right bank of the river Tysa. It was discovered at the end of the 19th century by J. Mihalik, and since 1977 an expedition of Uzhhorod University has been conducting archeological research here. The area of the hillfort is 5 hectares. The fortified settlement was protected by a stone-based rampart with a palisade. Fortifications were erected in the first half of the 1st century BC. 42 Dacian dwellings and 109 buildings were found in the study area, which are functionally divided into household facilities and workshops (smithy, two jewelry stores, a workshop for making glassware and hand-rotating mills, a mint). There was a significant population on the territory of the settlement. Among the Dacian buildings there are several apses, which were the place of worship, and in the neighboring mountains a cemetery and a sacred center were discovered.

A large number of different artifacts have been found at the site. They are represented by stucco and circular vessels, tools, weapons, clothing and jewelry, household items and cult objects. In particular, there are imported items, as well as a numerical numismatic collection. Its study makes it possible to determine the level of economic development of local tribes and the geography of trade relations. These are coins of Celtic and Dacian minting, which served the needs of domestic and intertribal trade, as well as Roman republican and imperial

речами. Зокрема, присутні і предмети імпорту, а також зібрано чисельну нумізматичну колекцію. Її вивчення дає змогу визначити рівень економічного розвитку місцевих племен та географію торговельних зв'язків. Це монети кельтського й дакійського карбування, які обслуговували потреби внутрішньої та міжплемінної торгівлі, а також римські республіканські й імперські номінали, використання яких було зумовлене торговими контактами з Римом. Окрему групу складають імітації римських республіканських денаріїв, поява яких була спричинена грошовим дефіцитом через зростання обсягів внутрішньої та зовнішньої торгівлі місцевого населення.

Найвний матеріал Малокопанського городища дає змогу зарахувати його до «дав», тобто ремісничих, політичних та культових центрів доримської Дакії.

Занепад зазначених фортифікацій пов'язується з останньою фазою дако-римських війн на початку 2 ст. н.е., що закінчилися повним розгромом Дакійського царства, яке впродовж двох сторіч визначало політичний розвиток Карпато-Дунайських земель. Це призвело й до розриву економічних зв'язків. Подальша історія населення регіону пов'язана з його входженням до контактної зони з Римською імперією.

Треба відмітити, що територія згаданих городищ здебільшого повторно використовувалась і в добу середньовіччя, коли на рубежі 10–11 ст. тут реанімувалися попередні фортифікації. Новостворені городища також зводилися на торгових шляхах регіону й давали можливість контролювати місцевість. Однак трансформація цих місцеположень у міста не відбулась. Функціонували вони до 13 ст., коли на зміну їм прийшли кам'яні оборонні споруди доби середньовіччя — замки, а регіон поступово увійшов до системи комітатів Угорського королівства.

denominations, the use of which was due to trade contacts with Rome. A separate group consists of imitations of Roman republican denarii, the emergence of which was caused by a monetary deficit due to the growth of domestic and foreign trade of the local population.

The available material of Mala Kopania hillfort allows us to classify it as a “dava”, i.e. craft, political and cult centers of pre-Roman Dacia.

The decline of these fortifications is associated with the last phase of the Daco-Roman wars in the early 2nd century AD, which ended in the complete defeat of the Dacian Kingdom, which for two centuries determined the political development of the Carpathian-Danube lands. This also led to the severance of economic ties. The further history of the region's population is connected with its entry into the contact zone with the Roman Empire.

It should be noted that the territory of most of the mentioned hillforts was reused in the Middle Ages, when at the turn of the 10th and 11th centuries the previous fortifications were revived here. The newly created settlements were also built on the trade routes of the region and gave the opportunity to control the area. However, the transformation of these locations into cities did not take place. They functioned until the 13th century, when they were replaced by stone fortifications of the Middle Ages — castles, and the region gradually became part of the county system of the Kingdom of Hungary.

Колонізація Марамороша

Мараморош належить до найбільш пізно оформлених комітатів Угорського королівства, рання історія якого в документах висвітлена досить слабо. Перша згадка про ці землі датована 1199 р. та пов'язана з невдалим полюванням короля Імре, який впав тут із коня й ледь не загинув.

Ще один відомий документ, де згадується Мараморош, з'явився майже на століття пізніше, 31 грудня 1271 р. У ньому король Іштван дарує своїм госпітам із селища Фелсас (суч. Королево, Виноградівський р-н) привілеї, зокрема, право рибалити на територіях аж до марамороських лісів — silve Maramorosii. Тобто йдеться ще не про оформлену адміністративну одиницю, а про назву певної території. У грамоті від 1299 р. все ще фігурує «*terram Maramorus*» — марамороські землі, а не комітат.

На зламі 13–14 ст. регіон перебував у сфері впливу угочанських жупанів, а комеси Марамороша з'явилися лише в першій половині 14 ст. (хоча на початковому етапі посадові особи частіше за все були жупанами й навколишніх комітатів: Уточі, Берега, Земпліна та ін., а згодом поєднували посади жупана соляної комори та каштеляна Хустського замку).

Масова колонізація Марамороша відбувалась, ймовірно, наприкінці 13 ст. з боку Угочанщини. Це доводять і привілеї, надані мешканцям містечок комітату на прохання переселенців-госпітів та на зразок добре відомих їм прав міського самоврядування.

У середньовічних документах першим з'являється Вишково у 1281 р., Тячів, Сігет з 1308 р., Хуст з 1324 р. Перша спільна згадка про п'ять містечок Марамороша датована 1326 р. у листі естергомського єпископа Болеслава.

Етнічний склад насельників регіону був доволі строкатим. У містах на початковому етапі переважав німецький та угорський елемент. Та незважаючи на особливий статус, саксонці протягом 15–16 ст. поступово асимілювалися та розчинилися в угорському масиві містечок (найдовше вони простежуються у Вишкові), але прізвища досі вказу-

Colonization of Maramures

Maramures is one of the latest counties of the Kingdom of Hungary, the early history of which is poorly covered in the documents. The first mention of these lands dates back to 1199 and is associated with the failed hunt of King Imre, who fell here from a horse and nearly died.

The next known document, which mentions Maramures, appeared almost a century later, on December 31, 1271. In it, King István grants his hospits (settlers) from the village of Felszász (modern Korolevo, Vynohradiv district) privileges, in particular, the right to fish in the territories as much as to the forests of Maramures — silve Maramorosii. That is, it is not about a formalized administrative unit, but about the name of a certain territory. The charter of 1299 still contains “*terram Maramorus*” — Maramures, lands, not county.

At the turn of the 13th and 14th centuries, the region was under the influence of Ugocsa zhupans (governors), and Maramures's comites appeared only in the first half of the 14th century (although at the initial stage the officials were most often the governors of the surrounding counties: Ugocsa, Bereg, Zemplin and others, and later combined the positions of the governor of the salt store and the castellan of Khust Castle).

The mass colonization of Maramures probably took place at the end of the 13th century by Uhocha area. This is proved by the privileges granted to the inhabitants of the towns of the county at the request of the migrant settlers and the well-known rights of the city self-government.

Vyshkovo was the first to appear in medieval documents in 1281, Tiachiv, Sighetu Marmăției, in 1308, and Khust in 1324. The first common mention of the five towns of Maramures dates back to 1326 in a letter from Bishop Boleslaw of Esztergom.

The ethnic composition of the region's inhabitants was quite diverse. At the initial stage the German and Hungarian elements predominated in the cities. Despite their special status, the Saxons gradually assimilated and dissolved in the Hungarian massif of towns during the 15th and 16th centuries (the

ють на їхню колишню присутність. Слов'янське населення та волохи розселилися переважно в навколишніх селах, що зумовлено їхнім способом господарювання.

Містечка Марамороша з отриманням привілеїв стали на шлях стрімкого розвитку, причому вирішальним чинником було те, що протягом середньовіччя вони перебували переважно в королівському володінні (крім короткого періоду наприкінці 14 — початку 15 ст. — тоді вони належали представникам молдавського роду Белтеки).

Коли після трансільванських соляних шахт були відкриті марамороські, регіон швидко включився в економічне життя королівства. Інтенсивне видобування покладів солі розпочалося десь на зламі 13–14 ст., адже до цього часу в слабо заселеному комітаті не було достатньої кваліфікованої робочої сили, яка з'явилася тільки на зламі століть із переселенням госпітів.

longest can be traced in Vyshkovo), but surnames still indicate their former presence. The Slavic population and the Wallachians settled mainly in the surrounding villages due to their way of farming.

The towns of Maramures with the acquisition of privileges embarked on a path of rapid development, and the decisive factor was that during the Middle Ages they were mostly in royal possession (except for a short period in the late 14th — early 15th century — then they belonged to the Moldavian Bélteki family).

When the Maramures mines were opened after the Transylvanian salt mines, the region quickly became involved in the economic life of the kingdom. Intensive extraction of salt deposits began at the turn of the 13th and 14th centuries, because until then there had not been enough skilled labor in the sparsely populated county, which appeared only at the turn of the century with the relocation of settlers.

Карта Марамороцини.
Map of Maramures region.

Госпіти. Привілеї

У другій половині 13 ст. центром німецької колонізації регіону стало містечко Севлюш (суч. Виноградів). Населений пункт у 1262 р. здобув право самоврядування, яке лягло в основу цілої низки подібних привілеїв, виданих госпітам Уточанщини (Королево, Чорнотисово, Сасово, Веряци), а згодом і марамороським містам. Марамороські госпіти в документах уперше згадуються в 1300 р. у Вишкові.

Етнодемографічні процеси, що відбувалися на цих землях на початку 14 ст, тобто приріст чисельності населення внаслідок переселення різних етнічних груп, поява госпітів, що призвело до стрімкого економічного зростання та початку промислового видобутку солі, спонукали королівську владу стимулювати процес розвитку. Найкращим свідченням цього став привілей 26 квітня 1329 р., дарований угорським королем Карлом Робертом містечкам Хуст, Вишково, Тячів та Довге Поле.

Згідно з аргументацією короля привілеї надано за вірну службу та освоєння марамороських земель, тобто масова колонізація регіону відбувалася не раніше другої половини 13 ст. За преамбулою грамоти видано на зразок севлюського привілею, але в той самий час права, надані переселенцям, не можна назвати повною мірою правом міського самоврядування, швидше розширеними привілеями певної категорії населення.

Серед базових було право вільного переселення до міст та можливість залишити їх за умови сплати всіх повинностей, право безмитної торгівлі, організації ярмарків, виведення мешканців з-під юрисдикції жупана, право вільного вибору судді та священника. Щоправда, важливі судові рішення в таких справах, як вбивства, пограбування, крадіжки, підпали, мали ухвалювати разом із королівським суддею (що, власне, і відрізняє міський привілей від привілею, наданого громаді госпітів). Майнові суперечки поселенці мали право вирішувати самостійно.

Settlers. Privileges

In the second half of the 13th century the town of Szőlős (modern-day Vynohradiv) became the center of German colonization of the region. In 1262 the settlement received the right of self-government, which formed the basis of a number of similar privileges granted to the settlers of Ugocsa region (Korolevo, Chornotisovo, Sasovo, Veriatsi) and later to the cities of Maramures. Maramures settlers are first mentioned in documents in 1300 in Vyshkovo.

Ethno-demographic processes that took place in these lands in the early 14th century, ie population growth due to the resettlement of various ethnic groups, the emergence of settlers, which led to rapid economic growth and the beginning of industrial salt production, prompted the royal government to stimulate development. The best evidence of this was the privilege of April 26, 1329, granted by the Hungarian King Carl Robert to the towns of Khust, Vyshkovo, Tiachiv and Dovhe Pole.

According to the king's argument, privileges were granted for faithful service and development of the Maramures lands, ie mass colonization of the region took place not earlier than the second half of the 13th century. According to the preamble, the charter was issued in the style of the Szőlős Privilege, but at the same time the rights granted to migrants cannot be called a full-fledged right of municipal self-government, but rather extended privileges of a certain category of the population.

Among the basic ones were the right to move freely to cities and the opportunity to leave them subject to payment of all duties, the right to duty-free trade, the organization of fairs, the removal of residents from the jurisdiction of the county, the right to freely choose judges and priests. However, important court decisions in such cases as murder, robbery, theft, arson had to be made together with the royal judge (which, in fact, distinguishes the city privilege from the privilege granted to the settlers community). The settlers had the right to resolve property disputes independently.

Згідно з привілеями мешканці коронних міст не сплачували податки, але були зобов'язані виконувати роботу на користь домінії, щоправда, не безкоштовно. Це полягало насамперед у догляді за замком, будівництві, ремонтних роботах. Згадується в господарських документах і праця різноманітних ремісників: гончарів, слюсарів, столярів, дубильників тощо. Гончарі були залучені у зведенні печей, теслі ремонтували дахи будівель замку. Другою важливою складовою робіт були перевезення: доставка до замку провіанту, вина, сіна, дров, за що госпіти отримували фіксовану плату сіллю.

Видобуток солі частково також належав до категорії обов'язкових робіт, хоча тут, крім місцевого населення, використовували працю і приїжджих, найманих працівників, які отримували заробітну плату грошима або сіллю. Залучені на копальнях солекопи з королівських міст були звільнені від усіх феодалних повинностей та податків на користь держави (привілей 1498 р.).

Зі свого боку громади були зобов'язані забезпечити необхідну кількість робітників для видобування солі. Працювали в шахтах не всі, а тільки кваліфіковані робітники, основним заробітком яких було саме соледобування.

Про облік робітників свідчить зокрема хустський урбарій 1600 р., де зазначався їхній поіменний список та місце проживання. Виняток становили тільки госпіти Вишкова, які були залучені переважно на замкових роботах, тому від роботи в шахтах звільнялися.

Ще одним надзвичайно важливим привілеєм королівських госпітів було право безмитної торгівлі та перевезень на всій території королівства. Стосувалося це й митних постів, що перебували в приватному володінні, користуванні.

Under the privileges the inhabitants of the crown cities did not pay taxes, but were obliged to work for the benefit of the dominion, although not for free. This consisted primarily in the maintenance of the castle, construction, repair works. The work of various arTysans is also mentioned in economic documents: potters, locksmiths, carpenters, tanners and more. Potters were involved in the construction of furnaces, carpenters repaired the roofs of castle buildings. The second important component of the work was transportation: delivery to the castle of provisions, wine, hay, firewood, for which the settlers received a fixed payment with salt.

Salt mining also partly belonged to the category of compulsory work, although in addition to the local population, settlements' newcomers were invited as employees who were paid in money or salt. The salt miners from the royal cities involved in the mines were exempt from all feudal duties and taxes in favor of the state (privilege of 1498).

Communities, in turn, were required to provide the necessary number of workers for salt production. Not everyone worked in the mines, but only skilled workers, whose main income was salt production.

The registration of workers is evidenced in particular by Khust urbarium of 1600, which indicated their list by names and place of residence. The only exception was Vyshkovo's settlers, which were mainly involved in castle works, so they were exempt from working in the mines.

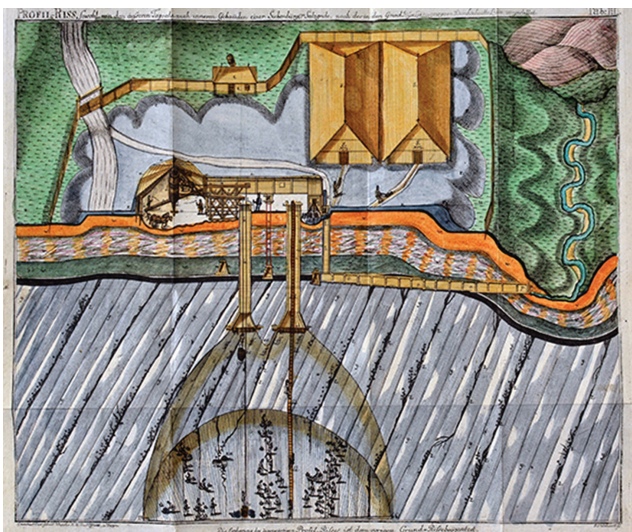
Another extremely important privilege of the royal settlers was the right to duty-free trade and transportation throughout the kingdom. This also applied to customs posts that were privately owned or used.

Соляні шахти

Хоча дослідники знаходять сліди використання копалень з епохи бронзи, про промислове соледобування в Мараморощі можемо говорити тільки із середньовіччя. У своєму рукописі «Noctium Marmaticarum Vigiliae» Інокентій Шімончич зазначає, що ще до татарського нашествия тут видобували сіль, а згідно з легендою знайшли її кози, які надають перевагу травам, що ростуть на соляних ґрунтах. Переповідає він і історію про святу Кінгу, покровительку солекопів.

Видобуток марамороської солі, яка залягала пластами і вважалася надзвичайно чистою, без домішок, джерела згадують уперше в середині 14 ст. Найбільші шахти розташовувалися біля Тячева, Хуста, сіл Ронасек (Коштіль) та Окна-Шугатаг (суч. Румунія). Штольнями користувалися до повного вичерпання запасів солі, потім відкривали нові, відтак і центри соледобування постійно зміщувалися в межах регіону. На території села Окна-Шугатаг видобували сіль з 1325 р., у Ронасеку — з 15 ст., з часів правління Владислава. У Солотвині шахти діяли ще раніше, можливо, навіть з 13 ст.

На перших етапах розробляли поверхневі поклади солі, згодом почався і глибинний видобуток. Щоби безпечно

Дзвінкоподібна соляна копальня (за Іштваном Драшкоці).
Bell-shaped salt mine (by István Draskóczi).

Salt mines

Although researchers find traces of the use of mines from the Bronze Age, we can talk about industrial salt production in Maramures only from the Middle Ages. In his manuscript “Noctium Marmaticarum Vigiliae” Innocentius Shimonchich notes that even before the Tatar invasion, salt had been mined here, and according to the legend, it was found by goats, who prefer herbs that grow on saline soils. He also tells the story of St. Kinga, the patron saint of salt miners.

The extraction of Maramures salt, which was layered and considered extremely pure, without impurities, is mentioned by sources for the first time in the middle of the 14th century. The largest mines were located near Tiachiv, Khust, the villages of Rónaszék (Coștiui) and Ocna Șugatag (modern Romania). The tunnels were used until the salt reserves were completely depleted, then new ones were discovered, so the salt production centers were constantly shifted within the region. Salt had been mined in the village of Ocna Șugatag since 1325, and in Rónaszék since the 15th century, during the reign of Vladislav. In Solotvyno mines operated even earlier, perhaps even from the 13th century.

In the first stages surface salt deposits were developed, and later deep mining began. In order to obtain the mineral safely, the passages were reinforced with wooden structures, and attempts were made to provide insulation from both surface and groundwater with the help of buffalo skins. Salt was cut with various tools: picks, chisels, sledgehammers. The workplace was lit with candles, later with kerosene lamps. Production took place in layers, from top to bottom, taking into account the peculiarities of the mineral structure. The depth of bell-shaped mines reached up to 150 m, diameter — up to several tens of meters. Miners moved along one of the passages, and finished products were lifted by traction force through the other one.

In the Middle Ages the extraction and sale of salt was a state monopoly. The distribution of goods throughout the country was carried out by salt stores, which provided state control over production. In 1397 King Sigismund legislated the issue, created new salt stores, defined the territories they served. The law did not omit the issue of importing salt into the country. While sea salt was allowed to be traded in the southern

отримати мінерал, ходи укріплювали дерев'яними конструкціями, намагалися забезпечити ізоляцію як від поверхневих, так і ґрунтових вод за допомогою буйволових шкір. Сіль вирубували за допомогою різних інструментів: кирки, долота, кувалди. Робоче місце освітлювали свічками, згодом газовими лампами. Виробка відбувалася шарами, зверху донизу, з огляду на особливості структури мінералу. Глибина дзвінкоподібних шахт досягала 150 м, діаметр — кілька десятків метрів. Одним із ходів пересувалися шахтарі, через інший за допомогою тяглової сили підіймали готову продукцію.

У середньовіччі видобування та продаж солі були державною монополією. Розповсюдження товару всією країною здійснювали соляні комори, які забезпечували державний контроль і над видобутком. У 1397 р. король Сигізмунд законодавчо врегулював питання, створив нові соляні комори, визначив території, які ті обслуговують. Закон не оминув і питання ввезення солі до країни. У той час, коли в південній частині королівства було дозволено торгувати морською сіллю, в інших регіонах була сувора заборона на імпорт, переважно з польських та руських земель. Відповідальність за дотримання закону лягала на жупанів соляної комори.

Соляні шахти Марамороша забезпечували переважно територію між річками Тиса та Задьва. Вартість солі становила в середньому 1 форинт за 100 шматків біля шахт, дорожчала залежно від дальності перевезення.

Цікаво, що стандарту ваги шматків солі в середньовіччі не було, куби, призначені для річкового перевезення (*sales navales*), важили приблизно 5–6 кг, а для сухопутного (*sales currules*) — трохи більше, але припускаємо різні стандарти в різних регіонах. У 19 ст. солекопи нарізали сіль уже кубами вагою 45–50 кг та на кожному з них вирізали свій власний знак.

Дроблення солі продукувало чимало відходів, таку «крихту» лопатами насипали в міхи й також продавали. Марамороську сіль навантажували на плавзасоби в Хусті, Сігеті та Тисабечі. Куби солі не упаковували, подрібнену сіль вантажили в діжках.

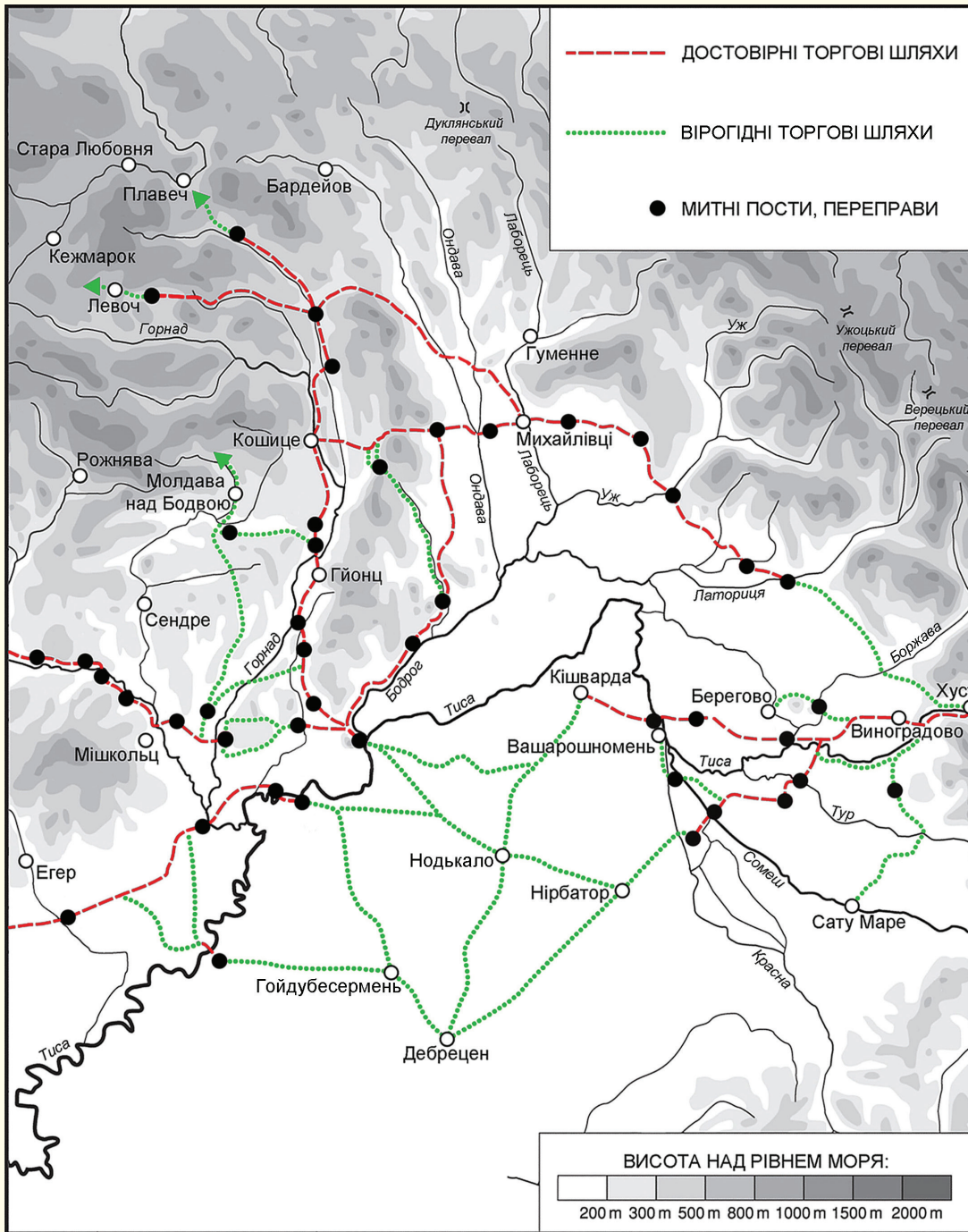
Механізм для підняття солі в середньовічних соляних шахтах (за Іштваном Драшкочі).
Mechanism for lifting salt in medieval salt mines (by István Draskóczy).

part of the kingdom, in other regions there was a strict ban on imports, mainly from Polish land and land of the Rus. The responsibility for complying with the law fell on the wardens of the salt store.

The Maramures salt mines provided mainly the area between the rivers Tisza and Zagyva. The cost of salt averaged 1 forint per 100 pieces near the mines, becoming more expensive depending on the distance of transportation.

Interestingly, the standard weight of pieces of salt did not exist in the Middle Ages, cubes intended for river transportation (*sales navales*) weighed about 5–6 kg, and for land (*sales currules*) — a little more, but we assume different standards in different regions. In the 19th century salt miners cut salt into cubes weighing 45–50 kg and carved their own marks on each of them.

Crushing salt produced a lot of waste, such “crumbs” were shoveled into bags and also sold. Maramures salt was loaded

Карта торгових шляхів, розташування митних постів та переправ у 16 ст.
 Map of trade routes, location of customs posts and crossings in the 16th century.

Шляхи транспортування мармороської солі сформувалися впродовж середньовіччя. Вони утворили густу мережу доріг, яка охоплювала землі Північно-Східної Угорщини, поєднуючи між собою центри видобування солі та основні склади, які слугували базою для подальшого розповсюдження товару. Один із важливих напрямків вів із Хуста через Ужгород до міст Фелвідика: Кошиць, Спіша, Нітри, Пряшева. Іншою ключовою транспортною артерією була річка Тиса. Перший відрізок цього напрямку проходив із Хуста через Севлюш до переправи на Боржаві біля села Варі. Інша гілка вела на південь комітату Берег, через наменьську та бачську (араньошську) переправи, з останньої сіль доставляли до Кішварди.

Мармороську сіль доправляли навіть до Північно-Східної Угорщини. Важливим перевалочним пунктом був порт Поросло, де сіль із плотів перевантажували на вози, запряжені 4–5 парами волів, та везли далі до Егера. Сіль із шахт Верхнього Потисся перевозили на плотах аж до державних складів у Солноку й Сегеді, де продавали й деревину, з якої складалися ці плоти.

Відомості про діяльність мармороської соляної комори з'являються наприкінці 14 ст., вона, ймовірно, була сформована у зв'язку з реформою 1397 р. На початку 15 ст. комору приєднують до хустської домінії, що здебільшого призводить до об'єднання посад каштеляна замку та жупана соляної комори, а іноді й жупана Мармороського комітату. Жупани соляної комори, незалежно від того, були вони аристократами чи представниками рядового дворянства, брали активну участь у торгівлі сіллю.

Зрозуміло, що за таких обставин центром соляної комори стало місто Хуст, а філія установи розташовувалась у селі Ронасек (Коштіль) у невеликій укріпленій споруді, яка нині відома як палац Апафі, але, ймовірно, була збудована власне для потреб соляної комори. Коштільська філія в усіх організаційних та господарських питаннях була підпорядкована Хусту. Каштеляни укріплення в письмових джерелах згадують з 15 ст. Зазвичай, вони займали й пост віцежупана. Поступово ці особи втрачають звання каштеляна, водночас зберігаючи посаду жупана соляної комори.

Після того як з 1435 р. мармороські копальні разом з усією інфраструктурою складів та розповсюдження солі стають складовою хустської домінії, прибутки, що надходили від продажу солі, скеровують на утримання фортеці.

on vessels in Khust, Sighetu Marmăției, and Tiszabecs. Salt cubes were not packed, crushed salt was loaded in barrels.

Ways of transporting Maramures salt were formed during the Middle Ages. They formed a dense network of roads, which covered the lands of North-Eastern Hungary, combining the centers of salt production and the main warehouses, which served as the basis for further distribution of goods.

One of the important directions led from Khust through Uzhhorod to the cities of Felvidék: Košice, Spiš, Nitra, Prešov.

Another key transport artery was the river Tisza. The first section of this direction passed from Khust through Szőlős to the crossing on Borzhava near the village of Vári. Another branch led to the south of the Bereg county, through the Namény and Bácska (Aranyos) crossings, from the latter salt was delivered to Kisvárda.

Maramures salt was shipped even to northeastern Hungary. An important transshipment point was the port of Poroszló, where salt from rafts was transported to carts drawn by 4–5 pairs of oxen and transported further to Eger. Salt from the mines of the Upper Tisza was transported by rafts to state warehouses in Szolnok and Szeged, where they also sold the wood that made up these rafts.

Information about the activities of the Maramures salt store appears in the late 14th century, it was probably formed in connection with the reform of 1397. At the beginning of the 15th century the store was annexed to Khust dominion, which in most cases led to the merging of the positions of the castellan of the castle and the zhupan (warden) of the salt store, and sometimes the zhupan of Maramures county. The wardens of the salt store, regardless of whether they were aristocrats or members of the ordinary nobility, took an active part in salt trade.

It is clear that in such circumstances the city of Khust became the center of the salt store, and the branch of the institution was located in the village of Rónaszék in a small fortified building, now known as Apafi Palace, but probably built specifically for the salt store needs. The Rónaszék branch was subordinated to Khust in all organizational and economic matters. Castellans mention fortifications in written sources from the 15th century. Usually, they also held the position of vice-zhupan. Gradually, these individuals lost the position of castellan, while retaining the position of warden of the salt store.

Для марамороських містечок початок промислового видобування солі означав стрімкий розвиток освіти та культури. Починається масове будівництво шкіл, церков, виділяються кошти на їхнє утримання. Наприклад, в 1474 р. король Матяш встановив щорічний обсяг пожертв для церкви св. Єлизавети у м. Хуст у розмірі 1200 кубів солі та додатково 400 кубів парафіяльним священникам на вбрання, а в 1476 р. королева Беатриса збільшила допомогу до 2000 кубів. З 1516 р. частину доходів соляних шахт передали на утримання каплички при королівському замку Нялаб та парафіяльної церкви селища, а також на потреби севлюського шпиталю св. Єлизавети.

Хустська домінія не перебувала постійно в підпорядкуванні скарбниці, її часто передавали в заставу або оренду. Певний час нею володіли нащадки молдавських воєвод, сім'я Белтекі. За короля Матяша Гуняді прибутками від марамороських соляних шахт користувалася королева Беатриса, а Владислав II на правах залога передав Хуст та ронасекські шахти Габору Перені, жупану соляної комори. Згодом, після приходу до влади короля Людовіка II, в 1516 р. Перені половину прибутків повернув на користь короля, решту залишив за собою до погашення боргу в 10 000 форинтів. Домінією разом із соляною коморою керували в цей час Перені спільно з представником короля. Після 1522 р. Людовик II дарує марамороську соляну комору своїй дружині.

На зламі 15–16 ст., за правління Ягеллонів криза такої системи досягла свого піку, в 1521 р. Людовик II був змушений визнати, що утримання державної структури вимагає більше коштів, ніж прибутки, що надходять від неї, і розпустив соляні комори, що були на місцях. З цього часу торгівля поступово стає вільною, розповсюдження цінного товару беруть на себе приватні торговці, які отримують товар безпосередньо біля шахт.

Після битви під Могачем та окупації центральної частини Угорського королівства османами, хустською домінією фактично керував Томаш Надошді, який з 1529 р. став на бік Яноша Саполяї. Каштеляном Хустського замку він призначив Кріштофа Каваші, який зберігав вірність своєму патрону незалежно від його політичних вподобань. З 1534 р. Надошді повернувся на службу до Фердинанда I, і, хоча каштелян із цього часу формально діяв в інтересах Габсбургів, до замку та соляної комори королівські чиновники фактичного доступу не мали. У 1545–46 рр. король був змушений направити регулярні війська на чолі з Андрашом Баторі проти Кріштофа Каваші, які зайняли

After the Maramures mines together with the entire infrastructure of the warehouses and the distribution of salt became part of the Khust dominion in 1435, the proceeds from the sale of salt were used to maintain the fortress.

For the towns of Maramures the beginning of industrial salt production meant the rapid development of education and culture. Mass construction of schools and churches began, and funds were allocated for their maintenance. For example, in 1474 King Matias established an annual donation for the church of St. Elizabeth in Khust in the amount of 1,200 cubic meters of salt and additional 400 cubic meters to the parish priests for clothing, and in 1476 Queen Beatrice increased the aid to 2,000 cubic meters. Since 1516, part of the proceeds of the salt mines were transferred to the maintenance of the chapel at the royal castle of Nyaláb and the parish church of the village, as well as for the needs of Szőlös hospital of St. Elizabeth.

Khust dominion was not constantly under the control of the treasury, it was often pledged or leased. For some time it was owned by the descendants of the Moldavian voivode, the Bélteki family. Under King Matias Hunyadi, Queen Beatrice used the proceeds from the Maramures salt mines, and Vladislav II pledged Khust and Ronaszék mines to Gábor Perényi, the governor of the salt store. Later, after King Louis II came to power, in 1516 Perényi returned half of the profits to the king, leaving the rest to repay the debt of 10,000 forints. Dominion along with the salt store was ruled at this time by Perényi together with a representative of the king. After 1522, Louis II gave the Maramures salt store to his wife.

At the turn of the 15th and 16th centuries, during the reign of the Jagiellonians, the crisis of such a system reached its peak in 1521. Louis II was forced to admit that the maintenance of the state structure requires more money than the income coming from it, and dissolved the salt stores that existed on the ground. Since then, trade had gradually become free, the distribution of valuable goods was undertaken by private traders, who received the goods directly near the mines.

After the battle of Mohacs and the occupation of the central part of the Hungarian Kingdom by the Ottomans, Khust dominion was actually ruled by Tamás Nádasdy, who in 1529 sided with János Szapolyai. He appointed Kristóf Kávási, who remained loyal to his patron regardless of his political preferences, as the castellan of Khust Castle.

всі контрольовані ним укріплення — Квасово, Халмі (суч. Халмеу, Румунія) та Хуст, після чого домінія, нарешті, перейшла в управління скарбниці.

Король Фердинанд I доклав величезних зусиль до впорядкування фінансово-економічних відносин у державі, його економічна політика була спрямована на зміцнення центрального управління в усіх галузях. Не становили виняток із цього й соледобування та торгівля сіллю. У 1548 р. відбулося відокремлення військового та економічного керівництва хустською домінією (раніше вже згадували, що зазвичай каштелян замку виконував функції керівника соляної комори). Та незважаючи на розведення посад, соляна комора й надалі залишалася важливою складовою домінії й основним джерелом забезпечення потреб замку. Укріплення, зі свого боку, гарантувало безпеку населення, яке мало змогу видобувати та продавати сіль, наповнюючи королівську скарбницю.

Керівники соляної комори, крім безпосередніх обов'язків, відповідали за збір податків у селах, що належали домінії, забезпечували участь мешканців п'яти коронних міст у видобуванні та транспортуванні солі, здійснювали судочинство. Серед їхніх обов'язків був і збір мита в Хусті, Сігеті та Вишкові. Жупани соляної комори за Фердинанда були чиновниками, призначеними королем, які за отримання посади присягали на вірність монарху. Вони були зобов'язані виконувати всі вказівки зверху та регулярно звітувати про виконання роботи. Платню отримували грошима з королівської скарбниці.

Печатка п'яти марамороських міст.
Seal of five Maramures cities.

In 1534 Nádasdy returned to the service of Ferdinand I, and although the castellan had since formally acted in the interests of the Habsburgs, the royal officials had no actual access to the castle and salt store. In 1545–1546 the king was forced to send regular troops led by András Báthory against Kristóf Kávási, which occupied all the fortifications he controlled — Kvasovo, Halmi (modern Halmeu, Romania) and Khust, after which the dominion finally passed into the treasury.

King Ferdinand I made great efforts to regulate financial and economic relations in the state, his economic policy was aimed at strengthening central management in all areas. Salt mining and the salt trade were no exception. In 1548 the military and economic leadership of Khust dominion was separated (it was mentioned earlier that the castle castellan usually performed the functions of the warden of the salt store). But despite the separation of positions, the salt store continued to be an important part of the dominion and the main source of the castle's needs. The fortification, in turn, ensured the safety of the population, who were able to extract and sell salt, filling the royal treasury.

The heads of the salt store, in addition to their direct responsibilities, were responsible for collecting taxes in the villages belonging to the dominion, ensuring the participation of the inhabitants of the five crown cities in the extraction and transportation of salt, and conducting legal proceedings. Among their responsibilities was the collection of duties in Khust, Sighetu Marmăției, and Vyshkovo. Under Ferdinand the wardens of the salt store were officials appointed by the king, who swore allegiance to the monarch. They were required to follow all instructions from the top and report regularly on the performance of the work. The salary was received in money from the royal treasury.

At the salt stores there was a fairly extensive apparatus of officials and servants not directly involved in the production process: clerks, salt counters (numerator salium), warehouse managers (including those located in other cities), mine elders and service personnel (blacksmiths, cooks, locksmiths, bathers etc.). Employees of the salt store could be paid both in cash and in goods, and the law of Vladislav II in 1498 clearly regulated the payment of each activity.

При соляних коморах був доволі розгалужений апарат із чиновників та слуг, не залучених безпосередньо до виробничого процесу: писарі, рахівники солі (numerator salium), керівники складів (в тому числі й такі, що перебували в інших містах), старости шахт та обслуговуючий персонал (ковалі, повари, слюсарі, банщики тощо). Працівники соляної комори могли отримувати платню як грошима, так і товарами, причому вже закон Владислава II 1498 р. чітко регламентував оплату кожного виду діяльності.

Солекоп за кожні 25 кубів солі отримував 5 динарів, крім того по 100 кубів солі щорічно на одяг. За відкриття нової шахти з багатими покладами солекопи могли вирубати собі 1000 кубів у якості винагороди. За будівництво сходів і перил отримували по одному форинту та близько п'ятнадцяти літрів вина у якості заохочення. Крім того, чотири рази на рік, на Різдво, Великдень, Трійцю та Всіх Святих, солекопи отримували діжку вина, вола та сто хлібин.

Судочинство над шахтарями здійснювали керівники соляної комори, оскільки ті були виведені з-під юрисдикції міських магистратів. Водночас згідно із законом 1498 р. вони мали право обирати власних старост (judex sectorum). Старосту обирали на день Всіх Святих із середовища солекопів терміном на один рік. Після виборів у якості заохочення робітники отримували 33 кубів солі, так званій «алдомаш (частування) за старосту», які могли вільно продати. До сфери діяльності старости, крім організації роботи, входило забезпечення належного технічного стану шахт та представлення інтересів підлеглих.

Незважаючи на доволі сприятливе законодавство, жупани та орендарі шахт доволі часто утискали права солекопів. Найбільш яскравим проявом невдоволення був страйк сігетських солекопів 1551 р., коли ті в знак протесту разом із родинами залишили містечко та переїхали до Бая Маре. Після довгих умовлянь 24 вересня 1551 р. тогочасний жупан соляної комори Томаш Макаї та каштелян Хустського замку Бенедек Салаї були змушені вкласти угоду з робітниками, у якій гарантували їм дотримання всіх прав, передбачених законодавством, та недоторканість усім страйкуючим. Угоду скріпили печаткою п'яти мароморських міст.

The salt miner received 5 dinars for every 25 cubic meters of salt, in addition to 100 cubic meters of salt per year for clothes. For the opening of a new mine with rich deposits, salt miners could extract 1,000 cubic meters as a reward. For the construction of stairs and railings they received one forint and about fifteen liters of wine as an incentive. In addition, four times a year, at Christmas, Easter, Trinity and All Saints' Day, the salt miners received a barrel of wine, an ox and a hundred loaves of bread.

The miners were tried by the heads of the salt stores, as they were removed from the jurisdiction of the city magistrates. At the same time, according to the law of 1498, they had the right to elect their own elders (judex sectorum). The elder was elected on All Saints' Day from among the salt miners for a term of one year. After the election, as an incentive, workers received 33 cubes of salt, the so-called "aldomash (treat) for the elder", which they were free to sell. The sphere of activity of the elder, in addition to the organization of work, included ensuring the proper technical condition of mines and representing the interests of subordinates.

Despite the rather favorable legislation, the wardens and tenants of the mines often suppressed the rights of salt miners. The most vivid manifestation of discontent was the strike of Sighetu Marmăției salt miners in 1551, when they and their families left the town in protest and moved to Baia Mare. After long persuasions, on September 24, 1551, the then zhupan of the salt store, Tamás Makay, and the castellan of Khust Castle, Benedek Szalai, were forced to enter into an agreement with the workers guaranteeing them respect for all legal rights and the inviolability of all strikers. The agreement was sealed by five Maramures cities.

Управління видобуванням та торгівлею кам'яною сіллю в середньовічній Угорщині

Організація управління економікою була неодмінним елементом у державній структурі середньовічного Угорського королівства. В 11 ст. угорські королі поряд із комітатми створили єдине господарське управління (дворянські садиби), мережа яких обплітала всю територію країни. Система базувалася на королівських земельних володіннях, величина яких значно перевищувала церковні та світські маєтки. У системі землеволодіння, встановленій під час заснування держави, шахти стали королівською власністю. Хоча правителі династії Арпадовичів дарували соляні шахти церковним людям (у виняткових випадках і світським особам), найважливіші шахти залишалися під управлінням правителя. Завдяки такій системі король міг контролювати не тільки видобування, а і транспортування та торгівлю. Не випадково, що наприкінці 12 ст. 6–7% від королівських доходів надходило з видобувної промисловості та продажу її продукції. Торговці мали змогу купувати продукт на місцях видобутку і транспортували його далі на внутрішні території країни. Але більша частина перевезень та торгівлі була зосереджена в руках королівської садибної організації та різних церковних установ. Це пояснюється тим, що найбільшими власниками в країні були правитель і церква, у маєтках яких мешкали великі групи слуг, які були зобов'язані виконувати різні перевезення. З іншого боку, великі церковні маєтки потребували великої кількості солі. Продукт був важливим предметом зовнішньої торгівлі, який експортували на

Зображення Андраша II з хроніки Туроці.
Image of András II from the Turóczi chronicle.

Management of mining and trade of rock salt in medieval Hungary

The organization of economic management was an essential element in the state structure of the medieval Kingdom of Hungary. In the 11th century the Hungarian kings together with the counties created a single economic administration (noble estates), the network of which encircled the entire territory of the country. The system was based on royal land holdings, the size of which far exceeded church and secular estates. In the system of land tenure, established during the founding of the state, mines became royal property. Although the rulers of the Árpád dynasty donated salt mines to church people (and in exceptional cases to lay people), the most important mines remained under the control of the ruler. Thanks to such a system, the king could control not only mining but also transportation and trade. It is no coincidence that at the end of the 12th century 6–7% of the royal income came from the mining industry and the sale of its products. Traders were able to buy the product at the place of extraction and transport it further inland. But most of the transportation and trade was concentrated in the hands of the royal manor organization and various church institutions. This was because the largest owners in the country were the ruler and the church, whose estates were inhabited by large groups of servants who were obliged to perform various transportation. On the other hand, large church estates needed a lot of salt. The product was an important subject of foreign trade, which was exported to the west and even to the Balkan Peninsula. Many church institutions received a privilege from the ruler, according to which they had the right to freely, with no duties transport a certain amount of salt to the place of their church, where they could store and sell it. The amount of data on production and trade increased markedly in the 13th century.

András II (1205–1235) believed that he could increase his income through regalia, and therefore made an attempt to monopolize trade in these goods. He created royal salt warehouses, the management of which he entrusted to financially knowledgeable businessmen, Muslims and Jews, by renting out the warehouses to them. Some institutions were headed by salt officers, over whom the head of the county's administration exercised control. Royal policy provoked opposition from church people because they feared for their rights to

захід і навіть на Балканський півострів. Багато церковних установ отримали від правителя привілей, згідно з яким вони мали право на вільне, безмитне перевезення певної кількості солі до місця своєї церкви, де могли її зберігати та продавати. Кількість даних про видобуток продукції й торгівлю нею помітно зросла в 13 ст.

Андраш II (1205–1235 рр.) вважав, що може збільшити свої доходи завдяки регаліям, і тому зробив спробу монополізувати торгівлю цим товаром. Він створив королівські склади солі, управління якими доручив обізнаним у фінансових справах підприємцям-мусульманам та євреям, здавши склади їм в оренду. На чолі деяких закладів стояли соляні офіцери, контроль над якими здійснювався головою адміністрації комітату. Королівська політика спричинила опір церковних людей, оскільки вони боялися за свої права на торгівлю та прибутки від них. У 1233 р. у березькому лісі правителя змусили до угоди. Конвенція відновила практику 12 ст., згідно з якою церкви могли купувати сіль у шахтах, але церква мала подбати про її транспортування. Король пообіцяв, що відтепер не довірятиме доходи від продажу солі євреям та мусульманам, і знову відрегулював всю систему торгівлі. Правитель дозволив церквам купувати сіль із королівських шахт за встановлену в угоді ціну і зберігати її у своїх резиденціях. Двічі на рік (спочатку з 27 серпня по 8 вересня, вдруге із 6 по 21 грудня) королівські чиновники мали право купувати від них сіль за встановленою ціною. Якщо вони цього не зробили, церква могла продати цей товар за вільною ціною, забезпечивши цим для себе торговий прибуток. Конвенція визнала комерційну монополію короля, але надавала значні привілеї церкві.

Татарська навала 1241 р. стала руйнівним ударом для всієї країни, але державний бюджет тоді вже впродовж десятиліть перебував у кризі. Після татарської навали Угорське королівство не могло повернутися до застарілої системи королівських дворів (доменіальне господарство), а вся система доходів королівства потребувала структурних реформ. З економіки та державного бюджету країни фокус перемістився на доходи від товарного та грошового обігу. Бела IV (1235–1270 рр.) і його нащадки вважали дуже важливими фінансові надходження від продажу солі, унаслідок чого докладали зусиль для збільшення її виробництва. Фінансовими органами королівства в провінціях стали комори на чолі з жупанами комори. Вони здійснювали контроль над торгівлею сіллю, гірничу справу в гірничо-промислових районах також належала до їхньої сфери діяльності.

trade and their profits. In 1233 in the Bereg forest the ruler was forced to make an agreement. The convention restored the practice of the 12th century, according to which churches could buy salt in mines, but the church had to take care of its transportation. The king promised that he would no longer trust the proceeds of the sale of salt to Jews and Muslims and re-regulated the entire trade system. The ruler allowed the churches to buy salt from the royal mines for the price set in the agreement and store it in their residences. Twice a year (first from August 27 to September 8, then from December 6 to 21) royal officials had the right to buy salt from them at a fixed price. If they did not, the church could sell the goods at

Срібна монета Андраша II.
Silver coin of András II.

a free price, thus securing for themselves a trading profit. The convention recognized the king's commercial monopoly, but gave the church considerable privileges.

The Tatar invasion of 1241 was a devastating blow to the whole country, but the state budget had already been in crisis for decades. After the Tatar invasion, the Kingdom of Hungary could not return to the outdated system of royal courts (domain economy), and the entire system of income of the kingdom needed structural reforms. From the country's economy and state budget, the focus had shifted to revenues from trade and money circulation. Béla IV (1235–1270) and his descendants considered financial income from the sale of salt to be very important, and therefore made efforts to increase its production. The financial organs of the kingdom in the provinces were the storerooms headed by the wardens of stores. They controlled the salt trade, and mining in the mining areas also belonged to their sphere of activity.

У 13 ст. в Угорщині відбулися значні соціальні та економічні зміни. Завдяки розвитку товарного виробництва, фінансовій економіці та політиці угорських королів, спрямованій на підтримку міст, на територію Карпатського басейну переселилася значна кількість госпітів (hospes). До Угорщини приїхала велика кількість шахтарів із Німеччини, завдяки чому почався стрімкий розвиток видобування солі та руди. Правителі надавали розширені привілеї містам, де поселялися шахтарі, отже у 1329-му році не одне, колонізоване госпітами, марамороське поселення отримало привілеї в межах грамоти. Для надання привілеїв таким поселенням, як Вишково, Хуст, Тячів та Довге Поле, зразком послужили положення грамоти королівського міста Угочанського комітату Севлюша (суч. Виноградів) від 1262 р. Ці поселення разом з Сігетом згодом стали загальновідомими центрами видобутку солі на Мараморощині. Їхні привілеї за часів короля Карла Роберта посприяли розвитку та залюдненню «безплідної марамороської гущавини». Помітно, що ця грамота не згадує про видобуток солі та торгівлю нею, що згідно з пізнішими джерелами могло стати основним доходом та вирішальним чинником розвитку міст. Права чотирьох королівських міст у 1352 р. отримав розташований трохи на схід Сігет, який виник на початку століття в самому центрі Мараморощини, де сходяться долини річок Тиса та Іза. У 1329 р. він ще не належав до числа привілейованих міст, хоча їхнє населення, за всіма показниками, було ідентичним. З утворенням дворянського комітату зазвичай піджупани та справники збиралися якраз тут для проведення нарад, а комітатська влада датує свою грамоту в Сігеті-Марамороському 1385 р. Марамороські шахти в джерелах з'явилися на початку 14 ст, отже, видобування, ймовірно, почалося в попередньому столітті. Видобувна промисловість розвивалася поступово. В описі здійснення обходу кордонів володінь від 1355 р. ми можемо прочитати про дорогу до соляних шахт (Окна-Шугатаг). Про марамороську соляну комору вперше згадує грамота від 1397 р.

Видобування та продаж солі з початку 14 ст. стали королівською монополією, від чого правитель отримував значні доходи. Восени 1397 р. король Сигізмунд проводить реформи організаційної структури соляних комор, робота яких не мінлася аж до кінця середньовіччя. Дату видання грамоти про реформування королівської монополії на сіль не можна вважати випадковою. Управління країною на період походу проти турків у 1396 р. Сигізмунд довірив намісничій раді. Після тяжкої поразки війська під

In the 13th century significant social and economic changes took place in Hungary. Due to the development of commodity production, financial economy and the policy of the Hungarian kings, aimed at supporting cities, a large number of settlers (hospes) moved to the Carpathian basin. A large number of miners from Germany came to Hungary, which led to the rapid development of salt and ore mining. The rulers granted extended privileges to the cities where the miners settled, so in 1329 more than one colonized by the settlers Maramures settlement received privileges under the charter. When granting privileges to such settlements as Vyshkovo, Khust, Tiachiv and Dovhe Pole, the provisions of the charter of the royal city of Ugocsa county of Szőlős (modern Vynohradiv) from 1262 served as a model.

These settlements together with Sighetu Marmatei later became well-known salt mining centers in the Maramures region. Their privileges during the reign of King Charles Robert contributed to the development and popularization of the “barren Maramures thicket”. It is noteworthy that this charter does not mention salt production and trade, which according to later sources could become the main income and a decisive factor in urban development. The rights of the four royal cities in 1352 were given to Sighetu Marmatei, located a little to the east, which arose at the beginning of the century in the very center of Maramures, where the valleys of the rivers Tisza and Iza converge. In 1329 it was not yet one of the privileged cities, although their population, by all accounts, was identical. With the formation of the noble county, deputy wardens and superintendents usually gathered right here to hold meetings, and the county's authorities date their charter in Sighetu Marmatei to 1385. The Maramures mines in the sources appeared in the early 14th century, so mining probably began in the previous century. The mining industry developed gradually. In the description of the bypassing the boundaries of possessions of 1355 we can read about the road to the salt mines (Ocna Şugatag). The Maramures salt store is first mentioned in a charter of 1397.

From the beginning of the 14th century the extraction and sale of salt became a royal monopoly, from which the ruler received considerable income. In the autumn of 1397 King Sigismund carried out reforms of the organizational structure of salt stores, the work of which did not change until the end of the Middle Ages. The date of issuance of the charter on the reform of the royal monopoly on salt can not be considered accidental. During the campaign against the Turks in 1396

Нікоподем правитель протягом довгих місяців не повертався додому. Після повернення король скликав парламент до міста Тімішоара, важливим завданням якого було забезпечення оборони проти турків. Під час реформ правитель керувався умовами доби Анжу. Король Людовик Угорський (1342–1382 рр.) для управління джерелами королівських доходів (карбування грошей, гірництво, королівська тридцята частина, податки) створив окрему організаційну структуру на чолі з жупанами комор національної компетенції, отож, після цього скарбнику довелося займатися тільки справами міст. Змінивши систему, успадковану з епохи Арпадовичів, він сформував трансільванські соляні шахти та державні соляні управління (усі вони називалися коморами) у єдину організаційну структуру, якою керував жупан трансільванської соляної комори. Король Сигізмунд не змінив умови видобутку та перевезення солі, але заборонив первосвященикам та баронам (тобто королівській раді) втручатися в справи соляних комор, бо цей вид доходів мав перебувати під безпосереднім контролем короля.

Сіль перевозили в середину країни сушею та водою. В епоху Арпадовичів розвивалася мережа шляхів, якою здійснювали транспортування. Цей маршрут багато де називали «соляним шляхом».

Одна з важливих доріг вела від Трансильванії через ворота Месеша. Особливо багато кам'яної солі було перевезено по ріках Самош, Марош та Тиса. Деякі з місцевостей повздовж річок почали процвітати завдяки солі (Сату-Маре). Королі могли сподіватися на значний прибуток від соляної монополії. Кожен третій форинт (100 тис.) Сигізмунда Люксембурзького (1387–1437 рр.) був отриманий якраз звідси. Під час правління Матяша Корвіна (1458–1490 рр.) король міг очікувати від солі 80–100 тис. золотих форинтів, що становило 12,7% від його середньорічного доходу, який оцінювався в 628 тис. золотих форинтів. За часів Ягеллонів (1490–1526 рр.) рентабельність соляної монополії знизилася, тому в 1520-х роках до скарбниці потрапило майже 30 тис. золотих форинтів (12% від загального доходу на суму 250 тис. форинтів).

Sigismund entrusted the governor's council with the administration of the country. After the heavy defeat of the troops near Nikopol, the ruler did not return home for many months. Upon his return, the king convened a parliament in the city of Timisoara, whose important task was to ensure protection against the Turks. During the reforms, the ruler was guided by the conditions of the Anjou era. King Louis of Hungary (1342–1382) to manage the sources of royal income (coinage, mining, the royal thirtieth part, taxes) created a separate organizational structure headed by the county governors of national competence, so after that the treasurer had to deal only with cities. By changing the system inherited from the Árpáds era, he formed the Transylvanian salt mines and state salt administrations (all of which were called stores) into a single organizational structure headed by the governor of the Transylvanian salt store. King Sigismund did not change the conditions for the extraction and transportation of salt, but forbade the high priests and barons (ie the royal council) to interfere in the affairs of the salt stores, because this type of income was to be under the direct control of the king.

Salt was transported to the middle of the country by land and water. During the Árpáds era a network of roads was developed, which was used for transportation. This route is often called the "salt road".

One of the important routs led from Transylvania through the gates of the Mesesh. Particularly high amount of rock salt was transported along the rivers Szamos, Maros and Tisza. Some of the areas along the rivers began to prosper due to salt (Satu Mare). The kings could expect significant profits from the salt monopoly. Every third forint (100,000) of Sigismund of Luxembourg (1387–1437) was obtained exactly from here. During the reign of Matthias Corvinus (1458–1490) the king could expect 80–100 thousand gold forints from salt industry, which was 12.7% of his average annual income, which was estimated at 628 thousand gold forints. During the Jagiellonians (1490–1526) the profitability of the salt monopoly decreased, so in the 1520s the treasury received about 30 thousand gold forints (12% of total income in the amount of 250 thousand forints).

За постановою соляними шахтами Мараморощини та Трансільванії, а також коморами в країні керував жупан соляної комори національної компетенції. Правитель відновив закриті протягом останніх років комори й навіть встановив нові. Король визначив, де можна купувати трансільванську, а де марамороську кам'яну сіль. Останню можна було продавати лише в межиріччі Тиси та Задьви, тобто в місцевості на північ від Тиси, а також на більшій частині Верхньої Угорщини. В інших місцевостях цей продукт доводилося закупляти із Трансільванії. На південь від Сави Сигізмунд дозволив використовувати морську сіль. Тут потрібно нагадати, що цього правила чітко не дотримувалися. Споживач або, можливо, торговець міг придбати цей мінерал у шахтах, а в середній частині країни — у соляних коморах. Для вільного продажу потрібно було мати дозвіл або наданий правителем привілей. Король Сигізмунд визначив ціну товару в коморах. 100 штук кубиків солі можна було придбати на місцях видобутку за 1 золотий форинт.

З 1400 по 1426 р. посаду жупана соляної комори національної компетенції обіймав підприємець флорентійського походження, Піпо Озорай (Філіппо Сколарі). Завдяки йому були здійснені заходи 1397 р., і значно зросла кількість комор. В управлінні фінансовими справами по всій Європі із задоволенням наймали обізнаних в економічних справах італійців, які в установах бачили можливість розбагатіти. Вони часто брали в оренду джерела королівських доходів, так було й у нас, у випадку монетних дворів і шахт дорогоцінних металів, так і у випадку солекопалень. У 1467 р. король Матяш провів реформу казни й усе управління фінансовими справами довірив скарбнику. Відтоді видобуток солі й торгівля нею належали до цього управління. Матяш Корвін у 1476 р. одружився з донькою неаполітанського короля, принцесою Беатрисою, і пообіцяв їй Мараморощину. Цей гірничопромисловий район і соляні комори Північної Угорщини, де продавалася марамороська сіль, королева прийняла в 1480 р. Відтоді Мараморощина та соляні комори, які належали до неї, вважалися маєтками королеви.

За часів Ягеллонів (1490–1526 рр.) прибуток від солі різко впав. Цей факт пояснюється не лише корупцією та неправильним управлінням коморами. Звіт венеціанського посла від 1519 р. пояснив це зниження тим, що багато солі було продано на шахтах, а не в коморах всередині країни: «кожен, хто бажав, міг вільно купувати сіль у соляних шахтах». Джерела також вказують на те, що значна кількість

*Будівля соляного будинку та митного посту у Вельких Траканах.
Salt house and customs post building in Velki Trakani.*

According to the resolution, the salt mines of Maramures and Transylvania, as well as the stores in the country were managed by the warden of the salt store of national competence. The ruler restored the stores closed in recent years and even established new ones. The king determined where to buy Transylvanian and where Maramures rock salt. The latter could be sold only in the interfluvium of the Tisza and the Zagyva, ie in the area north of the Tisza, as well as in most of Upper Hungary. Elsewhere, this product had to be purchased from Transylvania. To the south of the Sava Sigismund allowed the use of sea salt. It should be reminded that this rule was not clearly followed. The consumer or possibly a trader could buy this mineral in mines, and in the middle part of the country — in salt stores. For free sale it was necessary to have a permit or a privilege granted by the ruler. King Sigismund determined the price of goods in the stores. 100 pieces of salt cubes could be purchased at production sites for 1 gold forint.

From 1400 to 1426 the position of warden of the salt store of national competence was held by a businessman of Florentine origin, Pippo Ozorai (Filippo Scolari). Thanks to him measures were taken in 1397, and the number of stores increased significantly. To manage financial affairs throughout Europe economically savvy Italians who saw the institutions as an opportunity to get rich were hired with pleasure. They often rented sources of royal income, as they did here as well,

залишилася на складі. Цей факт свідчить не лише про недбалість, але і про те, що в касах шахтарських комор не було достатньо грошей на транспортування, а також на утримання шахт. У дипломатичному документі підкреслюється, що «однак ці шахти незабаром заповняться водою, і цей дохід також пропаде». Стефан Вербовцій орієнтовно в 1514 р. розробив проєкт, який радикально зменшив би кількість комор. Врешті-решт правитель обрав рішення про скасування соляної монополії в 1521 р., торгівля стала вільною, а всередині країни скасували королівські соляні управління. Водночас із цим деякі важливі комори (як, наприклад: Сегед, Сатмар, Токай) залишилися. Оскільки без організації водного транспорту, розвинутої в середньовіччі, обійтися було неможливо. Отже, функціонування монополії все більше слабшало, приносячи правителю все менше й менше прибутку, зберігаючи водночас високу ціну товару. Але структура, поряд із правильним веденням господарства, мала й економічну вигоду. Мова йшла не тільки про те, що вона приносила вагомий дохід правителю. Не варто забувати і про те, що структура комор здійснювала та організувала видобуток, транспортування та розподіл, що вимагало професійного знання, грошей, високого рівня організованості. Не випадково, що занепад системи спричинив перебої в постачанні, а в середині 16 ст. виникла ідея відновлення системи комор, але це не вдалося здійснити ще тривалий час.

*Замок Ракоці-Дежевффі, спочатку будівля соляної комори в Токаї.
Rákóczi-Dessewffy Castle, originally a salt store building in Tokaj.*

in the case of both mints or mines of precious metals and salt mines. In 1467 King Matias reformed the treasury and entrusted all financial management to the treasurer. Since then, salt production and trade belonged to this department. Matias Corvin in 1476 married the daughter of the Neapolitan king, Princess Beatrice, and promised her Maramures. This mining area and the salt stores of Northern Hungary, where Maramures salt was sold, were taken by the Queen in 1480. Since then, Maramures region and the salt stores belonging to it were considered the Queen's estates.

During the time of the Jagiellonians (1490-1526) profits from salt fell sharply. This fact is explained not only by corruption and improper management of stores. The Venetian ambassador's report of 1519 explained this decline by the fact that much salt was sold in the mines, not in the stores inside the country: "anyone who wished could freely buy salt in the salt mines." Sources also indicate that a significant amount remained in stock. This fact testifies not only to negligence, but also to the fact that there was not enough money in the mines' coffers for transportation and maintenance of mines. The diplomatic document emphasizes that "however, these mines will soon be filled with water, and this income will also be lost". István Verbőczy approximately in 1514 developed a project that would radically reduce the number of stores. Eventually, the ruler decided to abolish the salt monopoly in 1521, trade became free, and the royal salt administrations were abolished within the country. At the same time, some important stores (such as Szeged, Szatmár, Tokaj) remained. Since it was impossible to do without the organization of water transport, developed in the Middle Ages, so the functioning of the monopoly became weaker and weaker, bringing the ruler less and less profit, while maintaining the high price of goods. But the structure, along with proper management, also had economic benefits. It was not just that it brought a significant income to the ruler. We should not forget that the structure of the stores carried out and organized the extraction, transportation and distribution, which required professional knowledge, money, a high level of organization. It is no coincidence that the decline of the system caused supply disruptions, and in the middle of the 16th century the idea of restoring the store system arose, but it wasn't possible for a long time.

Соляні комори в Угорщині нової епохи

Битва під Могачем (1526 р.) призвела до значних змін і в угорській соляній регалії. З розподілом країни на три частини (Угорське королівство, Трансільванське князівство, Османська Угорщина) управління економікою довелося поставити на нову основу. Організацією угорської комори король Фердинанд I (1526–1564 рр.) запровадив значні нововведення до державного бюджету. Однак ця реорганізована комора не мала доступу до найбільш значного джерела доходу — соляних шахт. Значні солекопальні країни потрапили під владу Габсбургів лише на короткий час. У будь-якому випадку варто уваги, що Фердинанд I зміг здійснити суттєві зміни навіть протягом того короткого часу, поки трансільванські соляні шахти були в його руках. Недавні дослідження показали, що найважливіші пункти розподілу діяли навіть і після битви під Могачем на території країни, яка була під керівництвом воєводи Яноша Саполяї, хоча заплутані умови цього віку вже значно перешкоджали їхній діяльності. У ці комори іноді транспортували і продукти із шахт Мараморощини.

У мирному договорі, укладеному в місті Орадея в 1538 р., офіційно були розмежовані два округи розподілу солі: трансільванську сіль можна було продавати лише на території короля Яноша, а мараморську — на території Фердинанда.

Конвенція, укладена в Шпеері (1570 р.), гарантувала передачу Мараморського комітату Трансільванському князівству. У той час реорганізація адміністрації угорських соляних комор уже була неможливою й за браком соляних шахт, а постійні війни та турецька експансія заважали створенню організації, що охоплювала б усю територію країни. Отже, королівська установа не піклувалася про забезпечення потреб солі в країні. Шахти Трансільванії та Марамороша належали до Трансільванського князівства аж до 1702 р., хоча адміністрація двох територій суттєво відрізнялася. Трансільванія продовж 16 ст. стала учасником європейських економічних процесів, головне, завдяки

Salt stores in Hungary of the new era

The Battle of Mohacs (1526) led to significant changes in Hungarian salt regalia. With the division of the country into three parts (the Kingdom of Hungary, the Principality of Transylvania, Ottoman Hungary) the management of the economy had to be put on a new footing. By organizing the Hungarian store King Ferdinand I (1526–1564) introduced significant innovations to the state budget. However, this reorganized store did not have access to the most significant source of income — salt mines. Significant salt mines came under Habsburg rule only for a short time. In any case, it is worth noting that Ferdinand I was able to make considerable changes even during the short time when the Transylvanian salt mines were in his hands. Recent studies have shown that the most important distribution points operated even after the Battle of Mohacs in the country, which was ruled by voivode János Szapolyai, although the confusing conditions of this age had already significantly hampered their functioning. Products from the mines of Maramures region were sometimes transported to these stores.

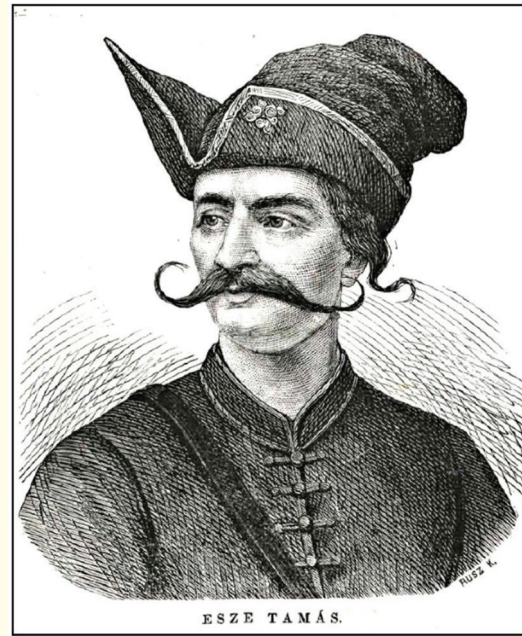
In a peace treaty concluded in the city of Oradea in 1538 two salt distribution points were officially demarcated: Transylvanian salt could be sold only in the territory of King János and Maramures salt — in the territory of Ferdinand.

The convention concluded in Shpayer (1570) guaranteed the transfer of Maramures county to the Transylvanian Principality. At that time the reorganization of the Hungarian salt store administration was no longer possible due to the lack of salt mines, and constant wars and Turkish expansion prevented the creation of an organization that would cover the entire territory of the country. Thus, the royal institution did not care about meeting the salt needs in the country. The mines of Transylvania and Maramures belonged to the Transylvanian Principality until 1702, although the administration of the two territories differed significantly. Transylvania became a participant of European economic processes during the 16th century, mainly due to minerals that served as industrial raw materials. Particularly rich salt mines in Transylvania in 1528

корисним копалинам, що служили промисловою сировиною. Особливо багаті соляні шахти Трансільванії вже в 1528 р. викликали інтерес Фуггерів, але в 1661 р. турки також захотіли зайняти цю територію. Трансільванські князі успішно обороняли шахти й порти регіону від нападу османів. Продовж 17 ст. видобуток солі втричі збільшився, що також сприяло розвитку галузей, які були пов'язані з гірничодобувною промисловістю. Марамороські соляні шахти в значній частині цього періоду перебували в приватній власності, отож, економічна політика князівства в цій частині країни не мала таку провідну роль, як в інших.

У другій половині 17 ст. Габсбурзька монархія суттєво змінилася. За часів Леопольда I (1657–1705 рр.) інститути державного управління зміцнилися й успішно розпочали боротьбу із занепалою Османською імперією. Здобуття коштів на постійні війни було непростим завданням. Продовж півстоліття, тобто між 1650 та 1703 рр., у країнах Угорського королівства державна влада Габсбургів покляла руки майже на всі економічні джерела. Вона зайняла або взяла під свій контроль території, що мали ключові економічні позиції: порти Адріатики та приморські землі, значну частину виноградників токайського підгір'я (Хедьалья), шахти Верхньої Угорщини та Трансільванії, домінії, що оточували шахти, та міста, розташовані поблизу найважливіших торгових шляхів. Витрати на війну, на утримання двору та правління тягли за собою різке зростання державного боргу.

Вигнання турків, отримання Трансільванії та усунення Михая II Апафі в 1702 р. дали можливість, володіючи соляними шахтами, встановити єдину організаційну структуру для забезпечення монополії солі. Влада в 1694 р., під час спроби встановлення абсолютизму здійснила кредитну операцію, завдяки якій монополія на торгівлю сіллю в Угорщині була передана в оренду. Тягарі, що значно зросли, збільшення податків, мита, а також обов'язкове утримання війська чутливо вплинули на всі соціальні групи країни, і цим майже підготували повстання під проводом Ференца II Ракоці. Ракоці підписав угоду з Томашом Есе, ватажком повстанської армії. Томаш Есе був кріпаком із селища Тарпа, яке належало до ечедської домінії родини Ракоці, потім торгував сіллю і, унаслідок введення соляної монополії урядом, став особою, оголошеною поза законом, тому убезпечив свою родину, а сам пішов у гори до повстанців. Соціальний склад повстанців

Томаш Рус: Томаш Есе (Недільна газета, №1868/27).
Tomash Rus: Tamás Esze (Sunday newspaper, №1868/27).

aroused the interest of the Fuggers, but in 1661 the Turks also wanted to occupy this area. Transylvanian princes successfully defended the mines and ports of the region from Ottoman attack. During the 17th century salt production tripled, which also contributed to the development of sectors that were associated with the mining industry. Maramures salt mines for much of this period were privately owned, so the economic policy of the principality in this part of the country did not have such a leading role as in others.

In the second half of the 17th century the Habsburg monarchy changed significantly. During the reign of Leopold I (1657–1705) the institutions of public administration strengthened and successfully began the struggle against the weakened Ottoman Empire. Raising funds for constant wars was a difficult task. For half a century, that is, between 1650 and 1703, in the countries of the Kingdom of Hungary the state power of the Habsburgs laid hands on almost all economic sources. It occupied or took control of territories that had key economic positions: the ports of the Adriatic and coastal lands, much of the vineyards of the Tokaj foothills (Hegyalja), the mines of Upper Hungary and Transylvania, the dominions surrounding the mines and cities near the most important trade routes. Expenditures on war, court maintenance, and government entailed

був надзвичайно різноманітним. Це були колишні солдати, звільнені з прикордонних фортець, озброєний люд, який тікав з імператорських полків, та колишні полководці Текелі. Серед кріпаків були такі, які втекли від збирачів податку, а також торговці, що торгували на заборонених шляхах. Колишні власники виноградників, корінні жителі угорських міст та дрібні дворяни. Були серед них і розшукувані особи, «бідні парубки». Князь обґрунтував початок повстання в Брезанському маніфесті: «за свободу своєї рідної батьківщини, своєї нації, проти іноземної нації, яка безглуздо виступає проти Бога та проти наших законів, дошкуляє, утискає, оподатковує, [...] і забирає нашу сіль та хліб». Вони розпочинають війну не проти короля країни, а проти тих, хто привласнює собі торгівлю, засоби існування та економічні цінності країни, проти системи, яка діє проти конституційного ладу Угорщини, на захист угорської державності.

Спочатку повстанці намагалися організувати структуру комор торгівлі сіллю, оскільки князь настоював на соляній монополії. Його рішення, очевидно, було спровоковано обмеженістю та нестачею фінансових ресурсів, необхідних для військової організації повстання. На цьому, критичному етапі повстання, здається, тільки сіль була придатною для отримання готівки від її продажу, або для використання її безпосередньо для оплати. Під час визвольної війни шахти потрапили до рук військ Ракоці, що призвело до труднощів у постачанні солі до західної частини країни. Наприклад, до Комарна в 1704 та 1705 р. не надійшов жоден центнер солі, і тільки завдяки накопиченому запасу

Меморіальна дошка Томаша Есе на стіні колишнього соляного будинку.
 Memorial plaque to Tamás Esze on the wall of the former salt house.

a sharp increase in public debt. The expulsion of the Turks, the conquest of Transylvania and the removal of Mihály II Apafi in 1702 made it possible, owning salt mines, to establish a single organizational structure to ensure a monopoly of salt. In 1694, during an attempt to establish absolutism, the authorities carried out a credit operation, thanks to which the monopoly on the salt trade in Hungary was leased. Significantly increased burdens, tax increases, tariffs, and the mandatory maintenance of troops had a considerable impact on all social groups in the country, almost preparing for an uprising led by Ferenc II Rakóczi. Rakóczi signed an agreement with Tamás Esze, the leader of the insurgent army. Tamás Esze was a serf from the village of Tarpa, which belonged to the Rakóczi family's Ecsed dominion, then traded in salt and, as a result of the government's introduction of a salt monopoly, became outlawed, so he secured his family and went to the mountains to join the rebels. The social composition of the rebels was extremely diverse. These were former soldiers suspended from border fortresses, armed men fleeing imperial regiments, and former Tekeli commanders. Among the serfs were those who fled from tax collectors, as well as merchants who traded on forbidden roads, former owners of vineyards, indigenous people of Hungarian cities and petty nobles. Among them were wanted persons, "poor fellows". The prince justified the beginning of the uprising in the Brezan manifesto: "for the freedom of our homeland, our nation, against a foreign nation that senselessly opposes God and our laws, annoys, oppresses, taxes, [...] and takes away our salt and bread". They were waging war not against the king of the country, but against those who appropriated trade, livelihoods and economic values of the country, against the system that worked against the constitutional order of Hungary in defense of Hungarian statehood.

Initially, the rebels tried to organize the structure of the salt trade stores, as the prince insisted on a salt monopoly. His decision was apparently provoked by the limited and scarce financial resources needed for the military organization of the uprising. At this critical stage of the uprising, it seemed that only salt was suitable for receiving cash from its sale, or for using it directly for payment. During the war of liberation the mines fell into the hands of Rakóczi troops, which led to difficulties in supplying salt to the western part of the country. For example, not a single quintal of salt did arrive in Komarno in 1704 and 1705, and only thanks to the accumulated stock could the sale of salt be continued. And for the salt administrations, which operated in some parts of the country, the

можна було й далі продавати сіль. А для соляних управлінь, які діяли в деяких місцях країни, тягарем була армія, оскільки їм доводилося передавати військам велику кількість готівки та солі. Перевізники солі також скористалися бурхливими часами, і траплялось, що вони зникали разом із довіреною їм сіллю та заздалегідь отриманою платою за провіз. На час укладення Сатмарського миру (1711 р.) уся угорська гірнична справа була в жахливо занедбаному стані.

Отже, завдання щодо організації монополії угорської солі відповідно до умов 18 ст. чекали на Карла VI Габсбурга (1711–1740 рр.). Віденський двір, безумовно, керувався метою збільшення доходів. Економічна політика віденського двору була спрямована на максимальне задоволення потреб монархії з вітчизняного виробництва. Насамперед з угорського ринку витісняють поставки кам'яної солі, що надходили із Польщі та Австрії. Торгівля морською сіллю дозволялася лише в південній частині країни, навіть австрійську сіль не допускали до Угорщини.

По всій країні були створені соляні склади — переважно поблизу транспортних шляхів — завданням яких було забезпечення сіллю всіх комітатів. Окрім складів сіль можна було придбати й безпосередньо біля шахт. Коли в 1702 р. марамороські шахти потрапили до рук віденської комори, для приймання шахт приїхала комісія, який залишила привілей марамороського населення недоторканим. Однак було підкреслено, що кожен може купувати сіль лише для власних потреб, перепродаж був забороненим.

Контрабанда жорстоко каралася: сіль, вози для перевезення та коней конфіскували, а винуватець більше не мав права купувати сіль за зниженою ціною.

Діяльність соляної монополії по всій території імперії можна було здійснювати тільки завдяки розгалуженому адміністративному апарату, шляхом єдиного центрального управління. Весь прибуток, пов'язаний із сіллю, входив до компетенції Придворної палати. Завдання установи були розподілені по певним комітетам, одним із яких була організація, що займалася питаннями солі. Придворна палата мала безпосередній та постійний контакт з окремими угорськими соляними управліннями. Кожне управління повинно було надсилати до Відня

burden was the army, as they had to hand over large amounts of cash and salt to the troops. Salt carriers also took advantage of the stormy times, and it happened that they disappeared together with the salt entrusted to them and the transportation fee received in advance. At the time of the conclusion of the Peace of Szatmár (1711), all Hungarian mining was in a state of deep neglect.

Thus, the task of organizing the monopoly of Hungarian salt in accordance with the conditions of the 18th century awaited Charles VI of Habsburg (1711-1740). The Viennese court, of course, was guided by the goal of increasing income. The economic policy of the Viennese court was aimed at meeting the needs of the monarchy for domestic production. First of all, supplies of rock salt from Poland and Austria were being pushed out of the Hungarian market. Trade in sea salt was allowed only in the southern part of the country, even Austrian salt was not allowed in Hungary.

Salt warehouses were established throughout the country — mostly near transport routes — the task of which was to provide salt to all counties. In addition to warehouses, salt could be purchased directly near the mines. When Maramures mines fell into the hands of the Viennese store in 1702, a commission arrived to receive the mines, leaving the privileges of Maramures population intact. However, it was emphasized that everyone could buy salt only for their own needs, resale was prohibited.

Smuggling was severely punished: salt, carts and horses were confiscated, and the perpetrator was no longer allowed to buy salt at a reduced price.

The activities of the salt monopoly throughout the empire could be carried out only through a branched administrative apparatus, through a single central government. All profits related to salt were the responsibility of the Court Chamber. The tasks of the institution were divided into separate committees, one of which was an organization dealing with salt issues. The Court Chamber had direct and constant contact with some Hungarian salt administrations. Each department had to send a weekly report to Vienna. In addition, the general picture of the state of salt in Hungary was supplemented by

щотижневий звіт. Окрім цього загальну картину про стан солі в Угорщині доповнювали місячні, квартальні та річні звіти. Ці звітні доповіді повідомляли про видобуток, транспортування, отримання або продаж солі, вказуючи на те, скільки грошей надійшло, скільки було витрачено на плату за провіз і скільки шкоди виникло під час транспортування. Отже, мета полягала в тому, щоби Відень чітко бачив, якими грошовими та соляними запасами розпоряджають соляні управління, і щоби мати сталі дані про величину споживання солі. Окремі соляні управління та склади не могли контактувати між собою, стандартну кількість солі можна було змінити тільки з дозволу віденського комітету. Продаж кам'яної солі здійснювався на розвантажувальних пунктах у різних куточках країни. Ці розвантажувальні пункти по суті були соляними складами, у яких накопичували належні запаси. Завдання центрального управління полягало в тому, щоби піклуватися про забезпеченість розвантажувальних пунктів, спостерігати за їхнім комерційним планом і визначати, чи варто їх утримувати. Право на визначення соляних складів уже в 1548 р. було передано правителю. За часів Карла III Габсбурга було створено цілу низку соляних складів, в основному були розширені склади трансільванської та мараморської солі. Природний шлях мараморської солі вів по Тисі. Перевозили сіль і суходолом, але це було значно дорожче, не кажучи вже і про те, що тодішні дорожні умови не дозволяли перевезення кам'яної солі продовж цілого року.

У «старій» Угорщині видобуток та торгівля кам'яною сіллю в основному не змінювалися аж до 1867 р., оскільки форми організації капіталістичного виробництва та революційна зміна транспорту стали вирішальними лише після Австро-угорського компромісу. Побудована в останній третині 19 ст. залізнична мережа, регулювання річок та застосування механічних технологій під час видобутку кардинально змінили роль кам'яної солі в економіці Угорщини. XI стаття закону від 1868 р. «Про доходи від продажу солі» встановила обов'язкову офіційну ціну на продукт та зберігала можливість отримання солі на певних територіях на пільгових умовах, але закупівлю та торгівлю сіллю всередині країни повністю зробила вільною. Через докорінне перетворення транспортної інфраструктури світ традиційних «соляних шляхів» до початку 20 ст. згас, а потім просто зник із соціальної пам'яті.

monthly, quarterly and annual reports. These reports informed about the extraction, transportation, receipt or sale of salt, indicating how much money was received, how much was spent on transportation and how much damage occurred during transportation. So, the goal was for Vienna to see clearly what money and salt reserves were being managed by the salt administrations, and to have constant data on the amount of salt consumption. Individual salt departments and warehouses could not contact each other, the standard amount of salt could be changed only with the permission of the Vienna Committee. Rock salt was sold at unloading points in different parts of the country. These unloading points were actually salt warehouses, in which they accumulated adequate stocks. The task of the central administration was to take care of the security of the unloading points, to monitor their commercial plan and to determine whether they should be maintained. The right to determine the salt warehouses in 1548 was transferred to the ruler. During the reign of Charles III of Habsburg, a number of salt warehouses were established, mainly the Transylvanian and Maramures salt warehouses. The natural path of Maramures salt led along the Tisza. Salt was transported by land, but it was much more expensive, not to mention the fact that the road conditions at the time did not allow the transportation of rock salt throughout the year.

In “old” Hungary the extraction and trade of rock salt had remained largely unchanged until 1867, as the forms of organization of capitalist production and the revolutionary change of transport became decisive only after the Austro-Hungarian Compromise. The railway network built in the last third of the 19th century, river regulation and the use of mechanical technologies in mining dramatically changed the role of rock salt in the Hungarian economy. Article XI of the law “On income from the sale of salt” of 1868 established a mandatory official price for the product and retained the possibility of obtaining salt in certain areas on preferential terms, but made the purchase and trade of salt within the country completely free. Due to the radical transformation of transport infrastructure, the world of traditional “salt roads” faded by the beginning of the 20th century, and then simply disappeared from social memory.

Дороги, ярмарки, карти

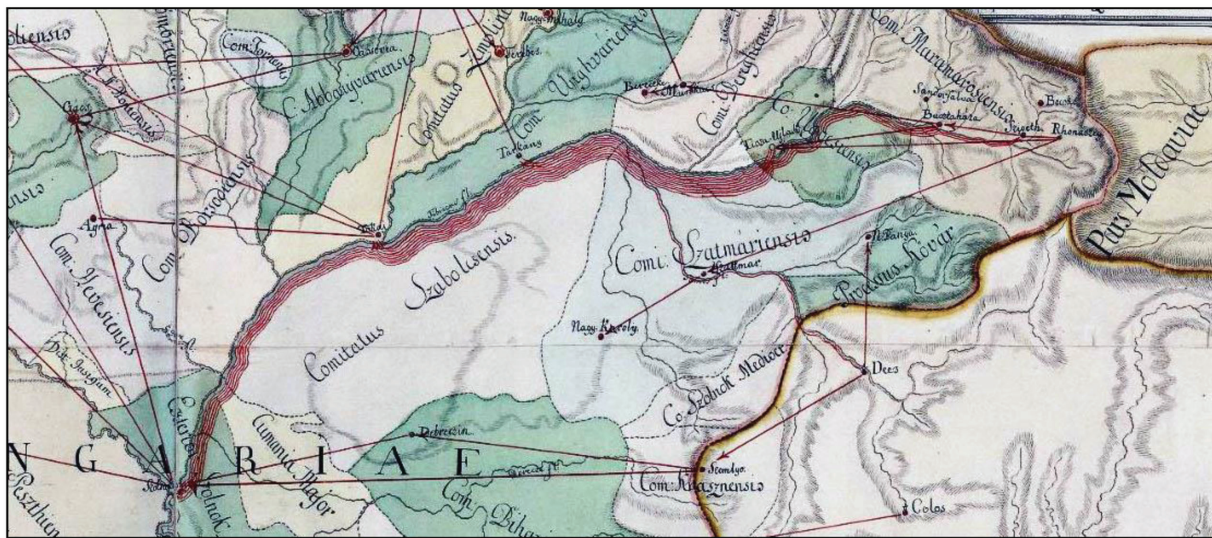
Як уже згадувалося, доставка величезної кількості товару до споживачів була можливою двома способами: сухо-долом (возами) або водою. Звичайно, створення умов залізничного транспорту значно полегшило ситуацію, але практично до кінця 19 ст. можна було розглядати тільки вищенаведені традиційні види транспорту. Якщо взяти до уваги тодішню дорожню мережу, її якість та витрати на транспорт, то можна сказати, що там, де це було можливим, обирали водний шлях.

Реконструкція найрозгалуженішої дорожньої мережі з огляду на сучасні географічні умови була нелегким завданням. Пов'язані з цим джерела з часів середньовіччя та початку нової епохи є неповними та умовними, надійних карт високої роздільної здатності до початку 18 ст. в нас немає. Кращим прикладом із зображенням тогочасних умов є мальована від руки карта Імре Тарної Мілеца з 1773 р. Ця проста карта ілюструє водні артерії, окремими позначками показує соляні управління та межу територій їхньої діяльності. На карті червоними лініями показані маршрути транспортування солі. Карти першого військового топографічного дослідження також надають корисну інформацію про колишню

Roads, fairs, maps

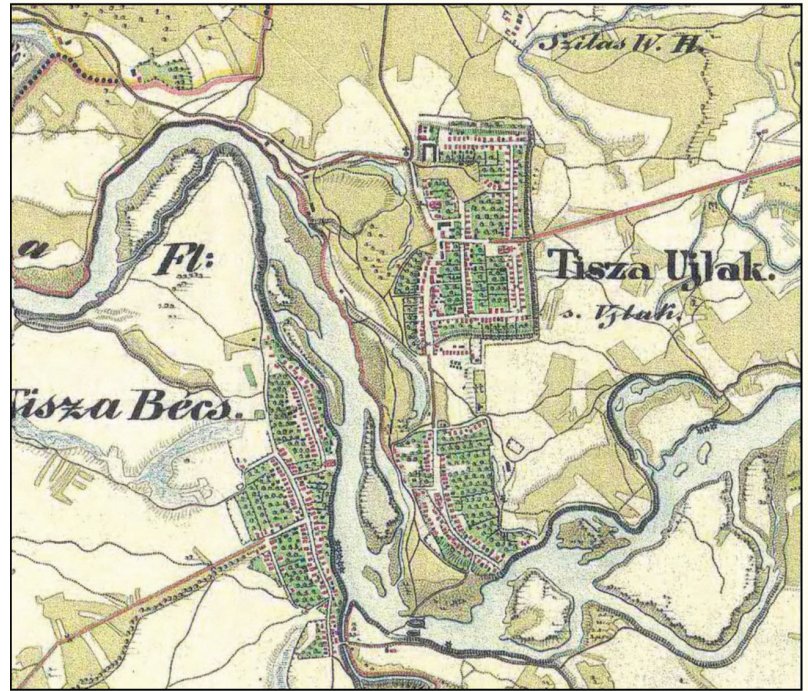
As already mentioned, the delivery of a huge number of goods to consumers was possible in two ways: by land (carts) or water. Of course, the creation of conditions for rail transport greatly facilitated the situation, but almost until the end of the 19th century only the above-mentioned traditional modes of transport could be considered. If we take into account the then road network, its quality and transport costs, we can say that, where possible, the waterway was chosen.

Reconstruction of the most extensive road network, based on modern geographical conditions, was not an easy task. Related sources from the Middle Ages and the beginning of the new era are incomplete and conditional, we do not have reliable high-resolution maps until the early 18th century. The best example depicting the conditions of that time is a hand-drawn map of Imre Tarnai Milets made in 1773. This simple map illustrates the waterways, showing the salt controls and the boundaries of their areas of functioning with individual marks. The red lines on the map show the routes of salt transportation. Maps of the first military topographic survey also provide useful information about the former road network of this region. The military measurement of the Habsburg Empire was carried out in 1764 by order of

Напрямки транспортування солі в Північно-Східній Угорщині XVIII ст. (Карта Імре Мілеца з 1773 р. (Фрагмент).
Directions of salt transportation in North-Eastern Hungary of the 18th century (Imre Milets's map of 1773 (Fragment).

дорожню мережу цього краю. Військове вимірювання імперії Габсбургів було проведено в 1764 р. за наказом Марії Терезії. Згідно з наказом, «[...] досвід нещодавно закінченої війни переконливо продемонстрував важливість знання [...] сільської місцевості». Топографічне вимірювання території історичної Угорщини розпочалося в 1766 р. з виготовлення карти Марамороського комітату, що був під загрозою татарських набігів. Після цього було проведено вимірювання комітатів Верхньої Угорщини, а також Трансильванії. Ці роботи тривали аж до 1787 р., коли були відкриті внутрішні округи Австрії та Угорщини. З появою засвідчених карт комітатів, креслень гідрографії та водного регулювання з початку 19 ст. ми вже маємо чітку картину про транспортні системи Карпатського басейну. Водночас ситуація спрощується тим, що транспортні умови продовж останніх століть майже не змінилися, розвиток дорожньої мережі та регулювання річок ще не відбулися. Подальшою допомогою може бути й документ середини 16 ст., у якому перераховуються всі митні пункти, пов'язані з перевезенням марамороської солі, завдяки яким у загальних рисах можна реконструювати мережу транспортних шляхів. Спочатку сіль відвозили з марамороських шахт на возах, а взимку на санях до створених біля річок портів (portus), а потім звідти везли далі. Найголовніші шляхи переплітали східну та західну частину Верхньої Угорщини. Водночас поставка солі доходила навіть до деяких поселень сучасної території області Сабольч-Сатмар-Берег. Тут потрібно зазначити, що на цій території соляна комора не працювала. У результаті цього тут не утворилася радіальна розподільча мережа з єдиним центром. Натомість територію переплітали кілька паралельних між собою та розгалужених маршрутів. Місцевість перетиналася двома важливими транспортними шляхами. Один із них, торкаючись поселень Матесалка, Нірбатор та Надькалло, проходячи через колишній Керестут (Перехрестя) (нині Котай), доходила до Токаю, розташованого на правому березі Тиси. Цей відрізок від Нірбатора та Токаю в середньовіччя й називали соляним шляхом, оскільки через нього перевозили сіль від села Салач комітату Бігар до північних комітатів країни. Свою назву Керестут здобуло від того, що якраз тут маршрут, який тягнувся від Ужгороду, проходячи біля Кішварди, на окраїні району Реткьоз, примикав до північного шляху. Другий важливий маршрут перетинав західну частину комітату в напрямку з півночі на південь. Він починався з Дебрецена і проходив через Гайдубосьормень, Нанаш, Бюдсентміхай (Тісавашварі) і доходив до Тиси біля поселення Тисальюк.

*Тісауїлак і Тісабеч на карті військового топографічного вимірювання.
Tiszaújlak and Tiszabecs on the map of military topographic measurement.*

Maria Theresia. According to the order, “[...] the experience of the recently ended war convincingly demonstrated the importance of knowledge [...] of the countryside”. Topographic measurement of the territory of historical Hungary began in 1766 with the production of the map of Maramures county, which was under threat of Tatar raids. After that the counties of Upper Hungary and Transylvania were measured. These works had lasted until 1787, when the inner districts of Austria and Hungary were opened. With the appearance of certified maps of counties, drawings of hydrography and water regulation from the beginning of the 19th century, we already have a clear picture of the transport systems of the Carpathian basin. At the same time, the situation is simplified by the fact that transport conditions have hardly changed in recent centuries, the development of the road network and river regulation have not yet taken place. Further assistance may be The document from the middle of the 16th century, which lists all customs points related to the transportation of Maramures salt, may be a further help. Thanks these points it is possible to reconstruct the network of transport routes in general. At first, salt was transported from Maramures mines by carts, and in winter by sleigh to the ports created near the

У всякому разі перший відрізок кожного зі шляхів простелявся від соляних шахт повздож ріки Тиси аж до Хуста. Звідси через Севлюш (суч. Виноградів) альтернативна гілка вела через бачську (араньошську) та (вашарош) наменську переправи по річці Тисі. Торговці полюбляли бачський митний пункт, оскільки звідти коротким шляхом можна було доставити товар до Кішварди. З іншого боку зі шляху Хуст-Севлюш-Кішварда біля села Тісауйлак (суч. Вилок) виходила нова транспортна гілка, що вела через сатмарську рівнину до Нірбатора, звідки тяглася до Дебрецена. Крім того, здається, що з Токаю, як найважливішого регіонального центру торгівлі сіллю, торговці сушею могли добратися до Кішварди або Калло (Надькалло), а звідти до Нірбатора. У Токаї вже з найдавніших часів діяла переправа через річку. На це вказує й перша писемна згадка про поселення з 1067 р., коли воно називалося Кьорев (Кам'яна переправа). Перший письмовий запис про переправу датується 1388 р. В той час воєвода Петер Цудар звів кам'яну вежу для забезпечення діяльності переправи через Тису.

*Будівля соляного будинку в Тісауйлаку.
Salt house building in Tiszaujlak.*

rivers (portus), and then transported from there. The main roads intertwined the eastern and western parts of Upper Hungary.

At the same time, the supply of salt even reached some settlements in the modern territory of Szabolcs-Szatmár-Bereg region. It should be noted that a salt store did not work in this area. As a result, a radial distribution network with a single center was not created here. Instead, the territory was intertwined with several parallel and branched routes. The area was crossed by two important transport routes. One of them, touching the settlements of Matészalka, Nyírbátor and Nagyálló, passing through the former Keresztút (Crossroads) (now Kótaj), reached Tokaj located on the right bank of the Tisza. This section from Nyírbátor and Tokaj was called the salt road in the Middle Ages, because salt was transported through it from the village of Szálás in Bihar county to the northern counties of the country. Keresztút got its name from the fact that it was here that the route, which stretched from Uzhhorod passing near Kisvárda on the outskirts of the district of Rétköz, was adjacent to the northern road. The second important route crossed the western part of the county in a north-south direction. It started from Debrecen and passed through Hajdúböszörmény, Nánás, Büdszentmihályi (Tiszavassvári) and reached the Tisza near the settlement of Tiszalök.

In any case, the first section of each of the roads stretched from the salt mines along the river Tysa to Khust. From here through Szőlős (modern-day Vynohradiv) an alternative branch led across the Bács (Aranyos) and (Vásáros) Namény crossings along the Tisza. Traders loved the Bács customs point because from there it was possible to deliver goods to Kisvárda by a short route. On the other hand, from Khust-Szőlős-Kisvárda road near the village of Tiszaújlak (modern-day Vilok) a new transport branch emerged, leading through the Szatmár plain to Nyírbátor, from where it stretched to Debrecen. In addition, it seems that from Tokaj, as the most important regional center of the salt trade, land traders could reach Kisvárda or Kálló (Nagykálló), and from there to Nyírbátor. In Tokaj the river crossing had been operating since ancient times. This was indicated by the first written mention of the settlement of 1067, when it was called Kőrév (Stone Crossing). The first written record of the crossing dates back to 1388. At that time voivode Peter Czudar erected a stone tower to support the Tysa crossing. Further archival data also indicate the operation of a serious crossing, where the transportation of goods across the river was probably

Подальші архівні дані також вказують на функціонування серйозної переправи, де перевезення товару через річку, ймовірно, здійснювалося по понтонному мосту. Про дату зведення постійного мосту над Тисою точної інформації немає. У переписі 1610 р. ми можемо читати: «Для подолання Тиси, оскільки ми використовуємо її без сплати мита, при необхідності надаватиметься будь-яка робота»; тобто на цей час тут уже мав стояти постійний міст. Про його значення безпосередньо повідомляється в указі Алі-аги з 1667 р. Коли рух по мосту через річку Тиса в Сольноку почав зменшуватися, він вжив такі контрзаходи: «Тих, хто користується іншими переправами, нехай це буде токайський міст, або навіть міст у поселенні Полгар, усіх, кого зловимо, позбавимо майна та скота на благо султана, а винуватців посадимо на палю». З тексту виходить, що на той час на північ від Солнока на річці Тиса вже було два мости: один біля Токаю, а другий біля Полгара.

У зв'язку з цим треба зазначити, що в епоху середньовіччя в країні не було багато міст, отже, підвищилася роль селищ, які взяли на себе ведення торгівлі, як вторинні, третинні центри. У загальному, окрім місцевих центрів, Наменя та Кішварди, зросла роль Калло та Нірбатора. Особливо в розвитку останнього вагомим чинником було його сприятливе розташування, воно лежало поблизу важливих торгових шляхів. Завдяки вдалому географічному положенню воно мало тісні контакти із соляними складами поселень Сатмар, Токай та Дебрецен. У місті зберігали чималу кількість солі, завдяки населенню та величезному поголів'ю великої рогатої худоби, яке утримувалося на околиці міста, стало особливо важливим безпечне постачання білого золота. Без роботи візників навколишніх населених пунктів поповнення цих складів було б неможливим.

Різні товари, у тому числі й сіль, продавались у цих місцевих центрах на ярмарках, проведених у різні дні тижня. У деяких поселеннях дні ярмарки визначалися в такому порядку, що торговці могли мандрувати з одного торгового місця на інше, рентабельно пропонуючи свої товари.

Якщо, наприклад, у Нірбаторі ярмарка проходила в середу, то в Шем'єні (Каллошем'єн) у четвер, а в Калло в

carried out on a pontoon bridge. There is no exact information about the date of construction of the permanent bridge over the Tisza. In the census of 1610 we can read: "To overcome the Tisza, because we use it without paying duty, if necessary, any work will be provided"; that is, by that time there should have already been a permanent bridge. Its significance is directly stated in the decree of Ali-aga of 1667. When traffic on the bridge over the Tisza in Szolnok began to decrease, he took the following countermeasures: "Those who use other crossings, be it the Tokaj bridge, or even the bridge in the Polgár settlement, all those we catch will be deprived of property and livestock for the benefit of the sultan, and the culprits will be put on spikes". According to the text, at that time there were already two bridges on the river Tisza north of Szolnok: one near Tokaj and the other one near Polgár.

In this regard, it should be noted that in the Middle Ages there were not many cities in the country, thus increasing the role of settlements that took over the conduct of trade as secondary, tertiary centers. In general, apart from the local centers Namény and Kisvárd, the role of Kálló and Nyírbátor had grown. Especially in the development of the latter an important factor was its favorable location, it was situated near important trade routes. Due to its favorable geographical position it had close contacts with the salt warehouses of the settlements of Szatmar, Tokaj and Debrecen. The city stored a large amount of salt, and thanks to the population and the huge amount of cattle kept on the outskirts of the city, the safe supply of white gold became especially important. Without the work of drivers of the surrounding settlements the replenishment of these warehouses would have been impossible.

Various goods, including salt, were sold in these local centers at fairs held on different days of the week. In some settlements the days of the fair were determined in such a way that traders could travel from one trading place to another offering their goods profitably.

If, for example, in Nyírbátor the fair was held on Wednesday, then in Semlyén (Kállósemlyén) on Thursday, and in Kálló on

суботу. З часом усе більше населених пунктів отримали право проводити ярмарки, отож, один раз на тиждень ринок проходив у декількох місцях (наприклад, у Ченгері в середу, у Матесалці в четвер). Через посилення конкуренції, поселення, яке могло собі дозволити, намагалося, навіть на шкоду своїм конкурентам, створити для себе більш вигідне становище. Родина Баторі, як свідчать про це грамоти, мала настільки велику владу й авторитет, що в правителя досягла того, щоби підпорядкований їй Нірбатор, завдяки отриманню привілеїв, виділився із числа інших поселень. Це обґрунтувалося і вдалим розташуванням поселення, через нього проходили торгові шляхи з Трансільванії та Верхньої Тиси, поруч був Токай та Дебрецен. Отож, поселення в 14 ст. отримало своєрідне, з огляду на тогочасні описи, право на тимчасове зупинення товарів, що в основному поширювалося на сіль. Зазначені грамоти приховано нав'язують примусові переїзди для різних торговців, які мали запропонувати свій крам на продаж на ярмарках, що проводилися в Нірбаторі в середу. У результаті цього, завдяки цим привілеям, рух від тогочасного економічного центру регіону, Сатмару, був перенаправлений сюди. Це, згадане в грамотах, право є особливим у кількох аспектах. З одного боку, воно мало лише територіальну, а не державну компетентність. З погляду напрямку, його дія поширювалася на торгівлю зі сходу на захід і була обмежена в часі, оскільки воно було дійсним на ринкові дні щосередини. Крім того, жодне з небагатьох поселень із такими привілеями не підпадало під юрисдикцію поміщиків. Ба більше, ці права були пов'язані майже виключно із зовнішньою торгівлею.

Як ми вже згадували, державна соляна монополія була відновлена до 18 ст., і на цей час інфраструктуру для постачання солі забезпечувала надійна організація. Важливо зазначити, що — на відміну від Трансільванії — домінію, що належали до марамороських шахт, проіснували тривалий час. Держава могла використовувати роботу тамтешніх кріпаків, особливо в галузі транспортування. Так відбувалось і в комітатах Сатмар, Берег та Сабольч. Держава завдяки обіцянкам, але за необхідності і примусово, використовувала робочу силу селян та їхню худобу. Той факт, що центральна влада не створила незалежний апарат для проведення транспортування, обґрунтувався величезними розмірами регіону. За відсутності річкового транспорту, навіть за такої організованості, для сіл була величезним тягарем доставка солі до пунктів призначення. Згідно з підрахунками, лише для заповнення складів істо-

*Сатмар 1686 р., офорт (Якоб Пітерс).
Szatmar in 1686, etching (by Jakob Peters).*

Saturday. Over time, more and more settlements were given the right to hold fairs, so once a week the market was held in several places (for example, in Csenger on Wednesday, in Matészalka on Thursday). Due to increased competition, the settlement, which could afford, tried, even to the detriment of its competitors, to create a more favorable position for themselves. The Bathory family, as evidenced by the charters, had so much power and authority that the ruler managed to ensure that his subordinate Nyírbátor, due to the privileges, stood out from other settlements. This was justified by the good location of the settlement, through it passed trade routes from Transylvania and the Upper Tisza, near Tokaj and Debrecen. Thus, the settlement in the 14th century received a peculiar, based on the descriptions of the time, right to suspend goods, which mainly applied to salt. The mentioned charters secretly imposed forced relocations for various traders who had to offer their goods for sale at fairs held in Nyírbátor on Wednesdays. As a result, thanks to these privileges, traffic from the then economic center of the region, Szatmár, was re-directed here. This right mentioned in the charters is special in several respects. On the one hand, it had only territorial and not state competence. In terms of direction, its effect extended to trade from east to west and was limited in time because it was valid on market days on Wednesdays. In addition, none of the few settlements with such privileges fell under the jurisdiction of the landlords. Moreover, these rights were almost exclusively related to foreign trade.

ричного комітату Сатмар у 18 ст., якщо це виконувалося б тільки простими возами, потрібно було б здійснити 2000–3500 перевезень. Витрати виконаних для нього поставок уряд міг відшкодувати різними способами. З одного боку, він відпускав сплату податків і додатково виплачував винагороди готівкою. Однак запропонована можливість багатьма селянськими громадами не була прийнята з вибухом ентузіазму. Приводом до цього могло бути декілька чинників, найбільш очевидним було те, що багато хто не мав ані тяглової худоби, ані воза. Іншою основною причиною, можливо, була й погана якість доріг, яка могла легко зіпсувати стан завантажених возів. В умовах тогочасного транспорту часто траплялося, що «люди застрягли, збруя, посторонки рвалися, коні залягали в грязі.» З цим був пов'язаний високий попит на тяглову силу, отож, було не однаково, скільки тварин було в кріпака. Перевізників часто стримувало від виконання замовлень і те, що потрібно було проїхати великі відстані. Умови місцевості також означали для сіл великі труднощі, так, наприклад, шлях від комітату Сатмар до Марамороша проходив через гори понад 1000 метрів заввишки. Поміж горами загрозою для перевізників були банди розбійників.

Ступінь ризику відрізнявся, оскільки одні проїжджали значні відстані, поки інші проводили перевезення тільки між соляними складами. Наприклад, у комітаті Угоча відстань 70–80 кілометрів проїжджали без проблем, тоді як для мешканців комітату Берег половина такої відстані складала великі труднощі. Тим не менш, в останньому були й такі, які їздили на своїх возах аж до марамороських шахт. Так само ми можемо помічати подібні відмінності й на інших територіях. У низці сіл стверджували, що через велику відстань вони не готові брати участь у перевезенні солі. Деякі бралися за роботу лише з примусу, у разі потреби, під впливом урядової сили, поки інші з цієї роботи утримували себе та свою сім'ю. Як уже з'ясували раніше, там, де це було можливим, віддавали перевагу більш сприятливому річковому транспортуванню.

Починаючи з 16 ст., по річці Тиса, як найважливішому шляху в торгівлі сіллю, проходила найбільша кількість поставок товару, найголовнішими вузлами на верхньому її відрізку були Токай та Сольнок. Важливим водним шляхом вважалася також і річка Самош.

As we have already mentioned, the state salt monopoly was restored by the 18th century, and at that time the infrastructure for salt supply was provided by a reliable organization. It is important to note that, in contrast to Transilvania, the dominions belonging to Maramures mines had existed for a long time. The state could use the work of local serfs, especially in the field of transportation. The same happened in the counties of Szatmár, Bereg and Szabolcs. The state, thanks to promises, but forcibly if necessary, used the labor of peasants and their livestock. The fact that the central government did not create an independent apparatus for transportation was justified by the huge size of the region. In the absence of river transport, even with such organization, the delivery of salt to destinations was a huge burden for villages. It is estimated that 2,000–3,500 shipments would have been required to fill the warehouses of Szatmár historical county in the 18th century, if only simple carts had done so. The government could reimburse the costs of supplies for it in various ways. On the one hand, it gave tax breaks and paid additional rewards in cash. However, the opportunity offered was not received with an explosion of enthusiasm by many peasant communities. Several factors could be the reason for this, the most obvious was that many had neither draft animals nor carts. Another major reason may have been the poor quality of the roads, which could easily have damaged the condition of the loaded carts. In the conditions of traffic of that time it often happened that “people got stuck, armor, traces got torn, horses lay in the mud”. The high demand for draft animal power was due to this, so it mattered how many animals the serf had. Carriers were often deterred from fulfilling orders by the fact that they had to travel long distances. Terrain conditions also meant great difficulties for the villages, for example, the road from Szatmár county to Maramures passed through mountains over 1000 meters high. Between the mountains gangs of robbers were a threat to carriers.

The degree of risk differed, as some traveled considerable distances, while others carried only transportation between salt warehouses. For example, in Ugocsa county the distance of 70-80 kilometers was traveled without any problems, while for the residents of Bereg county half of this distance was very difficult. However, in the latter there were those who rode in their carts all the way to Maramures mines. Similarly, we may notice suchlike differences in other areas. A number of villages claimed that due to the long distance they were not ready to participate in the transportation of salt. Some took work only under duress, as required, under the influence of government

Уздовж річки було встановлено урядом низку митних постів та соляних складів (Ченгер). Звичайно, транспортування трансільванської солі значною мірою проводилося по річці Марош, яка, впадаючи в річку Тиса, забезпечувала доставку солі в більш віддалені частини країни. Однак і цей вид транспортування мав свої недоліки, отже, у розглянутому нами регіоні, у Верхньотиському краю до Тячева та Севлюша, ширина і глибина річки обмежували доставку. Це зі свого боку впливало на кількість водних транспортних засобів та можливу глибину їх занурення. До того ж низький рівень води міг перешкоджати руху, і зазвичай, взимку річки ставали непрохідними. Початок весняного сезону транспортування також починався доволі пізно. За практикою 16 ст. водні перевезення з Марамоощини можна було запускати лише після 24 квітня, тобто в день Святого Юрія. З огляду на це для забезпечення безперервного постачання, соляні склади довелося заповнити до пізньої осені, але це завдання, незважаючи на близькість річок, довелося вирішувати возами. Щоби зрозуміти масштабність цього завдання, наприкінці правління Марії Терезії місткість соляних складів Сату-Маре, Бая-Маре та Надькароя (суч. Карей) становила 728 тонн. Також показовий факт, що місткість складу та розподільного пункту в Сольноку, який в основному приймав марамооську сіль, становила майже 1700 тонн. Як ми вже це бачили в разі наземного транспортування, у перевезенні по річках також значну роль відігравали жителі навколишніх сіл. Так, наприклад, жителі сіл Гулач, Тивадар та Від під час сплаву солі по Тисі керували плотами.

З вищеописаного виходить, що завдяки ретельній організації кожен міг задовольнити свої потреби із поповнених складів. На ярмарках торговці, окрім іншого свого краму, пропонували на продаж і сіль. Чимала кількість ярмарків надавала можливість кожному закупити для себе біле золото. Окрім того, торговці сіллю, що перевозили товар на возах, щоліта відвідували населені пункти, де необхідну кількість можна було придбати і від них. Пізніше стало звичним продавати цей товар і на церковних площах, а потім торговці як крамарі забезпечували стабільне постачання товару в населених пунктах. Окрім цього жителі та торговці мали можливість купувати сіль у соляних будинках, коморах.

Однак ситуація була не такою простою. Державний податок підняв ціну на сіль у нереально великій мірі, до того ж, чим далі потрапляла сіль від соляних шахт,

force, while others supported themselves and their families by this work. As it was found out earlier, where it was possible, more favorable river transportation was preferred.

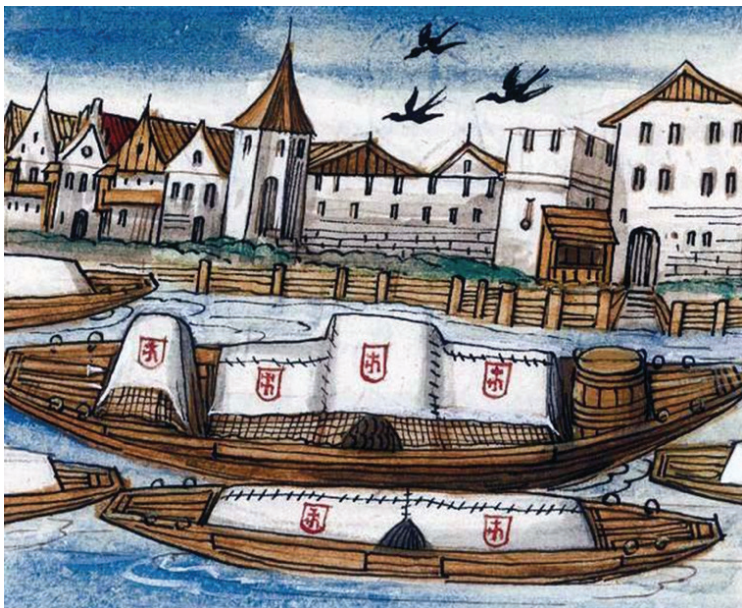
Beginning with the 16th century, the largest number of deliveries of goods passed along the river Tisza, which was the most important route in the salt trade with the main nodes in its upper segment in Tokaj and Szolnok. The river Szamos was also considered to be an important water way.

A number of customs posts and salt warehouses (Csenger) were established by the government along the river. Of course, the transportation of Transylvanian salt was largely carried out along the river Maros, which, flowing into the Tisza, provided the delivery of salt to more remote parts of the country. However, this type of transportation also had its drawbacks, so in the region we considered, in the Upper Tisza region to Tiachiv and Szőlós, the width and depth of the river limited delivery.

This, in turn, affected the number of water vehicles and the possible depth of their immersion. In addition, low water levels could impede movement, and usually rivers became impassable in winter. The beginning of the spring transportation season also started quite late. According to the practice of the 16th century, water transportation from Maramures region could be launched only after April 24, i.e. on St. George's Day. Based on this, to ensure uninterrupted supply salt warehouses had to be filled by late autumn, but this task, despite the proximity of rivers, had to be solved by carts. To understand the scale of this task, at the end of the reign of Maria Theresia the capacity of the salt warehouses of Satu Mare, Baia Mare and Nagykaroly (modern Karei) was 728 tons. It is also significant that the capacity of the warehouse and distribution point in Szolnok, which mainly received Maramures salt, was almost 1,700 tons. As we have already seen in the case of land transportation, the inhabitants of the surrounding villages also played a significant role in river transportation. For example, residents of the villages of Gulács, Tivadar and Vid steered rafts during the salt rafting on the Tisza.

It follows from the above that thanks to careful organization everyone could meet their needs from the replenished ware-

тим дорожчою вона була. Прибутки такої величини, звичайно, завжди вабили людей заробляти значні кошти, оминаючи державу. Ті, хто насмілювався піднятися до шахт, мали змогу закупити необхідну кількість за виробничою ціною, достатньо дешево. На місцях видобутку, як порівняти з контрактною кількістю, перевізники також намагалися закупити сіль нелегально, у такий спосіб товар можна було придбати і від них. Контрабанда солі вабила можливість швидкого збагачення, але мала і свої небезпеки, оскільки працівники соляних управлінь жорстоко карали підозрюваних осіб. Чинovníки часто з підозрою дивилися навіть на чесних торговців. Повчальним щодо цього є типовий історичний епізод із кінця 17 ст. віденський двір, який накопичив боргів під час визвольних війн і постійно боровся з браком грошових засобів, в 1694 р. знову розпорядився про встановлення державної соляної монополії. До того ж, це було пов'язано з антигромадською діяльністю вузької групи орендарів (палатина Пала Естерхазі, Самуеля Оппенгеймера). Поряд із самовільно встановленими цінами та дорожнечею більшу проблему становило те, що вони розладнали встановлену на той час систему внутрішньої торгівлі, забравши цим можливість заробітку від багатьох інших. Від цих збитків поряд із Марамороським краєм однаково постраждали й сусідні регіони — Сабольч та Сатмар.

houses. At the fairs traders offered, among other goods, salt. A large number of fairs gave everyone the opportunity to buy white gold. In addition, every year salt traders transporting goods in carts visited settlements where the required amount could be purchased from them. Later it became customary to sell this product in church squares, and then traders as shopkeepers ensured a stable supply of goods in the settlements. In addition, residents and traders had the opportunity to buy salt in salt houses and stores.

However, the situation was not so simple. The state tax raised the price of salt to an unrealistically large extent, and the farther the salt came from the salt mines, the more expensive it was. Profits of this magnitude, of course, had always attracted people to earn significant money, bypassing the state. Those who dared to go to the mines were able to buy the required quantity at the production price, quite cheaply. At the production sites, compared to the contracted quantity, the carriers also tried to buy salt illegally, so the goods could be purchased from them. Salt smuggling lured with the possibility of rapid enrichment, but it also had its dangers as employees of salt departments severely punished suspects. Officials often looked with suspicion even at honest traders. Instructive in this respect is a typical historical episode: from the end of the 17th century the Viennese court, which had accumulated debts during the liberation wars and was constantly struggling with a lack of funds, in 1694 again ordered the establishment of a state salt monopoly. Moreover, it was due to the anti-social activities of a narrow group of tenants (Pál Esterházy's, Samuel Oppenheimer's palatine). Along with arbitrarily set and high prices the bigger problem was that they disrupted the then-established system of domestic trade, thus depriving many others of the opportunity to earn money. Along with Maramures region the neighboring regions of Szabolcs and Szatmár were equally affected by these losses.

Кораблі, що перевозили сіль в середньовіччі.
Ships that transported salt in the Middle Ages.

Доставка солі на возах та плотах

Описи доріг за часів середньовіччя та нової епохи показують жалюгідну картину умов транспортування. У сезон дощів подорож є страшною справою по всій території Альфельдського краю, оскільки колісний транспортний засіб навряд чи може впоратися з осінньою та весняною грязюкою. Затисянський край — це просто море болота, дорога практично зникає, і буває так, що впродовж півдня правлять возом у тому напрямку, де видніє трава з-під води. У зв'язку з написаним вище варто підкреслити, що тому, хто брався за цю діяльність, нерідко доводилося стикатися з численними викликами та небезпеками. За технічне обслуговування доріг традиційно відповідали державні та місцеві органи влади. Після звільнення Угорщини від турків цим питанням займалася створена в 1723 р. Наміснича рада. Ця організація намагалася створити єдину транспортну систему по всій країні. Так, наприклад, вона розпорядилася про те, щоби дороги були такої ширини, щоби на ній могли розміститися два транспортні засоби поруч. У зв'язку з цим рада врегулювала колію, зробивши обов'язковим розмір осей братиславського воза. Наміснича рада розпорядилася і про те, що в основному дороги мають підтримувати місцеві населені пункти. Цим регулюванням державний орган бажав здійснити, щоби суходільна транспортна мережа відповідала потрійним вимогам: поряд із можливістю швидкої мобілізації армії забезпечити утримання поштової служби та безперебійну доставку солі.

Зі зростанням інтенсивності руху постійний розвиток доріг став усе більш неминучим, наприклад, Марія Терезія направила інженерів до комітетів для контролювання професійного врегулювання цього питання. Її син, Йосип II наказав створити архітектурне відомство для сприяння розвитку суходільного транспорту, і саме завдяки підвищенню ціни на сіль він фінансував будівництво деяких нових доріг. Найважливіші вузли транспортної мережі будувала держава, але утримувати їх мали комітати. У гірських районах уже були прокладені вимощені каменем дороги, але для тих, хто курсував рівниною, у випадку негоди транспортування ставало неможливим. У рік національно-визвольної війни (1848 р.) у країні було прокладено 2100 км доріг, але якщо розглянути їх з аспекту територіального розподілу, то можемо бачити, що наш регіон із цього погляду відставав від інших регіонів країни.

Delivery of salt on carts and rafts

Descriptions of roads from the Middle Ages and the New Age show a deplorable picture of transportation conditions. During the rainy season travel was a terrible thing throughout the Alfeld region, as a wheeled vehicle was unlikely to cope with the autumn and spring mud. Trans-Tisza region was just full of swamps, the road almost disappeared, and it happened so that during the afternoon carts were driven in the direction where the grass could be seen from under the water. In connection with the above, it should be emphasized that those who undertook this activity often had to face numerous challenges and dangers. State and local authorities were traditionally responsible for road maintenance. After the liberation of Hungary from the Turks, the Governing Council established in 1723 dealt with this issue. This organization tried to create a single transport system throughout the country. For example, it ordered that the roads be wide enough to accommodate two adjacent vehicles. In this regard, the Council adjusted the track making the size of the axles of Bratislava cart mandatory. The Governing Council also ordered that roads be maintained mainly by local settlements. With this regulation, the state body wanted to ensure that the land transport network met the threefold requirements: along with the possibility of rapid mobilization of the army to ensure the maintenance of the postal service and uninterrupted delivery of salt.

As traffic increased, the constant development of roads became more and more inevitable, for example, Maria Theresia sent engineers to counties to monitor the professional settlement of this issue. Her son, Joseph II, ordered the creation of an architectural agency to promote the development of land transport, and it was through rising salt prices that he financed the construction of some new roads. The most important nodes of the transport network were built by the state, but they had to be maintained by counties. Roads paved with stone had already been laid in mountainous areas, but for those plying on the plain, in case of bad weather, transportation became impossible. In the year of the national liberation war (1848), 2,100 km of roads were laid in the country, but if we consider them from the aspect of territorial distribution, we can see that our region lagged behind other regions of the country in this respect. In the historical counties of Szabolcs and Szatmár not a single kilometer of road was built, and in Bereg county this figure was less than 90 kilometers.

В історичних комітатах Сабольч та Сатмар не було побудовано жодного кілометра дороги, а в комітаті Берек цей показник не досягав навіть 90 кілометрів.

Відповідно до вищеописаного, зрозуміло, що через погану якість доріг та зважаючи на великий вантаж для транспортування потрібно було запрягати чотирьох-шести волів та міцний віз (з колесами з посиленою залізною оббивкою). Одним із видів виготовлених із важкої, міцної, товстої деревини з посиленою залізною оббивкою возів, іншим словом гужових возів був марамороський із чотирма душнями. Цими возами можна було перевозити важкі вантажі, зокрема й сіль, як у гірських, так і низинних місцевостях.

Вози такого типу, з залізною оббивкою або без неї, можна було придбати на ярмарках у Сігеті-Мармарському, але за необхідності їх сплавляли до замовника по Тісі. Заодно такий транспортний засіб виготовляли й у регіонах Сатмар та Берек. У разі перевезення солі, для захисту товару від дощу, поверх марамороського воза, на його крайку прикріплювали брезент. Довжина возів для перевезення солі зазвичай складала 8–9 шукк (колишня одиниця вимірювання, що складається із довжини двох кулаків і витягнутих між ними великих пальців; це означало, що 1 шукк — 24–28 см), у них запрягали коней або волів. У низинних районах на вози ставили 220–250 мішків солі (кожен із них вагою 11 кг), отож, загальна вага вантажу досягала майже до трьох тонн. Однак використовували й менші вози, найбільш розповсюдженим із яких на дослідженій нами території були вози 7 шукк завдовжки.

З 14 ст. Тиса стала основним транспортним маршрутом для марамороської солі. Як це вище вже було зазначено, для сухопутного транспортування потрібні були особливі умови, і це твердження дійсне і для водного перевезення. Якщо держава до гужового транспортування могла зобов'язати всіх, то до водного — ні. Ось чому могла сформуватися така команда професіоналів, для яких суднопластво було основним заробітком. Судноплавці, у загальному яких називали плотогонами, могли служити різними способами: вони могли формувати екіпаж на

According to the above, it is clear that due to the poor quality of the roads and due to the heavy cargo for transportation it was necessary to harness four or six oxen and a strong cart (with wheels with reinforced iron upholstery). One of the cart types made of heavy, strong, thick wood with reinforced iron upholstery of carts, in other words animal-drawn, was Maramures cart with four bars. These carts could carry heavy loads, including salt, in both mountainous and lowland areas.

Carts of this type, with or without iron upholstery, could be purchased at fairs in Sighetu Marmăției, but if necessary, they were rafted to the customer by the Tisza. At the same time, such a vehicle was manufactured in the Szatmár and Bereg regions. In the case of transporting salt to protect the goods from the rain on top of the Maramures cart a tarpaulin was attached to its edge. The length of carts for transporting salt was usually 8-9 shukks (a former unit of measurement, consisting of the length of two fists with thumbs stretched out between them; this meant that 1 shukk equaled 24-28 cm), horses or oxen were harnessed. In the lowlands 220-250 bags of salt (each weighing 11 kg) were placed on carts, so the total weight of the cargo reached almost three tons. However, smaller carts were also used, the most common of which in the study area were carts with a length of 7 shukks.

Since the 14th century the Tisza became the main transport route for Maramures salt. As mentioned above, special conditions were required for land transport, and this statement was also valid for water transport. While the state could oblige everyone to animal-drawn transportation, it could not oblige everyone to the water one. That is why such a team of professionals, for whom shipping was the main income, could be formed. Sailors, generally called raftsmen, could serve in different ways: they could form a crew on boats, barges, rafts. The term "raftsman" (Hungarian: cellér) could often be found in old charters as a Transylvanian lexical dialect word. They delivered blocks of rock salt, shaped like a regular prism, for water rafting from the salt mines of Transylvania and Maramures region to remote parts of Alföld region.

Over time it became common practice for them to build water vehicles for the salt caravan. Among the raftsmen, who in the Árpád era were formed in guilds, a particularly respected profession was the helmsman. The fate of human lives and ma-

шлюпках, баржах, плотах. Термін «плотогон» (угорською: *cellér*) часто можна було зустріти в старих грамотах як трансільванський лексичний діалектизм. Вони доставляли блоки кам'яної солі, що мали форму правильної призми, для водного сплаву із солекопалень Трансільванії та Мараморощини до віддалених частин Альфельдського краю.

З часом стало звичною практикою, що вони будували водні транспортні засоби для соляного каравану. Серед плотогонів, які в епоху Арпадів формувалися в гільдії, особливо шанованою професією був керманич. Від його спиритності та винахідливості залежала доля людських життів та матеріальних благ. Оскільки небезпечна майстерність доставки солі поєднувалася з можливістю значного прибутку, інвесторів не бракувало. Серед підприємців були й мешканці міст, вони наймали плотогонів (бокорахів) для перевезення солі. Зазвичай ці гідні доходи несли за собою й різні витрати, тому потрібно було доглядати не тільки за суходільними шляхами, а й за річками. На початку сезону власники барж мусили оглянути ділянку річки, що мала використовуватися для судноплавства, щоби на ній не було дерев'яних, скелястих перешкод та наносів. Оскільки зміна русла й так була особливо характерною для річки Тиси, тому постійно потрібно було працювати з піщаними мілинами та мілководдям. Перед виїздом ці рухомі перешкоди, зазвичай, потрібно було видалити із води. Там, де були суднові млини, їхні палі, що стирчали з русла ріки, також могли бути небезпечними для суден. Річка Тиса, до врегулювання її русла, під час великих весняних та осінніх паводків вільно змінювалась, живлячи цим нескінченні болота обох берегів. Притоки річки були вкриті болотами, затопленнями, очеретом та величезними болотистими лісами. Вода, що розливалась часто не знаходила свого шляху назад у русло річки, прориваючи для себе нове русло, відрізаючи її великі вигини. Ференц Кельчеї, який виріс у Сатмарському краї, в одному зі своїх листів так описує пейзаж краю: «Край, де я проживаю, віддалений від людських очей, прекрасний і заодно дикий і вельми самотній. З одного боку протікає річка Тиса, з другого — Тур. Оточений великими лісами, з іншого боку відкриваються чудові природні прогалини, а наші горизонти визначаються сніговими заносами марамороських гір».

*Човни та плоти на Тисі в XVII столітті.
Boats and rafts on the Tisza in the 17th century.*

terial goods depended on his dexterity and ingenuity. As the dangerous skill of delivering salt was combined with the possibility of significant profits, there was no shortage of investors. Among the entrepreneurs were city dwellers, they hired raftsmen (*bokorushes*) to transport salt. Usually, these decent incomes entailed various costs, so it was necessary to take care not only of land roads, but also of rivers. At the beginning of the season, barge owners were required to inspect the navigable section of the river to avoid wooden, rocky obstacles and sediments. As the change of a riverbed was especially characteristic of the Tisza, it was constantly necessary to work with sandy shoals and shallow water. These moving obstacles usually had to be removed from the water before leaving. Where there were ship's mills, their piles protruding from the riverbed, could also be dangerous to ships. Prior to the settlement of its riverbed, the Tisza changed freely during the great spring and autumn floods, feeding the endless swamps of both banks. The tributaries of the river were covered with swamps, floods, reeds and huge swampy forests.

The overflowing water often did not find its way back into the riverbed, breaking through a new channel, cutting off its large curves. Ferenc Kölcsei, who grew up in Szatmár region, described the landscape of the region in one of his letters: "The land where I live is far from human eyes, beautiful and at the same time wild and very lonely. On one side the river Tisza flows, on the other — the river Tur. Surrounded by large forests, on the other side there are wonderful natural gaps, and our horizons are determined by snow drifts of the Maramures Mountains".

Описи показують, що в пропонуванні доставлених водним транспортом товарів з'явилися всі, вирощені на цій території, блага. На нижніх ділянках Тиси асортимент товару поповнювався, у такий спосіб тут також мали можливість скористатися вигодою водного транспортування. Поряд із сіллю та різноманітністю дерев'яних виробів (рейки, дошки, дранка або навіть цілі вози), на водних транспортних засобах спливали й сухофрукти, варення та палинку. Жителі сіл Тарпа, Кішар, Надьар, наприклад, говорять про те, що вони сплавливали вниз водою до Альфельду фрукти. Водночас, значна частина населених пунктів не брала участь у водному транспортуванні. Не те що поселення Тісабеч, жителі якого сплавливали сіль на Тиси. Поселення заслуговує уваги і з такого аспекту, що перед тим як добратися до соляного управління у с. Тісауйлок (суч. Вилок), тут можна було востаннє, уникаючи уваги комори, продавати нелегально куплену в шахтах сіль. Доставка товару по воді, по верхній частині річки зі швидкою течією, вирами була особливо небезпечною, що становило загрозу не тільки для людей, але і для вантажу. Кількість кубів солі, які під час сплаву падали в річку, у Тісауйлоку була записана в облік, це означало, що чиновники приймали реальну кількість втрат. Плоти, що перевозили далі вже перевірену партію товару, зв'язували по десять-двадцять штук у так звані водні каравани, і сплавливали їх далі по течії. Цим шлях марамороських перевізників тут закінчувався, вони продали свої транспортні засоби, які були отримані новими, місцевими (з Тісабечу, Ольхваапати, Сатмарчеке) керманичами.

Найпростішим, найдешевшим засобом водного транспорту був пліт (дараба, бокор, плавачка), який завдяки його невеликому зануренню був особливо корисним у верхній, мілкій частині Тиси.

Його використання мало подвійну користь, по-перше, таким чином була можливість здійснити сплав спиланого лісу з гір до низини, а, по-друге, забезпечувало хороші умови для доставки вищевказаних товарів. Сплавлення плотів стало популярним у 18–19 ст., але цей вид транспортування найбільше використовували у 1900-их роках. Поряд із незаперечними перевагами (достатньо вдуматись у те, що ці транспортні засоби не потрібно було повертати до відправного пункту людською або тваринною силами) серед недоліків було те, що керування цими засобами вимагало великого досвіду, фізичної сили, спритності та сміливості, а через його вразливість чутлива до води сіль могла бути легко втраченою.

The descriptions show that all the goods grown in this area appeared in the offer of goods delivered by water transport. In the lower parts of the Tisza the range of goods was replenished, so here they also had the opportunity to take advantage of water transportation. Along with salt and a variety of wooden products (rails, boards, shingles or even whole carts) dried fruits, jams and palinka (fruit strong drink) were rafted by water vehicles Residents of the villages of Tarpa, Kisár, Nagyár, for example, say they used to raft fruit down the water to Alföld. At the same time, a significant part of settlements did not participate in water transportation. Unlike the settlement of Tiszabecs, inhabitants of which rafted salt by the Tisza. The settlement deserves attention from the aspect that before getting to the salt administration in the village of Tiszaújlak (modern-day Vilok) it was the last point to sell salt illegally bought in the mines, avoiding the attention of the store. Delivery of goods by water, on the upper part of the river with a rapid flow, eddies was particularly dangerous, which posed a threat not only to people but also to cargo. The number of cubes of salt that fell into the river during the rafting was recorded in Tiszaújlak, which meant that officials took the actual number of losses. The rafts, which then carried the already tested consignment of goods, tied ten or twelve pieces into so-called water caravans, and fused them further downstream. This ended the journey of Maramures carriers, they sold their vehicles, which were obtained by new, local (from Tiszabecs, Olcsvaapáti, Szatmárcseke) helmsmen.

The simplest, cheapest means of water transport was a raft (daraba, bokor, plavachka), which due to its small immersion was especially useful in the upper shallow part of the Tisza.

Its use had a double benefit: firstly, it was thus possible to raft sawn timber from the mountains to the lowlands, and secondly, it provided good conditions for the delivery of the above goods. Rafting became popular in the 18th and 19th centuries, but this type of transportation was most used in the 1900s. Along with the undeniable advantages (suffice it to say that these vehicles did not have to be returned to the point of departure by human or animal forces), among the disadvantages was that operating these vehicles required extensive experience, physical strength, agility and courage, and because of its vulnerability water-sensitive salt could be easily lost.

Згідно з описами ранньої нової епохи для виготовлення одного плоту потрібно було в середньому 16 соснових дерев (звичайно, товщина стовбурів дерев впливала на використану їх кількість). Згідно з загальною практикою заготовлену та обдурту попередньою весною деревину перевізники впродовж зими перевезли до річок на санях. На так званих зв'язувальних місцях колоди порізали на рівну довжину і скріпили їх у трапецієподібній формі. Ця форма виходила в такий спосіб, що більш тонкі частини деревини, скріплені одна до одної, видавали меншу ширину, ніж товстіші. Більш вузька половина плотів формувала передню частину транспортного засобу. Форма була вдалою, оскільки під час сплаву вона легко піддавалася керуванню. Після виготовлення та спускання плотів на воду обидва його кінці споряджалися сохаром, на який розміщували стерно та весла.

За прийнятими в Карпатському басейні розмірами ці плавзасоби були завдовжки 10 м та 4–5 м завширшки. Однак розміри плотів могли сильно відрізнитися залежно від місця їх використання. В основному розміри визначала ширина річки. Для цих транспортних засобів вихідним пунктом були маленькі плоти, так звані торки, що склалися із 4–10, але не більш як 12 колод дерев. У випадку, коли ширина конструкції доходила майже до чотирьох метрів (12 футів), можемо говорити вже про великий пліт. Цей розмір вважався стандартною одиницею, і могли скріплювати їх у різній кількості (наприклад, стандартний пліт — це означало чотири торки). Згідно з практикою у Вілку до одного каравану скріплювали 5–8 рядів торків. У нашому регіоні також відомий інший вид плоту. Згідно з тогочасними описами в краях Реткюз ці плавзасоби називали дарабами (на угорській: *lábó*), які збивали із дерев'яних кругляків, поверх яких кріпилися дошки, а використовували їх у сільському господарстві.

За відповідного рівня води на плотах можна було перевозити набагато більше вантажів, ніж на возах, на кожному із них навіть більш як п'ять тонн. Тут варто зазначити, що розміри блоків, витесаних для водного транспортування, значно відрізнялися від тих, які перевозили возами, вага цих становила 30–40 кг.

Проти плотів для доставки солі більшу безпеку гарантували кораблі, і тому комора для розповсюдження кам'яної солі віддавала перевагу цим транспортним засобам. За даними джерел 16 ст., придатні для транспортування кораблі будували із сосни на зразок шлюпок та поромів.

According to the descriptions of the early modern era, an average of 16 pine trees were needed to make one raft (of course, the thickness of the tree trunks affected the number used). According to the general practice, the timber harvested and peeled the previous spring was transported to the rivers by sleighs during the winter. At the so-called joints the logs were cut to equal lengths and fastened in a trapezoidal shape. This shape was obtained in such a way that the thinner parts of the wood, bonded to each other, gave a smaller width than the thicker ones. The narrower half of the rafts formed the front of the vehicle. The shape was successful because it was easy to control during the rafting. After making and lowering the rafts into the water, both ends were equipped with a sohar (wooden beam), on which the rudder and oars were placed.

According to the dimensions adopted in the Carpathian basin, these vessels were 10 m long and 4–5 m wide. However, the dimensions of rafts could vary greatly depending on the place of their use. Basically, the size was determined by the width of the river. For these vehicles, the starting point was small rafts, the so-called torks, consisting of 4–10, but not more than 12 tree logs. In the case when the width of the structure reached almost four meters (12 feet), it could already be called a large raft. This size was considered a standard unit and such rafts could be fastened in different amounts (for example, by a standard raft they meant four torks). According to the practice in Vilok, 5–8 rows of torks were fastened to one caravan. Another type of raft is also known in our region. According to descriptions of that time in the region of Rétköz, these vessels were called darabs (Hungarian: *lábó*) and made of wooden logs with boards attached on top, they were used in agriculture.

With the right level of water, rafts could carry far more cargo than carts, even more than five tons each. It should be noted here that the dimensions of the cubes carved for water transportation were significantly different from those transported by carts: the weight of these was 30–40 kg.

Ships were safer than rafts for salt delivery, so the rock salt store preferred the former. According to 16th century sources, ships suitable for transportation were built of pine trees like boats and ferries. The similarity was primarily that each of them was flat in construction and had a low immersion. The elements of these watercrafts, which usually carried heavy loads, were fastened with wooden nails, as the use of iron could lead to corrosion by cargo or rust from water. These were one-time vehicles, which were dismantled upon arrival

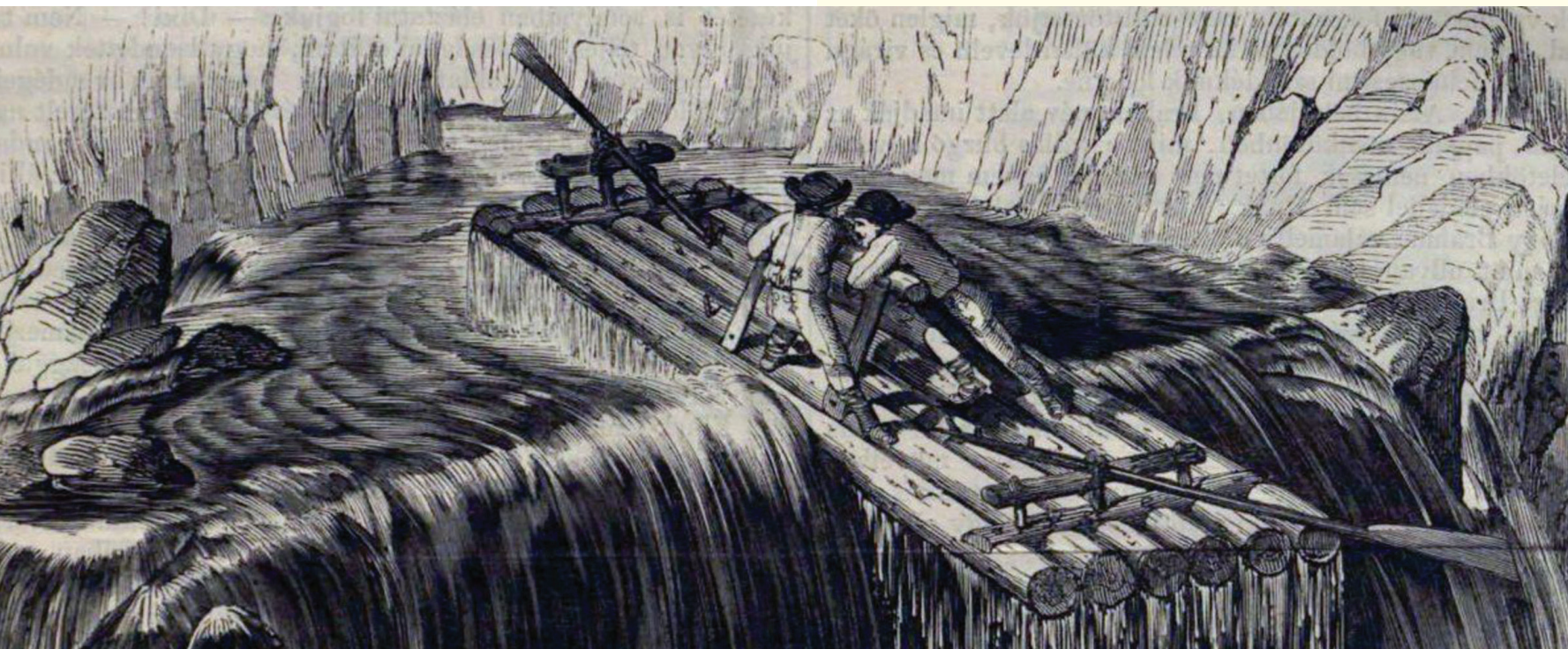
Схожість насамперед була в тому, що кожен із них був плоским за конструкцією й мав низьке занурення. Елементи цих водних засобів, що перевозили зазвичай важкі вантажі, скріплювали дерев'яними цвяхами, оскільки використання заліза мало загрозу відданню його вантажем, або іржавіння від води. Це були одноразові засоби, які після приїзду на місце призначення демонтувались, а їхні матеріали — продавались на місці. Ці кораблі, залежно від регіону, як, наприклад Мараморош, Турда, Деш, мали різну конструкцію.

Значна різниця між ними була навіть у їхньому розмірі. Кораблі, виготовлені в Деші, досягали особливо великих розмірів, їхня довжина доходила до 40 м, а ширина — до 10 м, тому вони могли доставляти до місця призначення до 100 тонн товару. Вантажопідйомність плавзасобів у Турді була вдвічі меншою. Скріплені в Сігеті-Мармароському і використані в Марамороші кораблі були найменшими, перевозячи одним ходом 40 тонн солі. Не важко зрозуміти, що переміщення такої ваги та цінності вимагало серйозної відповідальності та обережності з боку керманівців.

at the destination, and their materials were sold on the spot. These ships, depending on the region, such as Maramures, Turda, Dés, had a different design.

There was a significant difference between them even in their size. The ships made in Dés reached a particularly large size, reaching a length of 40 m and a width of 10 m, so they could deliver up to 100 tons of goods to the destination points. The carrying capacity of watercraft in Turda was twice less. The smallest ships, carrying 40 tons of salt in one go, were those fastened in Sighetu Marmației, and used in Maramures. It is not difficult to understand that moving such weight and value required serious responsibility and caution on the part of helmsmen.

*Маленький пліт (торка). Недільна газета, 6 січня 1896 року.
Small raft (tork). Sunday newspaper, January 6, 1896.*

Митні пости. Митні збори

У середньовічному Угорському королівстві було два типи мита: ввізне та внутрішнє. Ввізне мито сплачувалося на перетині кордону. Типи внутрішнього — це сплата за транспортування товарів та торгове мито.

Транспортне мито збирали як на торговельних шляхах, так і на водних артеріях країни. У портах, де була можливість пришвартуватись, сплачували митний збір власники кораблів, плотів, та власники деревини, яку сплавляли річками. Цікаво, що сіль належала до обох категорій. Незалежно від того, перевозили її суходолом чи сплавляли по річках, сплачувалося фіксоване мито.

Мости, поромні переправи теж були місцями оплати для возів, вершників та пішоходів, яка давала право перетнути річку. Саме з цих коштів із митних зборів утримувалися в належному стані мости, пороми, порти та шляхи. Торгівці, які сплатили мито, отримували гарантії безпеки. В епоху Арпадовичів кошти збирали не з товару, а з торговця, людини, яка перевозила що-небудь. Цікаво, що до 1298 р. збір сплачували як навантажені, так і порожні підводи, вершники, переселенці, що везли власне майно, тощо.

В Угорському королівстві право збору мита належало королю, функцію контролю в комітатах здійснювали жупани. У той самий час було чимало випадків, коли це право дарували церкві, монастирям та навіть приватним особам. Водночас право збору оплати здійснювалося не обов'язково за територіальним принципом, а за привілеєм, наданим монархом. При ранніх Арпадовичах власником земель та митного посту могли бути різні особи. У такому випадку власник земель був зобов'язаний забезпечити безперешкодний збір оплати на переправах. Тільки з 13 ст. з'являється звичай дарувати землі разом із митними постами, які тут розташовувалися. Так, наприклад, представники роду Гонтпазмань отримали Вишково разом із митним постом, а Перені, володарі королівської домінії, мали право збирати мито на переправі поблизу Севлюша.

Іншим різновидом королівських привілеїв було право безмитної торгівлі, яке могло розповсюджуватися на певний вид товарів, певну територію, чи загалом на всі митні пости країни. Імунітетом, який розповсюджувався на всю територію королівства, з 13 ст. користувалися зазвичай

Customs posts. Customs duties

In the medieval Kingdom of Hungary there were two types of duties: import and domestic. Import duties were paid when crossing the border. A domestic one was the payment for transportation of goods and trade duties.

Transport duties were collected both on trade routes and on the country's waterways. In ports where it was possible to dock, the duty was paid by the owners of ships, rafts, and the owners of timber which was rafted by rivers. Interestingly, salt belonged to both categories. Regardless of whether it was transported by land or rafted on rivers, a fixed duty was paid.

Bridges and ferries were also places of payment for carts, riders and pedestrians, which gave the right to cross the river. It was at the expense of these funds from the customs meeting that bridges, ferries, ports and roads were maintained in proper condition. Traders who paid the duty received security guarantees. In the Árpáds era, money was collected not from goods, but from a merchant, a person who transported something. Interestingly, until 1298 the fee was paid by both loaded and empty carts, horsemen, settlers who carried their own property, etc.

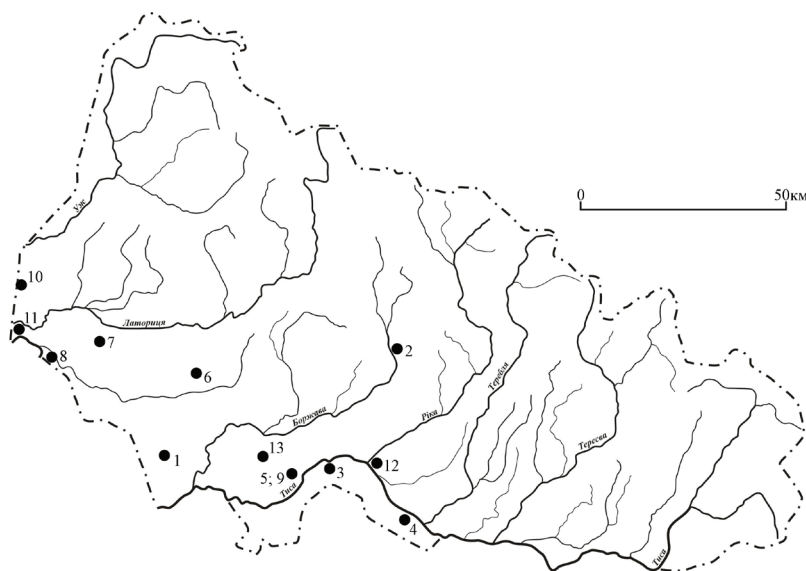
In the Kingdom of Hungary the right to collect duties belonged to the king, the function of control in the counties was carried out by prefects. At the same time, there were many cases when this right was granted to churches, monasteries and even individuals. In this case, the right to collect payment was exercised not necessarily on a territorial basis, but on the privilege granted by the monarch. Under the early Árpáds, different people could be the owners of land and a customs post. In this case, the landowner was obliged to ensure the unimpeded collection of crossing duties. It was not until the 13th century that it became customary to donate land together with the customs posts that were located here. For example, members of the Hontpazmány family received Vyshkovo together with a customs post, and Perényi, the rulers of the royal dominion, had the right to collect tolls on the crossing near Szőlős.

Another type of royal privilege was the right to duty-free trade, which could extend to a certain type of goods, a certain territory, or in general to all customs posts in the country. Immunity, which extended to the entire territory of the king-

госпіти, згодом це право розповсюдилось і на королівські міста, про що свідчить чимало середньовічних джерел. За правління Бейли IV право безмитної торгівлі стає невід'ємним пунктом будь-якого міського привілею. Це призвело до помітного поживлення торгівлі та економічного життя країни загалом.

Щоправда, право на безмитну торгівлю не завжди вдавалося реалізувати, відомо чимало прикладів зловживань та свавілля власників переправ. Так, наприклад, 3 грудня 1498 р. госпіти Марамороша звернулися до короля зі скаргою на Іштвана та Габора Перені, які на митному посту біля с. Текова вимагали з них оплату, а в разі відмови погрожували. Король заборонив Перені збирати мито з мешканців королівських міст, натомість дозволив брати плату за переправу через р. Тису, а в якості компенсації виділив для Перені 2000 кубів солі щороку з марамороських шахт.

Законодавчо регулювалось у середньовіччі і право вільної торгівлі деякими категоріями товарів. Стосувалося воно переважно найбільш пріоритетних із них — вина та солі. Варто зазначити, що саме вони свого часу першими потрапили до певної категорії товарів із фіксованим митом. Середня вартість митного збору на перевезення солі становила 1% від вартості вантажу.

dom, was usually used by settlers from the 13th century, and later this right extended to royal cities, as evidenced by many medieval sources. Under Béla IV, duty-free trade became an integral part of any city privilege. This led to a marked revival of trade and economic life in general.

However, the right to duty-free trade was not always exercised, there were many examples of abuse and arbitrariness of ferry owners. For example, on December 3, 1498, the Maramures settlers appealed to the king against István and Gábor Perényi, who demanded payment from them at the customs post near the village of Tekovo, and threatened them if they refused. The king forbade Perényi to collect tolls from the inhabitants of the royal cities, allowing to charge for crossing the Tisza instead, and as compensation he allocated 2,000 cubic meters of salt annually for the Perényi from Maramures mines.

Legislation in the Middle Ages also regulated the right of free trade in certain categories of goods. It concerned mainly the most priority of them — wine and salt. It is worth noting that they were the first to fall into a separate category of goods with a fixed duty. The average cost of customs duty for the transportation of salt was 1% of the cost of cargo.

Митні пости (торгове мито, переправи), що діяли на території Закарпаття у 13-14 ст.

1. Берегово, 1247; 2. Бронька, 1336; 3. Веряци, 1355; 4. Вишково, 1281;
5. Дароц (земля, приєднана Карлом I до містечка Севлюші), 1336;
6. Дерцен, 1284; 7. Добронь (переправи через р. Серне та р. Латориця);
8. Саловка, 1336; 9. Севлюші (Виноградово), 1262 (торгівельне), 1336 (на переправі); 10. Селменці, 1335; 11. Соломоново, 1320; 12. Хуст, 1329;
13. Чорний Потік, 1336.

Customs posts (trade duties, crossings) that operated in Zakarpattia in the 13th-14th centuries.

1. Berehovo, 1247; 2. Bronka, 1336; 3. Veriatsi, 1355; 4. Vyshkovo, 1281;
5. Darots (the land annexed by Charles I to the town of Szőlös), 1336;
6. Dertsen, 1284; 7. Dobron (crossings of the Sernie and Latoritsia rivers);
8. Salovka, 1336; 9. Szőlös (Vynohradovo), 1262 (trade), 1336 (at the crossing);
10. Selmentsi, 1335; 11. Solomonovo, 1320; 12. Khust, 1329;
13. Chorniy Potik, 1336.

Марамороська сіль у Верхньотисянському краї

Доставка солі споживачам із двох великих районів соледрудників було серйозним завданням, яке вимагало скоординованих дій із боку влади та угорського суспільства. Звичайно, для визначення впливу певних шахт на розподіл надзвичайно важливим було те, на якій відстані була від населених пунктів територія, якій треба було постачати сіль, та якими були умови транспортування. На державному рівні був намір відокремити один від одного округи постачання Трансільванії та Марамороша. Грамота Сигізмунда від 1397 р. передбачала, що білим золотом Мараморощини треба торгувати на північ від Тиси, а саме в межиріччі Тиси та Задьви.

Однією із важливих цілей було те, щоби передбачити навантаження розташованих у різних населених пунктах соляних складів. Однак варто також зазначити, що такий розподіл сфер впливу на практиці не працював повноцінно. Зважаючи на те, що великий приріст виробництва в Мараморощині, паралельно з регресом трансільванських шахт, повністю переписав описані раніше правила розподілу. Окрім того, сучасна область Сабольч-Сатмар-Берег була розташована на перетині місцевостей, постачальниками яких були два великі соляні центри, тому тут іноді важко було визначити походження цінного мінералу. Здається безсумнівним, що, незважаючи на врегулювання в 1397 р., марамороська сіль доходила й до таких затисянських територій (і навіть до північної частини Альфельду), які за розпорядженням входили до юрисдикції трансільванських шахт. Наприклад, ми маємо дані з 1519 р., що свідчать про те, що в Кішварді зберігали мінерали, отримані з попередньої території.

Отож, можемо констатувати, що територія, на яку постачали шахти Мараморощини, у 15, а пізніше у 16 ст. розширилася. Ба більше, з тимчасовим скасуванням державної соляної монополії на початку 16 ст. посилена приватна торгівля також не дотримувалась офіційних правил, явно, перевагу мали родовища з близьким розміщенням та хорошими транспортними умовами. Тут необхідно зауважити, що для комітату Сабольч не було характерним надмірне використання кам'яної солі, оскільки на ґрунтах Ніршезького краю було розповсюджено вицвітання кристалічної соди. Ще до виробництва штучної соди

Maramures salt in Upper Tysa region

Delivering salt to consumers from two large areas of salt mines was a serious task that required coordinated actions by the authorities and Hungarian society. Of course, to determine the impact of individual mines on the distribution it was extremely important at what distance from the settlements the area to which the salt was to be supplied, and what were the conditions of transportation. At the state level, there was an intention to separate the supply districts of Transylvania and Maramures. Sigismund's charter of 1397 provided that the white gold of Maramures region should be traded north of the Tisza, namely between the Tisza and Zagyva rivers.

One of the important goals was to predict the load of salt warehouses located in different settlements. However, it should also be noted that this division of spheres of influence did not work properly in practice. It should be taken into account that the large increase in production in Maramures region, in parallel with the regression of the Transylvanian mines, completely rewrote the previously described rules of distribution. In addition, the present-day Szabolcs-Szatmár-Bereg region was located at the intersection of areas supplied by two large salt centers, so it was sometimes difficult to determine the origin of the valuable mineral. It seems certain that, despite the settlement in 1397, the Maramures salt reached such Trans-Tisza territories (as well as the northern part of Alföld) which by order were under the jurisdiction of the Transylvanian mines. For example, we have data from 1519, which show that in Kisvárdá minerals obtained from the previous territory were stored.

Thus, we can state that the territory, to which the mines of Maramures region supplied, expanded in the 15th and later in the 16th century. Moreover, with the temporary abolition of the state salt monopoly at the beginning of the 16th century, increased private trade also did not follow official rules, and deposits with close location and good transport conditions were clearly superior. It should be noted here that the Szabolcs county was not characterized by excessive use of rock salt, as efflorescence of crystalline soda was common on the soils of Nyírség region. Even before the production of artificial soda, natural soda was an extremely popular commodity, which was used as a raw material for the production of glass, paper and soap, and was also essential for washing in households.

натуральна сода була надзвичайно ходовим товаром, яку використовували в якості сировини для виробництва скла, паперу та мила, окрім цього була неодмінною для прання в домашніх господарствах. У комітаті Сабольч кристалічну соду збирали та підмітали для продажу кушнірам та миловарам. Окрім цього у 16-18 ст. було розповсюдженим виварювання селітри, як сировини для виробництва чорного пороху. Збір та здача нітрату калію дали можливість селянству отримувати додатковий дохід. За часів куруців Ніршег вважався найважливішим угорським краєм із виробництва селітри.

In Szabolcs county crystalline soda was collected and swept for sale to furriers and soap makers. In addition, in the 16th-18th centuries the boiling of nitrate as a raw material for the production of black powder was widespread. The collection and delivery of potassium nitrate enabled the peasantry to receive additional income. In the time of the kuruts, Nyírség was considered to be the most important Hungarian region for the production of nitrate.

Солончакове озеро в Ніршезькому краї.
Saline lake in Nyírség region.

Роль солі в історичній Угорщині

Сіль відіграє надзвичайну роль у житті людей. Серед іншого, це підтверджує й народна творчість своїм своєрідним способом. У народній казці про сіль старий король запитав своїх дочок, наскільки вони його люблять. Батько став нестримним від гніву, коли найменша відповіла йому, що любить вона його так, як люди сіль. А в розв'язці сюжету жорстокий батько, який прогнав свою дитину, мав усвідомити, що без цієї спеції їжа неїстівна.

Мораль історії про важливості солі не потребує особливих пояснень навіть і для сучасної людини. Однак ця аксіома мала особливу істину в житті людини минулого. Вдумайтесь у те, що в той час цей мінеральний продукт використовували не лише як приправу до їжі, але і для її консервації. Особливо де тваринництво було розвинутим, там потреба в солі на рік була доволі значною.

Дані кінця середньовіччя та початку нової епохи показують, що споживання солі на душу населення в Західній Європі становило 10–12 кг. Подібні дані можемо отримати, вивчаючи вітчизняне використання.

Отож, наприкінці 18 ст. щорічна потреба в солі в комітаті Сатмар — з урахуванням числа утримуваних тварин — становила трохи більш як 10 кг. У той час як людина споживала 3,5–4 кг солі за рік, велика рогата худоба споживала 6–8 кг, а кінь — 5–6 кг. Цим самим варто також зазначити, що попит на сіль із боку населення сатмарського краю був нижчим за середній. Потребу тварин тут можна було задовольнити завдяки солончаковим пасовищам та солоній воді, що за необхідності також могло бути вирішенням і для людей. Якщо розглядати дані на територію всієї країни, то можемо помітити, що наприкінці середньовіччя щорічні потреби тримільйонної Угорщини могли становити майже 30 тис. тонн. Ця величезна кількість мінерального продукту — окрім незначного видобутку в Соліварі поблизу Прешова, який отримували зі свердловин методом виварювання — забезпечувалася видобутком із двох територій: Трансільванії та Марамороша. Із них Трансільванія була найважливішим центром видобутку

The role of salt in historical Hungary

Salt plays an extraordinary role in people's lives. Among other things, this is confirmed by folk art in its own peculiar way. In a folk tale about salt the old king asked his daughters how much they loved him. The father became uncontrollable with anger when the youngest replied that she loved him as people love salt. The denouement of the story shows a cruel father, who chased his child away, realizing that without this spice food is inedible.

The moral of the story of the importance of salt does not require special explanations, even for a modern person. However, this axiom had a special truth in the human life of the past. Think about the fact that at that time this mineral product was used not only as a seasoning for food, but also for its preservation. Especially where animal husbandry was developed, the need for salt per year was quite significant.

Data from the end of the Middle Ages and the beginning of the new era show that salt consumption per capita in Western Europe was 10–12 kg. Similar data can be obtained by studying domestic use.

Thus, at the end of the 18th century, the annual need for salt in Szatmár county, taking into account the number of animals kept, was a little more than 10 kg. While humans consumed 3.5–4 kg of salt per year, cattle consumed 6–8 kg and horses — 5–6 kg. It should also be noted that the demand for salt from the population of the Szatmár region was lower than average. The need for animals here could be met thanks to saline pastures and salt water, which, if necessary, could also be a solution for humans. If we look at the data for the whole country, we can see that at the end of the Middle Ages the annual needs of Hungary with three million people in it could be about 30 thousand tons. This huge amount of mineral product, apart from small production in Solivar near Prešov which was obtained from wells by boiling, was provided by production from two territories: Transylvania and Maramures. Of these, Transylvania was the most important center of salt production, extraction in the mines of Maramures began only in the later centuries of the Middle Ages. Then the situation

солі, видобування в шахтах Марамороша розпочалося тільки в пізніших століттях середньовіччя. Потім ситуація потрохи змінилася, остання із територій стала пріоритетною. У другій половині 19 ст. Мараморош давав половину вітчизняного видобутку, а потім на початок 20 ст. виробництво трансільванських територій знову збільшилось. Уряд, завдяки підтриманню створеної наприкінці 14 ст. соляної монополії, прагнув отримати значні вигоди від транспортування та розповсюдження білого золота. Кінцевий результат вартий був зусиль після того, як держава, володіючи своєю монополією, користувалася величезними прибутками (які дорівнювали кількаразовій вартості витрат). Вона фактично сама визначала ціну з огляду на реальні витрати. У період ослаблення центральної влади зростає роль приватних осіб, які отримували значні прибутки від продажу солі. У всякому разі постачання населення сіллю вимагало великої організаційної роботи, у якій держава мала велику вагу.

***

Отже, шлях такого важливого мінералу, як сіль, від виробника до споживача мав свої традиції, коріння яких сягало ще сивої давнини. На завершення огляду історії видобування солі на північно-східній окраїні Карпато-Дунайського ареалу зазначимо, що початок цього процесу сягав доби бронзи, а з кожним піднесенням місцевої економіки виходила на нові якісні рівні, що особливо чітко простежується в добу середньовіччя та модерний час. «Нікими свідками» цього процесу є давні шахти, пункти контролю за видобутком і транспортуванням важливої сировини, історія яких наповнюється конкретикою фактів завдяки роботі археологів та істориків, які критично аналізують свідчення, увіковічені в письмових джерел.

gradually changed, the last of the territories became a priority. In the second half of the 19th century, Maramures gave half of the domestic production, and then at the beginning of the 20th century the production of Transylvanian territories increased again. The government, by maintaining a salt monopoly created in the late 14th century, sought to reap significant benefits from the transportation and distribution of white gold. The end result was worth the effort after the state, having its own monopoly, enjoyed huge profits (equal to several times the cost). It actually determined the price, based on real costs, itself. During the weakening of the central government the role of private individuals, who received significant profits from the sale of salt, increased. In any case, the supply of salt to the population required a great deal of organizational work, in which the state played a significant role.

***

Thus, the path of such an important mineral as salt from producer to consumer had its own traditions, the roots of which date back to antiquity. At the end of the review of the history of salt production on the northeastern edge of the Carpathian-Danube area, we note that the beginning of this process dates back to the Bronze Age and with each rise of the local economy reached new levels, especially in the Middle Ages and modern times. "Silent witnesses" of this process are ancient mines, checkpoints for the extraction and transportation of important raw materials, the history of which is filled with specific facts thanks to the work of archaeologists and historians who critically analyze the evidence, immortalized in written sources.

Персоналії та пам'ятки

Personalities and sights

Свята Кінга

Кінга (Кунегунда), старша донька угорського короля Бели IV та Марії Ласкарини, народилась 5 березня 1224 р. В 11 років Кінга стала нареченою молодшого на два роки краківсько-сандомирського князя Болеслава V Сором'язливого та переїхала до Польщі, щоби вивчити мову, а в 1239 р. вони одружилися.

Польща тоді переживала період феодальної роздробленості, Болеслав у 1243 р. став краківським князем. Він і його дружина вели суворе аскетичне життя, а їхні стосунки були позбавлені фізичності. Вони жили в так званому «matrimonium virginale», тобто за прикладом Діви Марії та святого Йосифа зберігали цноту в подружжі. Кінга по-жертвувала увесь свій посаг на догляд за бідними та хворими.

Після смерті чоловіка в 1279 р. Кінга переселилася в заснований нею дещо раніше монастир кларисок у Старому Сончі, а в 1284 р. очолила його. Усе своє майно передала церкві та роздала бідним. Заснувала кілька госпіталів, монастирів, викупувала християн із монголо-татарського полону. Померла в стінах старосончського монастиря, серед сестер 24 липня 1292 р.

З іменем Кінги пов'язане відкриття першої й найбільшої в Польщі соляної шахти — Величка. За легендою, в 1249 р., коли вона відвідала відбудоване після татарської навали Угорське королівство, батько подарував їй соляну шахту в Марамороші. Кінга кинула золоте кільце в одну із шахт, як звичайний знак вступу в право володіння, і попросила перевезти кілька блоків солі до Польщі. Повернувшись до Кракова із шахтарями, які супроводжували її за наказом батька. Коли вони заклали копальню й незабаром натрапили на сіль, у першому добутому блоці вони знайшли кільце, кинуте в шахту в Марамороші.

У 1690 р. Кінгу беатифікував папа Олександр VIII, а через п'ять років рішенням Інокентія XII вона стала покровителькою Польщі. Канонізована в Старому Сончі 16 липня 1999 р. папою Іоанном Павлом II.

Saint Kinga

Kinga (Kunegunda), the eldest daughter of the Hungarian King Béla IV and Maria Laskarina, was born on March 5, 1224. At the age of 11 Kinga became the bride of Krakow-Sandomierz prince Boleslaw V "the Shy", who was two years younger than her, and moved to Poland to learn the language, and in 1239 they got married.

At that time Poland experienced a period of feudal fragmentation, and Boleslaw became the prince of Krakow in 1243. He and his wife led a strict ascetic life, and their relationship was devoid of physicality. They lived in the so-called "matrimonium virginale", ie, following the example of the Virgin Mary and St. Joseph, they kept virginity in marriage. Kinga donated her entire dowry to care for the poor and sick.

After her husband's death in 1279, Kinga moved to the monastery of the Poor Clares in Stary Sonch, which she had founded a little earlier, and in 1284 she headed it. She gave all her property to the church and distributed it to the poor. She founded several hospitals and monasteries, and redeemed Christians from Mongol-Tatar captivity. She died within the walls of Stary Sonch monastery, among the sisters on July 24, 1292.

The name of Kinga is associated with the opening of the first and largest salt mine in Poland — Velichka. According to the legend, in 1249, when she visited the rebuilt Hungarian Kingdom after the Tatar invasion, her father gave her a salt mine in Maramures. Kinga threw a gold ring into one of the mines, as a usual sign of entry into possession, and asked to transport a few blocks of salt to Poland. She returned to Krakow with the miners who accompanied her on her father's orders. When they made the mine and soon came across salt, they found a ring, thrown into a mine in Maramures, in the first block extracted.

In 1690, Kinga was beatified by Pope Alexander VIII, and five years later by decision of Pope Innocent XII she became the patroness of Poland. On July 16, 1999 she was canonized in Stary Sonch by Pope John Paul II.

*Свята Кінґа.
Saint Kinga.*

Томаш Надошді

Томаш Надошді походив із незаможного дворянства області Ваш, його батько був каштеляном замку Каніжа. Родові маєтки сім'ї розташовувалися в околицях містечка Шарвар. Навчався майбутній державний діяч у Буді, Відні, Граці. Завдяки родинним зв'язкам потрапив до Італії, де відвідував університети Падуї, Болоньї, Риму. На його світогляд суттєво вплинули ранньомодерні гуманістичні ідеї Італії 1520-х рр. та творчість Еразма Роттердамського, насамперед ідеї свободи мислення та віросповідання.

Кар'єра Надошді розпочалась у 1523 р. при дворі Людовика II. Після могочської поразки він став на бік Фердинанда I та був призначений каштеляном будайської фортеці. У 1529 р., коли війська Саполяї захопили Буду, він потрапив у полон, а згодом став прихильником короля Яноша, за що отримав чималі статки у Фогараші (суч. Фегераш, Румунія).

Пізніше, у наслідок конфлікту із союзником Саполяї Альвізе Грітті, та після одруження з Оршоляю Каніжаї, володіння якої здебільшого були на території Габсбургів, Надошді знов перейшов до табору Фердинанда.

При дворі Фердинанда Габсбурга, який пробачив зраду, почався стрімкий злет Томаша Надошді. У 1536 р. його призначили королівським радником та скарбничим, з 1537 р. він став хорватським баном. У 1553 р. здобув титул барона, а наступного року законодавчі збори обрали його палатином.

Після захоплення центральної частини Угорського королівства, де розташовувалися найбільші осередки культури, Томаш Надошді одним із перших зрозумів, що створення острівців культури в лицарських замках є чи не єдиним способом збереження нації. Використовуючи свої чималі статки, він збудував у Шарварі школу та друкарню, яка славиться такими виданнями, як *Grammatica Hungarolatina* (1539 р.) та *Новий Заповіт* (1541 р.). Частинами гостями двору Надошді були відомі музики, поети, барди, серед них легендарний Шебештен-Тіноді Лантош.

Tamás Nádasdy

Tamás Nádasdy came from the poor nobility of Vas region, his father was a castellan of Kanizsa Castle. The family estates were located on the outskirts of the town of Sárvár. The future statesman studied in Buda, Vienna, and Graz. Thanks to family ties, he came to Italy where he attended the universities of Padua, Bologna, and Rome. His worldview was significantly influenced by the early modern humanistic ideas of Italy in the 1520s and the work of Erasmus of Rotterdam, especially the ideas of freedom of thought and religion.

Nádasdy's career began in 1523 at the court of Louis II. After the defeat in the Battle of Mohacs, he sided with Ferdinand I and was appointed castellan of Buda fortress. In 1529, when Szapolyai's troops captured Buda, he was taken prisoner and later became a supporter of King Yanos, for which he received considerable wealth in Fogaras (modern-day Fegerash, Romania).

Later, as a result of a conflict with Szapolyai's ally Alvise Gritti, and after marrying Orsolya Kanizsai, most of whose possessions were in the territory of the Habsburgs, Nádasdy returned to Ferdinand's camp.

At the court of Ferdinand Habsburg, who forgave the betrayal, the rapid rise of Tamás Nádasdy began. In 1536 he was appointed royal adviser and treasurer, and in 1537 he became Croatian ban (governor of a region). In 1553 he received the title of baron, and the following year the legislature elected him palatine.

After capturing the central part of the Kingdom of Hungary, where the largest centers of culture were located, Tamás Nádasdy was one of the first to realize that the creation of islands of culture in knightly castles was almost the only way to preserve the nation. Using his considerable wealth, he built a school and printing house in Sárvár, which is famous for such publications as *Grammatica Hungarolatina* (1539) and the *New Testament* (1541). Famous musicians, poets, bards, among them the legendary Sebestyén Tinódi Lantos, were frequent guests of Nádasdy court.

Томаш Надюди.
Tamás Nádasdy.

Беатриса Арагонська

Друга дружина угорського короля Матяша Гуняді, Беатриса Арагонська народилася в 1457 р. у Неаполі в родині короля Фердинанда (Ферранте) I та Ізабелли де Клермон. Оскільки палац Арагонської династії в цей час був одним з осередків ренесансної культури півдня Італії, Беатриса здобула чудову освіту, завдяки якій вона згодом відіграла надзвичайно важливу роль у зародженні угорського гуманізму.

Восени 1476 р. наречена короля Матяша прибула до Угорщини, а в грудні того ж року відбулось їхнє весілля. Прихід нової дружини суттєво змінив уклад Вишеградського двору, поступово почали впроваджувати правила італійського етикету, досі доволі безпосередній двір поступово ставав усе більш закритим. Короля поступово ізолювали від його угорського оточення, що місцева аристократія сприймала як образу. Це стало першим приводом для падіння популярності королеви серед угорців. Не схвалювали й політичні амбіції нової володарки, та все ж, основною причиною несприйняття стало її безпліддя. За 14 років подружнього життя вона так і не народила спадкоємця.

У той самий час у шлюбі Матяша та Беатрисі було чимало позитиву. Король, незважаючи на супротив баронів, в усьому підтримував молоду дружину і витрачав колосальні суми, щоби перетворити двір в осередок ренесансної культури. Архітектори, скульптори, художники, які прибули слідом за неаполітанською принцесою, перетворили королівський палац на один із найімпозантніших архітектурних комплексів Європи. Беатриса взяла участь у формуванні унікальної бібліотеки, колекції Корвін. Завдяки королеві в останні десятиліття правління Матяша Угорщину відвідали такі видатні представники італійського Ренесансу, як Антоніо Бонфіні, П'єтро Ранцано, Діомед Карафа, Роберто Каррачоло.

Король забезпечив дружині значні статки. Вона володіла Чепелом, замком Діюшдбор, домінією Могі з містами Мішколц, Керестеш, Мезековешд, значною частиною Марамороша з хустською домінією та замком.

Beatrice of Aragon

The second wife of Hungarian King Matias Guniadi, Beatrice of Aragon was born in 1457 in Naples in the family of King Ferdinand (Ferrante) I and Isabella de Clermont. As the palace of the Aragonese dynasty was at this time one of the centers of Renaissance culture in southern Italy, Beatrice received an excellent education, thanks to which she later played an extremely important role in the birth of Hungarian humanism.

In the autumn of 1476, the bride of King Matias arrived in Hungary, and in December of the same year their wedding took place. The arrival of a new wife significantly changed the structure of the Visegrad court, the rules of Italian etiquette were gradually being introduced, previously quite open court gradually became more closed. The king was gradually isolated from his Hungarian surrounding, which the local aristocracy perceived as an insult. This was the first reason for the decline of the queen's popularity among Hungarians. The political ambitions of the new ruler were not approved, but still, the main reason for rejection was her infertility. For 14 years of married life, she never gave birth to an heir.

At the same time, there were a lot of positive aspects in Matias and Beatrice's marriage. The king, despite the resistance of the barons, supported the young wife in everything and spent huge sums to turn the court into a center of Renaissance culture. Architects, sculptors, artists who came after the Neapolitan princess, turned the royal palace into one of the most impressive architectural complexes in Europe. Beatrice took part in the formation of a unique library, the Corvin collection. Thanks to the Queen, in the last decades of Matias's reign such prominent representatives of the Italian Renaissance as Antonio Bonfini, Pietro Ranzano, Diomed Caraffa, and Roberto Carracciolo visited Hungary.

The king provided his wife with considerable wealth. She owned Csepel, Diósgyőr Castle, Mohi Dominion with the towns of Miskolc, Keresztes, Mezőkövesd, and much of Maramures with Khust Dominion and the castle.

Беатриса Арагонська.
Beatrice of Aragon.

Рід Перені

Представники Перені походять із середовища дрібного дворянства невеличкого поселення німецьких госпітів Перень. Рід поділився на три гілки, які, крім спільного прізвища, отриманого від найдавнішого володіння в області Абауй, мало що пов'язувало. Їхня доля, майно, політичний вплив, розвивалися по-різному. Землі роду здебільшого розташовувалися в Північно-Східній Угорщині, отримані вони були різними шляхами.

Першою серед трьох, ще в епоху Анжу, піднялася гілка Ріно, але й дуже швидко втратили позиції. Свої володіння в комітатах Спіш та Шаріш у смутний період після смерті короля Альберта втратили, у подальшому як рядові дворяни проживали в Карасі, комітат Саболч. Гілка припинила своє існування в 1514 р., коли його останнього представника Іштвана Перені вбили повсталі селяни.

Найбільш впливова гілка роду завдячує своєму зростанню королю Сигізмунду. Володіли Требішовом, Стропко, Фюзером, Уйваром, Чорбакьо. У смутний період до 1483 р. втратили кілька замків та значну частину своїх володінь, але з приходом на трон Владислава II знов стали найбільш впливовими магнатами держави. Крім требішовської часто називають їх палатинською гілкою, оскільки один із їхніх представників, Імре Перені між 1504 та 1519 рр. був палатином. Останній представник чоловічої лінії гілки помер у 1657 р., їхні володіння перейшли до корони.

Третя, нялабська гілка, з'явилася на історичній арені за період правління Сигізмунда. Їхні володіння концентрувались у комітатах Абауй із центром у Надьіда та Угоча з центром у Нялабі (Королівський замок). Землі в області Абауй у 15 ст. на певний час втратили, але на кінець правління короля Матяша все вдалося повернути.

Серед представників Нялабської гілки були наджупани комітатів Угоча, Берег, Мараморош, учасники законодавчих зборів, депутати угорського парламенту й навіть міністр внутрішніх справ.

The Perényi clan

Representatives of the Perényis come from the small nobility of a small settlement of German settlers Perény. The bloodline was divided into three branches, which had little in common other than the common surname derived from the oldest possession in Abaúj region. Their fate, property, political influence developed differently. Most of the lands of the family were located in Northeastern Hungary, and they were obtained in different ways.

The Rinos were the first of the three to rise in the Anjou era, but they also lost ground very quickly. In the troubled period after the death of King Albert they lost their possessions in Spiš and Šariš counties, living as ordinary nobles later in Karas of Szabolcs county. The branch ceased to exist in 1514, when its last representative, István Perényi, was killed by insurgent peasants.

The most influential branch of the bloodline owes its growth to King Sigismund. They owned Trebišov, Stropkov, Füzér, Újvár, and Csorbakő. In the troubled period until 1483 they lost several castles and many of their possessions, but with the accession to the throne of Vladislav II again became the most influential magnates of the state. In addition to the Trebišov branch, they are often called the palatine branch, because one of their representatives, Imre Perényi, was a palatine between 1504 and 1519. The last representative of the male line of the branch died in 1657, their possessions passed to the crown.

The third, the Nialab branch, appeared in the historical arena during the reign of Sigismund. Their possessions were concentrated in the counties of Abauy with the center in Nagyida and Ugocsa with the center in Nyaláb (Korolevo Castle). The lands in Abaúj region were lost for a while in the 15th century, but by the end of King Matias's reign everything had been restored.

Representatives of the Nyaláb branch included the county prefects of Ugocsa, Bereg, and Maramures, members of the legislature, members of the Hungarian parliament and even the Minister of the Interior.

Герб Перені (знахідка з Королівського замку).
The Perényi emblem (find from Korolevo Castle).

Естергомський архієпископ Ласло Салкаї

Ласло Салкаї народився у 1470-х р. в сім'ї кушніра в Матесалці. Він навчався в селищній школі в Шарошпатаку в останні роки правління Матяша Корвіна. Його шкільні конспекти, які залишилися в бібліотеці примасів, свідчать про те, що його вчитель Янош Кішвардої, який здобув свій ранг у краківському університеті, навчив його, по суті, усьому, що вивчали в Кракові на той час. Салкаї, який ніколи ходив до університету, усе ж, здобув високий рівень освіти, прихильність до класичної латини та гуманізму в Шарошпатаку. Про Ласло Салкаї, як писаря — як його потім називали майже півтора десятиліття — більш як десять років не має певних історичних даних. З нагоди призначення його єпископом церковного округу міста Вац Салкаї був названий священнослужителем єпархії Трансильванії, але лише більш як через десятиліття, в 1525 р. був висвячений на священника, коли він уже був естергомським архієпископом. В останнє десятиліття 15 ст. молодий священнослужитель, мабуть, працював або у фінансовій адміністрації, або в канцелярії, принаймні, його професійний шлях вказує на це.

Герб Ласло Салкаї.
The László Szalkay emblem.

Archbishop of Estergom László Szalkay

László Szalkay was born in the 1470s into the family of a furrier in Matészalka. He studied at the village school in Sárospatak in the last years of the reign of Matias Corvin. His school notes, which remain in the library of primates, show that his teacher János Kisvárdai, who received his rank at the University of Krakow, taught him practically everything that was studied in Krakow at the time. Szalkay, who never went to university, nevertheless received a high level of education, passion for classical Latin and humanism in Sárospatak. There is no definite historical data on László Szalkay as a scribe — as he was later called for almost a decade and a half — for more than ten years. On the occasion of his appointment as bishop of the ecclesiastical district of Vats, Szalkay was named a priest of the diocese of Transilvania, but only more than a decade later, in 1525, he was ordained a priest when he was already Archbishop of Esztergom. In the last decade of the 15th century the young clergyman apparently worked either in the financial administration or in the office, at least his professional path indicates this. Szalkay, who at all times preserved the rural dialect of the Upper Tysa region, at a relatively young age took a serious position as treasurer. It is not known exactly when László the scribe became the manager of the royal children's estate, at least there is evidence that in the period from 1508 to 1513 he worked in this position. This means that the estates of Queen Anne, which after her death the widowed Wladislaw II handed over for children supporting, came under the administration of Szalkay. Thus, the manors in Óbuda and Diósgyőri also depended on him. In 1511 in one person he became the warden of the salt stores of both Transilvania and Maramures, ie the head of the entire organization of salt stores in Hungary. Usually the two stores were managed by separate officials, and the warden of the Transilvanian salt store at the same time had the title of manager of the Transilvanian royal revenues. This position was, by the way, the most prestigious in the financial administration after the treasurer. Thus, Szalkay, including the estates of royal children, managed a significant portion of government revenue.

Салкаї, який протягом усього часу зберіг сільський діалект Верхньотисянського краю, у порівняно молодому віці обійняв серйозну посаду скарбника. Точно не відомо, коли Ласло писар став управителем маєтку королівських дітей, принаймні є підтвердження того, що в період з 1508 по 1513 рр. він працював на цій посаді. Це означає, що маєтки королеви Анни — які після її смерті овдовілий Уласло II передав на утримання дітей — потрапили під адміністрацію Салкаї. Отож, обійстя в Обуді та Дюшдьорі також залежали від нього. У 1511 р. в одній особі він став жупаном соляних комор Трансільванії та Мараморощини, тобто головою всієї організації соляних комор в Угорщині. Зазвичай двома коморами керували окремі посадові особи, а жупан трансільванської соляної комори заодно мав титул управляючого трансільванських королівських доходів. Якраз ця посада була, до речі, найпрестижнішою у фінансовій адміністрації після скарбника. Отже, Салкаї, включно з маєтками королівських дітей, керував значною частиною урядових доходів. Від Мараморощини йому довелося відмовитися в липні 1511 р., але цим його посадова кар'єра не закінчилася. Він працював королівським скарбником і канцлером, а з 1524 р. був естергомським архієпископом. У поході проти турків, на чолі значного полку, він супроводжував короля Людовика II. Помер 29 серпня 1526 р. в битві під Могачем.

Один із найкрасивіших творів в історії середньовічної угорської освіти — кодекс підручника Ласло Салкаї в Шарошпатаку, оригінальний примірник якого можна побачити в бібліотеці Естергомського кафедрального собору. Місцеве самоврядування Матесалки планує вшанувати пам'ять уродженця міста ансамблем пам'ятників із трьох статуй, посередині яких стоїть статуя Ласло Салкаї на повний зріст, а з двох боків — барельєфи його братів, Мартона та Балажа.

He had to give up the Maramures region in July 1511, but his career did not end there. He worked as a royal treasurer and chancellor, and from 1524 he was archbishop of Esztergom. In the campaign against the Turks, at the head of a large regiment, he accompanied King Louis II. He died on August 29, 1526 in the battle of Mohacs.

One of the most beautiful works in the history of medieval Hungarian education is the codex of the textbook by László Szalkay in Sárospatak, the original copy of which can be seen in the library of Esztergom Cathedral. Matészalkian local government plans to honor the city's native with an ensemble of three-statue monuments with a full-size statue of László Szalkay in the middle and bas-reliefs of his brothers, Márton and Balázs, on both sides.

Томаш Есе, Тарпа й сіль Тісауйлоку

Мало таких населених пунктів у Карпатському басейні, чия слава, назва, привілей, адміністративний статус були б так переплетені із заслугами та діяльністю певної людини, як Тарпа була пов'язана з Томашем Есе. Коли 25 серпня 1708 р. князь із доброю славою Ференц II Ракоці зробив усіх мешканців Тарпи разом із їхніми нащадками «схожими на стан доблесних чоловіків, які живуть у віковичних та інших вільних поселеннях», він особливо підкреслив, що якраз вірність Томаша Есе є «основою для надання цього привілею». Майбутній ватажок куруців Томаш Есе народився орієнтовно в 1666 р. Заробляв він на хліб для себе та своєї родини з торгівлі сіллю. Зі своїм напарником, Іштваном Папом вони возили сіль до Дебрецена із солекопалень Сігета та Коштіля, із соляного будинку в Тісауйлаку та порту села Янд. Мабуть, до старості їздив би дорогами між Тісауйлаком та Дебреценом, якби в 1701 р. уйлакські соляні офіцери не причіпилися до нього. Його звинуватили в торгівлі викраденим товаром. Чи було звинувачення правдивим або хибним, до сьогодні невідомо. Соляні офіцери пішли до його дому, конфіскували його волів та всю худобу, відігнали їх до Тісауйлоку і випасали їх там зі своєю. Томаш Есе й надалі стверджував про свою невинність, просив повернути йому худобу, мовляв, що серед відігнаного скота є й худоба його напарника. Соляні офіцери залишалися непохитними. Він, разом зі збереженою худобою та своєю родиною переселився до околиць Дебрецена й зібрав своїх друзів і славних приятелів, щоби потім одного дня «зі зброєю в руках відібрати від соляних офіцерів свою худобу», сховавшись на місяці в гущавинах лісу. Одної ночі восени 1702 р. разом зі своїми товаришами він напав на соляний будинок у Тісауйлоку. Там він убив одного зі слуг і пограбував касу. Соляні офіцери рятували своє життя втечею. А Томаш Есе повернувся назад до гущавини лісу Верхньотисянського краю.

У травні 1703 р., коли конюх Міклоша Берчені за дорученням Ракоці проводив огляд лісів Сатмар-березького краю та комітату Бігар, з числа куруців, що приховувались у горах цього краю, до Брезан проводжав його саме Томаш Есе. Власне тоді знаменитий виходець із села Тарпа вперше зустрівся з Ференцом II Ракоці. Тут він отримав прапори з надписом «Cum Deo pro Patria et Libertate!». 17 травня Томаш Есе повернувся додому в якості полковника піхоти, пообіцявши, що прапори будуть розвіватися тільки після сигналу від Ференца Ракоці.

Tamás Esze, Tarpa and salt of Tiszaújlak

There are few settlements in the Carpathian basin whose fame, name, privilege, and administrative status would be as intertwined with the merits and activities of a certain person as Tarpa was associated with Tamás Esze. When on August 25, 1708 the well-known Prince Ferenc II Rákóczi made all the inhabitants of Tarpa, together with their descendants, “similar to the state of valiant men living in age-old and other free settlements,” he emphasized that the loyalty of Tamás Esze was the “basis for granting this privilege”. The future leader of the kuruts, Tamás Esze, was born around 1666. He earned his and his family’s living by selling salt.

Together with their partner, István Pap, they transported salt to Debrecen from the salt mines of Sighetu Marmației and Coștiui, from the salt house in Tiszaújlak and the port of the village of Jánd. Probably in his old age he would have traveled the roads between Tiszaújlak and Debrecen, if in 1701 Újlak salt officers had not caught up with him. He was accused of trading in stolen goods. Whether the accusation was true or false is still unknown. The salt officers went to his house, confiscated his oxen and all the cattle, drove them to Tiszaújlak and grazed with their own ones. Coștiui continued to assert his innocence, asking for the cattle to be returned to him, saying that his partner’s cattle was among the livestock driven away. The salt officers remained steadfast. He moved to the outskirts of Debrecen with the surviving livestock and his family and gathered his friends and glorious friends to then one day “take his cattle from the salt officers with weapons in hand,” hiding for months in the woods. One night in the autumn of 1702 he and his comrades attacked a salt house in Tiszaújlak. There he killed one of the servants and robbed the cash register. Salt officers saved their lives by fleeing. Tamás Esze returned to the thickets of Upper Tisza region.

In May 1703, when Miklós Bercsényi’s groom on behalf of Rakóci inspected the forests of Szatmár-Bereg region and the Bihar county, Tamás Esze escorted him to Brezan from among the kuruts hiding in the mountains of this region. It was then that the famous native of the village of Tarpa first met Ferenc II Rákóczi. Here he received flags with the inscription “Cum Deo pro Patria et Libertate!”. On May 17, Tamás Esze returned home as an infantry colonel, promising that the flags would be flown only after a signal from Ferenc Rakóci.

Однак Томаш Есе зі своїми селянами були занадто нетерплячими, щоби дочекатися повідомлення. Куруци на чолі зі своїм полковником вирвалися з гір та лісів, зі свистом, барабанами та розгорнутими прапорами почали вербування, притягуючи до присяги села й селища. 20 травня вони вступили до селища Тарпа. Один із прапорів вони вивісили на воротах судді, куди прибили також і свою прокламацію. Іншими прапорами пройшлися довкола селища. Залунали дзвони. Скликали всіх мешканців селища, які під враженням слухали слова заклику Ференца Ракоці: «проти імперії, яка безглуздо сваволить проти нашого закону, дошкуляє, оподатковує, знищує нашу дворянську свободу, зневажає наші правдиві, старі закони, забирає нашу худобу, не шанує нашу честь, забирає нашу сіль та хліб і володарює нашим життям та жорстоко ставиться до нас».

До смерті Томаш Есе був активним полководцем армії куруців. Не настільки успішний командир, наскільки відмінний стратег. Узяв участь в облозі Калло, Сатмара, Токаю (1703–1704 рр.), в обороні Кошице (1706 р.), воював у Верхній Угорщині та Трансільванії. До останнього він відчував повагу Ракоці, який ще 20 листопада 1703 р. звільнив його з-під кріпацтва, 18 квітня 1707 р. призначив його бригадиром, а 24 березня 1708 р. надав йому та його сім'ї дворянський стан. У день П'ятидесятниці 1708 р., після табірної богослужіння в Нітрі між реформатами й католиками армії Ракоці спалахнула сутичка. Томаш Есе, для якого була характерна висока ступінь самовідданості та почуття обов'язку, кинувся серед забіяк, щоби розняти їх, але це йому не вдалося. Тим часом за наказом інших полководців піднесли дві гармати, з яких вистрілили в натовп, що збунтувався. Серед загиблих був і Томаш Есе. Пам'ять «шаленого бригадира» зберігає статуя на площі його рідного села та виставка Краєзнавчого музею.

However, Tamás Esze and his peasants were too impatient to wait for the message. The kuruts, led by their colonel, escaped from the mountains and forests, with whistles, drums and unfurled flags began to recruit and make villages and settlements take the oath. On May 20, they entered the village of Tarpa. They hung one of the flags on the judge's gate, where they also nailed their proclamation. With other flags they marched around the village. The bells rang. All the inhabitants of the village were summoned and impressed by the words of Ferenc Rákóczi's appeal: "Against the empire that senselessly arbitrarily opposes our law, insults, taxes, destroys our noble freedom, despises our true, old laws, takes away our cattle, disrespects our honor, takes away our salt and bread and rules our lives and treats us cruelly".

Until his death, Tamás Esze was an active commander of the kuruts army. Not so much a successful commander as an excellent strategist. He took part in the siege of Kállo, Szatmár, Tokaj (1703-1704), in the defense of Košice (1706), fought in Upper Hungary and Transilvania. To the end, he felt respect for Rakóczi, who on November 20, 1703 freed him from serfdom, appointed him foreman on April 18, 1707, and on March 24, 1708 gave him and his family a noble status. On the day of Pentecost in 1708, after a camp service in Nitra, a skirmish broke out between the Reformed and the Catholics of Rákóczi's army. Tamás Esze, who was characterized by a high degree of devotion and a sense of duty, rushed among the bullies to separate them, but he failed. Meanwhile, on the orders of other commanders, they raised two guns from which they fired at the rebellious crowd. Among the dead was Tamás Esze. The memory of the "mad foreman" is preserved by a statue in the square of his native village and an exhibition of the Museum of Local Lore.

Жигмонд Моріц: Роман мого життя — уривок

Кріпак, котрий починає бути торгашем, майже завжди пропадає в очах жителів села. Мислить він ще в дусі села. Кріпак, як торгаш ще не займається іншим, тільки тим, що є цінним для селянського життя. Купує та продає тварин, пізніше переходить на збіжжя, з торгаша худобою та кіньми стає пшеничним агентом для однієї з гільдій із закупки. Фрукти, капуста, цибуля, перець і всі погодо-стійкі збіжжя, як і корм є придатним заняттям для нього. Але для селянського торгаша було коло товару, яким він не займався, як, наприклад, кроляча, бичача шкіра, кістки та лахміття, а також спеціальні магазинні товари, одяг та цитрусові фрукти, спеції, залізо. Ось ці товари не входили до торгового асортименту кріпацького торгаша. Моєму батькові, який скупив цілу череду, і на гадку не йшло, щоби придбати декілька центнерів цукру, щоби потім продати. Сіль, так. Сіль, як відомо, продавалася в основному для тварин; у сусідньому селищі Тісауйлак була соляна комора, де купували куби солі, які можна зберігати й за невибагливих умов, а пізніше продати. Мій батько також купував сіль, цілим плотом, і пам'ятаю, що одного разу те, що він купив, було товаром з-під прилавку, а вночі хтось доніс на нього уйлакським фінансистам, але поки ті прийшли, він уже про це знав, і сіль до того часу пропала. Лише вода в одному або двох колодязях упродовж довгого часу не була придатна для пиття.

Zsigmond Móricz: Excerpt from The Story of My Life

The serf, who begins to be a merchant, almost always disappears in the eyes of the villagers. He still thinks in keeping with a village. The serf, as a merchant, is not yet engaged in anything other than that which is valuable for peasant life. He buys and sells animals, later switches to grain, from a cattle and horse trader he becomes a wheat agent for one of the purchasing guilds. Fruit, cabbage, onions, peppers and all weather-resistant grains, as well as livestock food is a suitable occupation for him. But for the peasant trader there was a range of goods that he did not deal with, such as rabbit and bull skin, bones and rags, as well as specialty store goods, clothing and citrus fruits, spices, iron. These goods were not included in the range of serf merchants. To my father, who bought a whole herd, it never occurred to buy a few quintals of sugar and then sell it. Salt, yes. Salt is known to be sold mainly for animal needs; in the neighboring village of Tiszaújlakk there was a salt store, where they bought cubes of salt, which can be stored under unpretentious conditions and sold later. My father also bought salt, a whole raft, and I remember that once what he bought was a commodity under the counter, and at night someone reported it to the Újlak financiers, but by the time they came, he had already known about it, and the salt had been gone by then. Only water in one or two wells was unfit for drinking for a long time.

Вишківський замок

Стрімкий розвиток соляного промислу в Марамороші припадає на кінець правління династії Арпадовичів. І, хоча на ранніх етапах історії комітату про існування тут замків говорити зарано, з розвитком видобутку та торгівлі сіллю все гострішим стає питання організації їхнього захисту.

У 1274 р. тоді ще угочанське містечко Вишково король Іштван V подарував представникам роду Гонтпазмань, Мікову та Чепану, разом із митним постом. Дарчу грамоту в 1281 р. підтвердив і Ласло Кун. Брати, ймовірно, за останні десятиліття 13 ст. звели тут укріплення. Перша згадка про нього датована 1299 р., коли король Андрій III «повертає замок братам та залишає за ними право володіння». Уже в наступному, 1300 р. Андрій III забрав замок у братів, які отримали взамін кілька населених пунктів на території Угочанщини: Чорнотисово, Рокосово та Ніртелек. Саме в цей період селище разом із замком перейшло до Марамороша. Втім, укріплення проіснувало недовго, адже з першої половини 14 ст. у джерелах уже не згадується. Ймовірно в цей час розпочинається будівництво іншої фортеці, яка перебрала на себе функцію захисту мараморського соляного шляху та стала центром королівського комітату — Хустського замку.

Vyshkovo Castle

The rapid development of the salt industry in Maramures dates back to the end of the reign of the Árpád dynasty. And although in the early stages of the history of the county it is too early to talk about the existence of castles here, with the development of salt extraction and trade the question of organizing their protection became more acute.

In 1274, King István V presented the town of Vyshkovo in Ugocsa to members of the Hontpázmány family, Mikó and Csepan, together with a customs post. The deed of gift in 1281 was confirmed by László Kun. The brothers probably built fortification here in the last decades of the 13th century. The first mention of it dates back to 1299, when King András III “returned the castle to the brothers and left them the right of possession”. In the following year, 1300, András III took the castle from the brothers, who received in return several settlements in the territory of Ugocsa region: Chornotisovo, Rokosovo and Nyírtelek. It was during this period that the village, together with the castle, moved to Maramures. However, the fortification did not last long, because from the first half of the 14th century it is no longer mentioned in the sources. Probably at this time the construction of another fortress began, which took over the function of protecting the Maramures salt road and became the center of the royal county — Khust Castle.

*Замкова гора біля Вишково.
Castle hill near Vyshkovo.*

Вишківська реформатська церква

Церква селища, яке колись називали перлиною Мара-морощини, збудована на зламі 13–14 ст. На думку мистецтвознавців у 1420–1430 рр., наприкінці правління короля Сигізмунда церкву розписали, ймовірно, представники регіональної школи, але робота надзвичайно високої якості. На південній та північній стінах апсиди повний цикл життя Христа: у верхній частині дитинство Ісуса, у нижніх рядах зображення страстей Христових (таємна вечеря, поцілунок Іуди тощо). Присутні в храмі і фрески святих-жінок: Св. Катерина Олександрійська, Св. Маргарита Антіохійська, Св. Варвара.

З 1523 р. громада містечка прийняла лютеранство, а згодом, в 1556 р. реформатство. У 1717 р., під час останнього татарського нашествия церкву було спалено, дах повністю зруйнований. Церква більш як 30 років простояла без даху, оскільки в селища не було ні матеріальних, ні людських ресурсів на її відновлення. Через кілька десятиліть, у процесі відбудови храму реформатська громада вже створила інтер'єр, відповідний до власних уподобань та вимог віри та вкрила середньовічні фрески бароковим розписом із багатим рослинним орнаментом. Розпис у церкві остаточно зник у 1867 р., оскільки тогочасний священник вважав, що це не сумісно з реформатським духом, але, на щастя, перед забіленням детально документував усі написи та зображення.

Роботи з відновлення фресок розпочались у 2013 р., завдяки спільним зусиллям угорських і українських реставраторів. Сьогодні вишківська реформатська церква чекає на відвідувачів, демонструючи два періоди розпису стін.

Вишківська реформатська церква. Середньовічні фрески.
Vyshkovo Reformed Church. Medieval frescoes.

Vyshkovo Reformed Church

The church of the settlement, which was once called the pearl of Maramures, was built at the turn of the 13th and 14th centuries. According to art critics, in 1420–1430, at the end of King Sigismund's reign, the church was probably painted by representatives of a regional school, but the work was of extremely high quality. On the southern and northern walls of the apse there is the full cycle of Christ's life: in the upper part the childhood of Jesus is depicted, in the lower rows the image of the passions of Christ (the Last Supper, the kiss of Judas, etc.) can be seen. There are also frescoes of women saints in the church: St. Catherine of Alexandria, St. Margaret of Antioch, St. Barbara.

From 1523 the community of the settlement converted to Lutheranism, and later, in 1556, to Reformation. In 1717, during the last Tatar invasion, the church was burned, the roof was completely destroyed. The church stood without a roof for more than 30 years, as the village did not have the material or human resources to restore it. Decades later, in the process of rebuilding the temple, the Reformed community created an interior to suit their own preferences and faith requirements, and covered the medieval frescoes with Baroque paintings with rich floral ornaments. The painting in the church completely disappeared in 1867, because the priest at the time believed that it was not compatible with the Reformed spirit, but fortunately, before whitewashing he documented all the inscriptions and images in detail.

Work on the restoration of the frescoes began in 2013, thanks to the joint efforts of Hungarian and Ukrainian restorers. Today, Vyshkovo Reformed Church is waiting for visitors, showing two periods of wall painting.

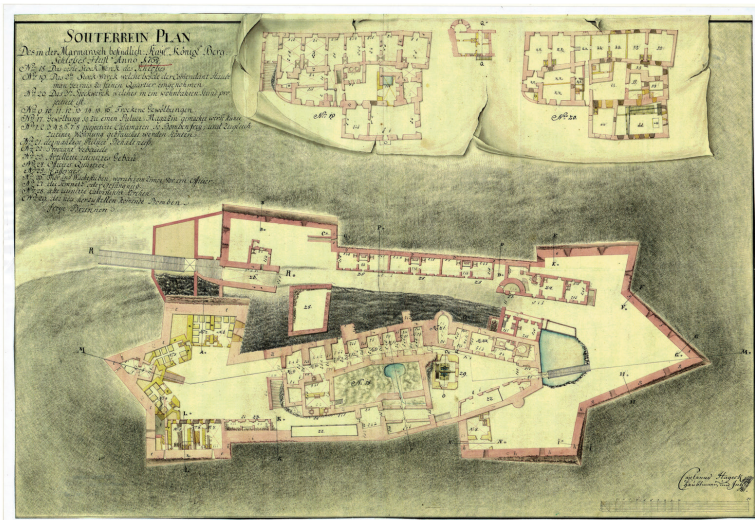

Вишківська реформатська церква.
Vyshkovo Reformed Church.

Хустський замок

Дослідник угорського середньовіччя, Ерік Фюгеді вважає, що хустський замок був збудований після повстання палатина Копоса, тобто після 1318 р. Підкреслює стратегічне значення укріплення, яке збудоване поруч із місцем впадання р. Ріки до р. Тиси. Зведений в 14 ст. порівняно невеликий Хустський замок у результаті періодичних масштабних перебудов на 16–17 ст. перетворився в значний за розмірами складний комплекс оборонних, житлових і господарських споруд. Планування укріплень визначило продовгувате плато на вершині гори, витягнуте в довжину за лінією північ-південь. Фортифікації поділені на верхню та нижню тераси, нижній двір зі свого боку теж складався з двох відокремлених частин. На час завершення функціонування замку до його оборонних ліній були вписані шість бастіонів і чотири вежі.

З замкової гори відмінно контролювалася долина р. Тиси й тому укріплення функціонально замінили вишківський дозорний майданчик на горі Варгедь (сенса утримання останньої в цей час був втрачений і вона припинила своє існування). Хустський замок був покликаний захищати навколишні села новоствореного Марамороського комітату та соляний шлях, які приносили суттєвий прибуток до королівської скарбниці.

План Хустського замку 18 ст.
Plan of Khust Castle of the 18th century.

Khust Castle

Researcher of the Hungarian Middle Ages, Eric Fugedi believes that Khust Castle was built after the uprising of the palatine Kopasz, ie after 1318. He emphasizes the strategic importance of the fortification, which was built near the confluence of the river Rika and the river Tisza. Built in the 14th century, the relatively small Khust Castle, as a result of periodic large-scale reconstructions in the 16th and 17th centuries, turned into a large complex of protective, residential and commercial buildings. The planning of the fortifications defined an elongated plateau at the top of the mountain, stretched along the north-south line. The fortifications were divided into upper and lower terraces, the lower courtyard, in turn, also consisted of two separate parts. At the time of the castle's completion, six bastions and four towers were added to its defensive lines.

The valley of the river Tisza was perfectly controlled from the castle hill, and therefore the fortifications functionally replaced the Vyshkovo watchtower on Mount Várhegy (the reason for keeping the latter was lost at that time and it ceased to exist). Khust Castle was designed to protect the surrounding villages of the newly formed Maramures county and the salt road, which brought significant profits to the royal treasury.

The first written evidence of the castle dates back to 1353. The document mentions the castellan Domokosh Macska, who at that time also managed Nyaláb castle. In 1365, King Sigismund gave Maramures lands to Moldavian nobles Balk and Drag, but they owned the castle for a short time. Sigismund handed over the fortress to his chancellor Imre Perényi (Trebišov branch), which was one of the reasons for many years of enmity between the two clans.

At the end of the 15th century Khust together with the salt mines returned to the crown, and later to the personal possession of the queen (after the marriage of King Matias the revenues from the dominion went to Queen Beatrice). In 1498 the fortress was again given to Perényi (but this time the Nyaláb branch) in the person of Gábor Perényi. During the peasant uprising of György Dózsa in 1514 local nobles found refuge in Khust Castle, which the rebels never managed to storm. After the uprising, the castle returned to the crown.

Перше письмове свідчення про замок датоване 1353 р. У документі згадується каштелян Домокош Мачка, який на цей час командував і Нялабським замком. У 1365 р. король Сигізмунд дарував марамороські землі молдавським вельможам Балку та Драгу, але замком вони володіли нетривалий період. Сигізмунд передав фортецю своєму канцлеру Імре Перені (требішовська гілка), що стало однією з причин багаторічної ворожнечі між двома родами.

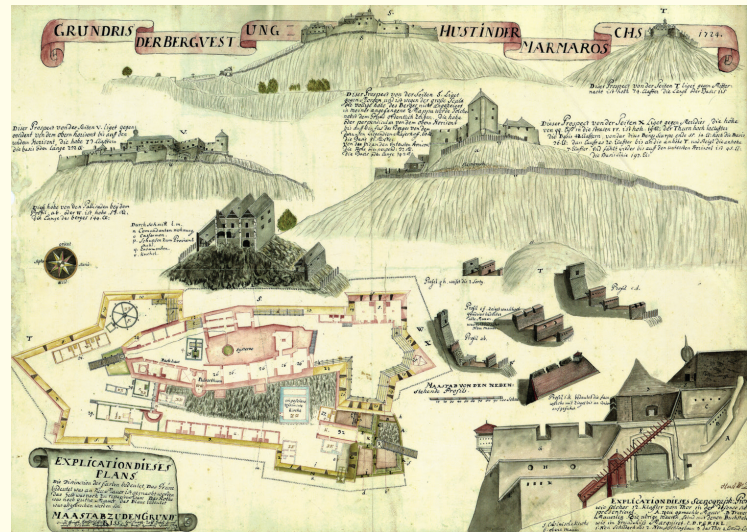
На кінець 15 ст. Хуст, разом із соляними шахтами повернувся до корони, а згодом у особисте володіння королеви (після одруження короля Матяша доходи від домінії надходили королеві Беатрисі). У 1498 р фортецю знов отримали Перені (але вже нялабська гілка) в особі Габора Перені. Під час селянського повстання Дьєрдя Дожі 1514 р. місцеві дворяни знаходили притулок у Хустському замку, який повстанцям так і не вдалося взяти штурмом. Після повстання замок знов повернувся до корони.

Після битви під Могачем Хустська фортеця кілька разів міняла власників. У цей час реальним господарем тут був ставленик Томаша Надошді, відомий своєю жорстокістю каштелян Кріштоф Каваші, який тримав у страху населення трьох комітатів. У 1546 р. замок захопили війська Фердинанда I Габсбурга.

У 1556 р. війська королеви Ізабелли штурмували фортецю, але оборонці укріплення здалися тільки після того, як у гарнізоні скінчилися запаси їжі та води. Згідно зі шпеевською угодою замок відійшов до Трансільванського князівства, став одним із його опорних пунктів.

Під час спроби перевороту Вешелені, в 1670 р. тут базувалася частина війська Ференца Ракоці I, а на зламі 17–18 ст. замок став одним із центрів руху куруців. З початком визвольної війни в 1703 р. одному з прихильників Ференца Ракоці II вдалося проникнути до замку, та перекупити німецький гарнізон. У 1706 р. саме тут був підписаний договір трансільванських та угорських станів про визнання Ракоці трансільванським князем. Після укладення сатмарського мирного договору в Хусті розмістили австрійські війська, а згідно з параграфом ХСІІ закону 1715 р. Марамороський комітат був приєднаний до Угорського королівства.

З липня 1766 р. замок спалахнув від удару блискавки, вогонь зруйнував здебільшого дахи будівель.

План Хустського замку 18 ст.
Plan of Khust Castle of the 18th century.

After the battle of Mohacs, Khust Fortress changed owners several times. At that time, the real master here was the protege of Tamás Nádasdy, the castellan Kristóf Kávási, who was known for his cruelty and who kept the population of three counties in fear. In 1546 the castle was captured by the troops of Ferdinand I of Habsburg.

In 1556, Queen Isabella's troops stormed the fortress, but the defenders of the fortification surrendered only after the garrison ran out of food and water. According to the Shpeyer agreement, the castle was ceded to the Transylvanian principality and became one of its strongholds.

During the overthrow attempt of Wesselényi, in 1670 a part of the army of Ferenc Rákóczi I was based here, and at the turn of the 17th and 18th centuries the castle became one of the centers of the kuruts movement. With the beginning of the liberation war in 1703, one of the supporters of Ferenc Rákóczi II managed to penetrate the castle and buy the German garrison off. In 1706 it was here that the Transylvanian and Hungarian states treaty on the recognition of Rákóczi as a Transylvanian prince was signed. After the conclusion of the Szatmár peace treaty, Austrian troops were stationed in Khust, and according to paragraph XCII of the law of 1715, Maramures county was annexed to the Kingdom of Hungary.

Спроба зберегти споруди виявилася безнадійною. У 1773 р. імператриця Марія Терезія направила свого сина Йосифа оглянути укріплення. У результаті було прийняте рішення про виведення гарнізону з Хустської фортеці і вона остаточно припинила своє існування.

В 1798 р. чергова буря пошкодила останню вежу замку. Влада дала місцевій громаді дозвіл розбирати укріплення на будівельне каміння для спорудження католицької церкви та різних офіційних споруд міста.

*Хустський замок із висоти.
Khust Castle, view from above.*

On July 3, 1766, the castle was ignited by lightning, and the fire destroyed most of the roofs of the buildings. An attempt to save the facilities was hopeless. In 1773, Empress Maria Theresa sent her son Joseph to inspect the fortifications. As a result, it was decided to withdraw the garrison from Khust fortress and it completely ceased to exist.

In 1798 another storm damaged the last tower of the castle. Authorities gave the local community permission to dismantle the fortifications and use the building stones for the construction of the Catholic Church and various official buildings of the city.

*Хустська реформатська церква.
Khust Reformed Church.*

Хустська реформатська церква

Храм збудований наприкінці 14 ст. Згідно зі списками папської десятини на цей час Хуст був третім найбільшим поселенням регіону.

Церква, освячена на честь Св. Єлизавети, зведена в один будівельний період. Складається з поєднаної з нефом чотирирівневої дзвіниці та апсиди, що завершується п'ятьма гранями восьмерика з арочним склепінням. Сакристія була добудована пізніше, але судячи з віконних конструкцій також середньовічного походження.

У 15 ст., за правління короля Сигізмунда стіни церкви були розписані. Малярство після переходу громади в реформатство в 1524 р. забілили. Збережені фрагменти відкрили тільки 2012 р. На північній стіні, поряд із триумфальною аркою виявлено фреску Св. Олени. У центральному полі — зображення угорських королів-святих: Іштвана, Імре, Ласло в повний зріст. У західному полі постать жінки, що молиться, а на західній стіні нефу зображення Страждаючого Христа, що показує на свої рани.

Khust Reformed Church

The temple was built in the late 14th century. According to the lists of the papal tithe, Khust was currently the third largest settlement in the region.

The church, consecrated in honor of St. Elizabeth, was built in one construction period. It consists of a four-level bell tower and an apse connected to the nave, ending in five faces of an octagon with an arched vault. The sacristy was completed later, but judging by the window constructions it was also of medieval origin.

In the 15th century, during the reign of King Sigismund, the walls of the church were painted. After the transition of the community to the Reformation in 1524, painting was whitewashed. The preserved fragments were discovered only in 2012. On the north wall, next to the triumphal arch, a fresco of St. Helena was found. In the central field there is the image of Hungarian king saints — István, Imre, László — in full size. In the western field there is a figure of a praying woman, and on the western wall of the nave there is an image of the Suffering Christ pointing at his wounds.

Хустський замок та реформатська церква на рисунку Елемера Шовши.
Khust Castle and the Reformed Church in the drawing by Elemér Sós.

Виноградівський замок Канків

Назва закарпатського містечка Севлюш зберігає пам'ять про королівських виноробів та вказує на доволі ранню колонізацію. Опосередковано назва свідчить і про те, що місцеві мешканці, крім лісового господарства, займалися і землеробством. Перша писемна згадка про містечко датована 1280 р. У 1307 р. король Карл Роберт дарував Севлюш камерарію Беке Боршо з роду Тамашфі. Ймовірно, разом із містечком він дістав і дозвіл на зведення фортеці, каштелян якої вперше фігурує в джерелах 1308 р. Після того, як брати Борша стали союзниками Матея Чака проти короля Карла Роберта, замок захопили королівські війська на чолі з березьким жупаном Томашом Янкі. Під час облоги фортифікації було знищено. Містечко до 1399 р. належало королеві, але в цей період замок у жодному з документів не згадується.

На зламі 14–15 ст. король Сигізмунд за вірну службу дарував Севлюш секельському та земплінському жупану Петру Перені. Разом із дарчою грамотою Перені дістав дозвіл на зведення замку, але не встиг ним скористатись. Через кілька років йому була пожалувана Нялабська домінія із центром у Королівському замку, тому потреба в спорудженні ще однієї фортеці зникла. На призначеній під будівництво укріплення території приблизно в 1505 р. збудували францисканський монастир, патронами якого стали Перені. Монастирський комплекс функціонував близько пів сторіччя. Ситуація кардинально змінилась у 1556 р., коли вихований у реформатській традиції Ференц Перені розігнав монахів та зруйнував монастир, який після цих подій уже не відбудовувався.

Vynohradiv Castle Kankó

The name of Zakarpattia town Szőlős preserves the memory of the royal winemakers and indicates a rather early colonization. Indirectly, the name indicates that the locals were engaged in agriculture in addition to forestry. The first written mention of the town dates back to 1280. In 1307, King Carl Robert donated Szőlős to the chamberlain Beke Borsa of the Tamásfy family. Probably, together with the town he received permission to build a fortress, the castellan of which first appears in the sources of 1308. After Borsa's brothers had become allies of Máté Csák against King Carl Robert, the castle was captured by royal troops led by the mayor of Bereg, Tamás Jánki. During the siege the fortifications were destroyed. The town belonged to the queen until 1399, but during this period the castle was not mentioned in any of the documents.

At the turn of the 14th and 15th centuries, King Sigismund donated Szőlős to Péter Perényi, the zhupan of Székeyl and Zemplin, for his faithful service. Along with the gift certificate, Perényi received permission to build the castle, but did not have time to use it. A few years later he was awarded the Nyialáb dominion with its center in Korolevo Castle, so the need to build another fortress disappeared. A Franciscan monastery was built on the territory intended for the construction of the fortification around 1505, the patrons of which were the Perényis. The monastery complex functioned for about half a century. The situation changed dramatically in 1556, when Ferenc Perényi, brought up in the Reformed tradition, dispersed the monks and destroyed the monastery, which was no longer rebuilt after these events.

*Виноградівський замок Канків.
Vynohradiv Castle Kankó.*

Виноградівський замок Канків.
Vinogradiv Castle Kankiv.

Виноградово, римо-католицька церква

Севлюш, адміністративний центр одного з найменших комітатів Угорського королівства в 1262 р. дістав доволі широкі привілеї, серед яких був вільний вибір священника. Уперше в джерелах згадується отець Віда в 1277 р. Церкву освятили на честь Пресвятої Богородиці. Як свідчать списки папської десятини, церква підпорядковувалася безпосередньо естергомському єпископу.

У 1399 р. король Сигізмунд дарував містечко Петру Перені, які стали патронами церкви. Починаючи із середньовіччя рід володів містечком безперервно, розбудовуючи навколо нього свою домінію. Сама ж церква й надалі залишалась у підпорядкуванні Естергома. Згадується в джерелах парафія і в 1450 р., коли представники роду Перені поділили між собою домінію. У 1525 р. значну частину Севлюша знищила велика пожежа, унаслідок якої

Виноградівська римо-католицька церква.
Vynohradiv Roman Catholic Church.

Vynohradiv, Roman Catholic Church

Szőlős, the administrative center of one of the smallest counties of the Kingdom of Hungary, in 1262 received a fairly wide range of privileges, among which was the free choice of a priest. Father Vida was first mentioned in the sources in 1277. The church was consecrated in honor of the Blessed Virgin. According to the lists of the papal tithe, the church was directly subordinated to the bishop of Esztergom.

In 1399 King Sigismund donated the town to Peter Perényi, whose family became the patron saint of the church. Since the Middle Ages, the clan owned the town continuously, building its dominance around it. The church itself continued to be under the control of Esztergom. The parish is mentioned in sources in 1450, when members of the Perényi family divided the dominion. In 1525, a large part of Szőlős was destroyed by a big fire, as a result of which the Perényis were exempted from taxes for eight years to facilitate the restoration of the town. It is not known for sure whether the church was damaged in the fire, but in the same year, as in the order of 1545, the abbots of the Szőlős church, like others, were obliged to equip soldiers to defend the country, depending on income. In the 1540s, the Perényis, who spread the Reformation in the town, captured the priest and began to dispose of the church at their own discretion.

The old parish was finally restored in 1863. In 1902 the church was renovated. Since 1959, it had been closed, parishioners gathered for prayer in the chapel in the cemetery. The parish resumed its activities only in 1989.

The church is located on the former main square of the town. The walls have retained their medieval character, as well as carved exterior elements, the church underwent a significant transformation only in the 18th century, when a new vault, supported by rectangular columns, was built in the nave and apse. Most of the carved elements are made of brown tuff rock, which was probably mined at the foot of Chorna (Black) Mountain. The walls, in contrast to the churches of the region at that time, were built not of rubble but of carved stone. The nave of the church has the shape of an elongated rectangle, from the east it is joined by an apse, which ends with five faces of an octagon and is about twenty cm narrower than the nave. A sacristy is attached to the western part of the northern wall of the apse, and a bell tower rises in front of the western wall of the nave.

Перені протягом восьми років були звільнені від частини податків щоби полегшити відновлення містечка. Достовірно не відомо, чи постраждала в пожежі церква, але в цьому ж році, як і в розпорядженні від 1545 р. настоятелі севлюської церкви, як і інші, залежно від доходів були зобов'язані екіпірувати вояків для оборони країни. У 1540-х рр. Перені, які розповсюдили в містечку реформатство, полонили священника, та почали розпоряджатися церквою на власний розсуд.

Давню парафію остаточно відновили в 1863 р. У 1902 р. в церкві провели ремонтні роботи. З 1959 р. вона була зачинена, прихожани для молитов збиралися в капличці, що на кладовищі. Свою діяльність парафія розпочала знов тільки в 1989 р.

Церква розташовується на колишній головній площі містечка. Стіни зберегли свій середньовічний характер, як і різьблені елементи екстер'єру, суттєвої трансформації церква зазнала тільки всередині в 18 ст., коли в нефі та апсиді звели нове склепіння, що спиралися на прямокутні колони. Різьблені елементи здебільшого виконані з коричневої туфової породи, яку, ймовірно, видобували біля підніжжя Чорної гори. Стіни, на відміну від тогочасних церков регіону, збудовані не з ламаного, а з різьбленого каменю. Неф церкви має форму видовженого прямокутника, зі сходу до нього приєднується апсида, що має завершення п'ятьма гранями восьмигранника та приблизно на двадцять см. Вужча від нефу. До західної частини північної стіни апсиди прибудована сакристія, а перед західною стіною нефа височіє дзвіниця.

*Виноградівська римо-католицька церква.
Vynohradiv Roman Catholic Church.*

Королівський замок

Замок має власну назву Нялаб. Розташований він на північно-західній околиці селища Королево Виноградівського району. Висота замкової гори 52 м. З її вершини відмінно проглядається долина р. Тиси, що протікає в 300 м від підніжжя. Центр фортеці, площею 52 x 47 м, у плані наближений до овальної форми, розташовується в північно-західній частині верхньої тераси гори. Розміщені по периметру житлові приміщення оточують невеликий внутрішній дворик із колодязем. У 20 м від основної замкової споруди проходила додаткова захисна лінія з будівлею прямокутної форми. Основну й допоміжну системи укріплення з'єднував міст, побудований на масивній кам'яній підпорі з арочним зводом посередині. Додаткову захисну лінію оточував рів. Для контролю ґрунтової дороги — єдиного зручного підходу до замку, на південно-східній околиці урочища, на віддалі від основного архітектурного комплексу, зведений бастион клиноподібної форми.

Письмові джерела свідчать про функціонування фортеці з кінця 13 до третьої чверті 17 ст. Укріплення збудовано між 1272 та 1315 рр. До зведення фортеці в околицях села Фелсас (перша назва Королева) була королівська мисливська садиба (*domus regalis*), яку востаннє згадують у 1272 р., а замок з'явився в джерелах з 1315 р. На початку 14 ст. король Карл Роберт дарував замок королівському камерарію Беке Боршо. Після переходу останнього на бік Матєя Чака, замок захопив та відновлював із руїн березький жупан Томаш.

Korolevo Castle

The castle has its own name — Nyaláb. It is located on the northwestern outskirts of the village of Korolevo, Vynohradiv district. The height of the castle hill is 52 m. From its top the valley of the river Tisza, which flows 300 m from the foot, is perfectly visible. The center of the fortress, with an area of 52 x 47 m and close to an oval shape in plan, is located in the northwestern part of the upper terrace of the mountain. Located along the perimeter, the living quarters surround a small courtyard with a well. An additional protective line with a rectangular building passed 20 m from the main castle building. The main and auxiliary systems of fortifications were connected by a bridge built on a massive stone support with an arch in the middle. An additional protective line was surrounded by a moat. To control the dirt road — the only convenient approach to the castle — on the south-eastern outskirts of the tract, at a distance from the main architectural complex, a wedge-shaped bastion was erected.

Written sources testify to the functioning of the fortress from the end of the 13th to the third quarter of the 17th century. The fortification was built between 1272 and 1315. Before the construction of the fortress in the vicinity of the village of Felszász (first name of Korolevo) there had been a royal hunting estate (*domus regalis*), which was last mentioned in 1272, and the castle appeared in the sources from 1315. In the 14th century, King Carl Robert donated the castle to the royal chamberlain Beke Borsa. After the latter sided with Máté Csák, the castle was captured and rebuilt from the ruins by Tamás, the zhupan of Bereg.

In 1378 King Louis together with the position of the governor of Ugocsa region handed over Nyaláb for use *pro honore* (*ex officio*) to the Moldavian nobleman Drag and his brothers. During their reign, the dominion not only expanded significantly, but also became a local center of culture, as evidenced by the Gospel rewritten in Slavic in Nyaláb Castle in 1401.

*Королівський замок Нялаб. Бастион клиноподібної форми.
Korolevo Castle Nyaláb. Wedge-shaped bastion.*

У 1378 р. король Людовик, разом із посадою жупана Уточанщини передав Нялаб у користування pro honore (за посадою) молдавському вельможі Драгу та його братам. За період їхнього правління домінія не тільки значно розширилась, але і стала локальним центром культури, про що свідчить переписане слов'янською мовою в замку Нялаб у 1401 р. Євангеліє.

У 1405 р., за заслуги перед королем у боротьбі проти антикороля Владислава Неапольського Сигізмунд дарував замок Нялаб із домінією Петру Перені, чим спровокував більш ніж столітню судову тяжбу між родами Драгфі та Перені.

З початку 15 ст. до останньої третини 17 ст. замок, з невеликими перервами, залишався у володінні баронської гілки роду Перені. Незважаючи на те, що його власники не приймали участь у політичних змовах 16-17 ст., і завжди залишалися лояльними до влади Габсбургів, у Відні було прийняте рішення про руйнування замку, яке відбулося в 1672 р.

In 1405 Sigismund granted the castle of Nyaláb with the domination to Peter Perényi for his services to the king in the fight against the anti-king Vladislav of Naples, which provoked more than a century of litigation between the families of Dragfy and Perényi.

From the beginning of the 15th century until the last third of the 17th century, the castle, with small breaks, remained in the possession of the baronial branch of the Perényi family. Despite the fact that its owners did not take part in the political conspiracies of the 16th-17th centuries and always remained loyal to the Habsburg authorities, a decision was made in Vienna to destroy the castle, which took place in 1672.

*Королівський замок Нялаб. Загальний вид зверху.
Korolevo Castle Nyaláb. General view from above.*

Квасівський замок

У плані замок мав форму прямокутного трикутника з круглою вежею на південному куті. Площа центральної частини — 450 кв. м. Внутрішній діаметр вежі — 9 м. До неї примикає рів, до 4 м завглибшки, виритий уздовж західної стіни замку. Укріплення, зведене поблизу переправи на р. Боржава, було покликане обороняти соляний шлях, який вів із Марамороша вглиб комітату Берег.

Населений пункт Квасово в письмових джерелах уперше згадується 8 травня 1390 р., коли разом із Варієвим король Сигізмунд дарував його придворному лицарю королеви Марії, магістру Яношу, сину Дьєрдя Надьмігалі. На початку 15 ст. село перейшло до роду Якчі, а згодом до гілки Саніслофі роду Баторі. Наприкінці століття представники роду Матузної частково як посаг, частково як придбане майно отримали Квасівський замок разом із домінією. У 1540 р. Дьордь та Пал Матузної продали замок хустському каштеляну Кріштофу Каваші. Повернути родові володіння вдалося тільки в 1546 р. Наприкінці 1550-х — на початку 60-х, рр. у період загострення міжусобної війни між королем Фердинандом та Яношом II Сигізмундом почастишали випадки свавілля солдатів місцевого гарнізону, до якого нерідко спонукали самі володарі фортець.

Ситуація настільки загострилася, що на законодавчих зборах 1563 р. у Пожоні (Братислава) головнокомандувачу була дана вказівка дослідити доцільність подальшого утримання в тому числі і Квасівського замку. У разі, якщо буде доведена значущість замку в системі оборони королівства, головнокомандувач був зобов'язаний навести лад у гарнізоні, щоби ті припинили грабунки. В іншому випадку замок мало бути зруйновано.

Оскільки в цей час регіон був підвладний Яну Сигізмунду, рішення залишилися на папері. Тільки через рік, в 1564 р., королівським військам під командуванням Лазара Швенді вдалося зайняти регіон та захопити навколишні фортеці, у тому числі і Квасово, яке після цього в письмових джерелах не згадується.

Kvasovo Castle

In plan the castle had the shape of a right triangle with a round tower at the southern corner. The area of the central part is 450 square meters. The inner diameter of the tower is 9 m. It is adjoined by a moat up to 4 m deep, dug along the western wall of the castle. The fortification, built near the crossing on the river Borzhava, was designed to protect the salt road that led from Maramures deep into Bereg county.

The settlement of Kvasovo was first mentioned in written sources on May 8, 1390, when King Sigismund presented it together with Variovo to the court knight of Queen Mary, master János, the son of György Nagymihályi. At the beginning of the 15th century the village passed to the Jákcsy family, and later to the Szanislóffy branch of the Báthory family. At the end of the century the representatives of the Matuznay family received Kvasovo Castle together with the dominion partly as a dowry and partly as acquired property. In 1540, György and Pál Matuznay sold the castle to Kristóf Kávássy, a castellan from Khust. It was not until 1546 that the ancestral possessions were restored. In the late 1550s and early 1960s, during the escalation of the civil war between King Ferdinand and János II Zsigmond, cases of arbitrariness of soldiers of the local garrison, to which the owners of the fortresses themselves often incited, became more frequent.

The situation became so aggravated that at the legislative meeting of 1563 in Pozsony (Bratislava) the commander-in-chief was instructed to investigate the expediency of further maintenance, including Kvasovo Castle. If the significance of the castle in the kingdom's defense system was proved, the commander-in-chief was obliged to bring order to the garrison so that they would stop the looting. Otherwise, the castle was subject to destruction.

As the region was under János Zsigmond's rule at the time, the decision remained on paper. Only a year later, in 1564, the royal troops under the command of Lazar Schwendi managed to occupy the region and capture the surrounding fortresses, including Kvasovo, which was not mentioned in written sources after that.

*Квасівський замок.
Kvasovo Castle.*

Герб комітату Мараморош

Вигнутий у кількох місцях, заокруглений гербовий щит поділений на два поля. У верхньому на срібному фоні дві ялинки з коричневим стовбуром та зеленими гілками, між ними вхід до соляної копальні, над нею стоїть козиця натурального кольору. Перед входом до шахти працюють два солекопи в чорних капелюхах, чоботях, синіх штанах та з кірками. У нижній частині гербового щита чотири срібні, хвилясті смуги, що символізують річки комітату: Тису, Тереблю, Ріку та Вішеу.

Комітат Мараморош до кінця 17 ст. використовував печатку з власною назвою, розбитою на склади й розміщеними колом.

Гербову печатку Мараморощу дарувала королева Марія Терезія в 1749 р. Печатку підтвердив і Фердинанд V у 1837 р., та дозволив угорськомовний напис.

Emblem of Maramures county

Curved in several places, the rounded coat of arms is divided into two fields. In the upper part on a silver background there are two fir-trees with brown trunks and green branches, between them the entrance to the salt mine is depicted, above it there is a natural-colored goat. In front of the entrance to the mine there are two salt miners in black hats, boots, blue pants and with picks in their hands. In the lower part of the emblem there are four silver wavy stripes, symbolizing the rivers of the county: the Tisza, the Tereblia, the Rika and the Visheu.

Until the end of the 17th century, Maramures county used a seal with its own name, divided into syllables and placed in a circle.

The seal was given to Maramures by Queen Maria Theresia in 1749. The seal was confirmed by Ferdinand V in 1837, and a Hungarian inscription was allowed.

*Герб комітату Мараморош.
Maramures county emblem.*

Терміни

Гальштатська доба — завершальний період епохи бронзи й початок залізного віку в Західній, Центральній і Південно-Східній Європі. Свою назву здобула за поселенням в Австрії, біля якого в 19 ст. було відкрито й досліджено велику кількість поховань із багатим інвентарем.

Госпіти (лат. hospes — чужинець, прийшлий, запрошений гість) — представники переважно заможних верств населення Західної Європи, які протягом 11–12 ст. прибули до Угорського королівства через перенаселення на батьківщині та в надії на отримання маєтків за військову службу або службу при дворі. З 13 ст. госпітами почали називати й селян, які колонізували малозаселені регіони й користувалися певними привілеями: особистою свободою, правом на володіння майном, правом вільної торгівлі та вибору суддів і священників.

Даки — північнофракійські племена, домінували в Карпато-Дунайському ареалі в 1 ст. до н.е. — 1 ст. н.е. Першу згадку про них знаходимо в Гая Юлія Цезаря в «Записках про Гальську війну».

Домінія (лат. dominium) — форма феодалної земельної власності, яка складається з різних частин, але концентрується в руках однієї особи (або держави) та перебуває під спільним управлінням.

Жупан (лат. comes) — у середньовічному Угорському королівстві керівник комітату, призначений на посаду королем. Жупани стояли й на чолі різноманітних державних структур (наприклад, жупан соляної комори), етнічних груп (секельські жупани) та ін.

Каштелян (лат. castellanus) — військовий керівник, що управляв замком, а в королівських комітатах і навколишніми територіями.

Комітат (лат. comitatus) — адміністративно-територіальна одиниця в Угорському королівстві 1000–1949 рр.

Палатин, надор (лат. palatinus, comes palatinus, comes palatii) — перша особа після короля в Угорському королівстві від св. Іштвана до 1848 р., намісник.

Фракійці — загальна назва групи індоєвропейських племен, що населяли територію від Егейського моря, проток і Малоазійського півострова на півдні до Карпатських гір на півночі та від Вардарського та Моравського басейнів на заході до західного узбережжя Чорного моря і Пруто-Дністровського межиріччя на сході. За повідомленням Геродота середини 5 ст. до н.е., фракійський народ після індійського був найбільш багатолюдним.

Glossary

The Hallstatt period — the final period of the Bronze Age and the beginning of the Iron Age in Western, Central and South-Eastern Europe. It got its name from a settlement in Austria, near which a large number of burials with rich inventory were discovered and researched in the 19th century.

Hospits (settlers) (Latin hospes — stranger, newcomer, invited guest) — representatives of mostly wealthy sections of the population of Western Europe, who came to the Kingdom of Hungary during the 11th and 12th centuries due to overpopulation in their homeland and in the hope of obtaining estates for military or court service. From the 13th century, peasants who colonized sparsely populated regions began to be called hospits, and they enjoyed certain privileges: personal freedom, the right to own property, the right to free trade, and the choice of judges and priests.

Dacians — North Thracian tribes, dominated the Carpathian-Danube area in the 1st century BC - 1 century AD. The first mention of them is found in Gaius Julius Caesar's «Notes on the Gallic War».

Dominium (Latin dominium) — a form of feudal land ownership, which consists of different parts, but is concentrated in the hands of one person (or state) and is under common management.

Zhupan (Latin comes) — in the medieval Kingdom of Hungary, the head of the county, appointed by a king. Zhupans also headed various state structures (for example, the warden of a salt store), ethnic groups (Sekel zhupans), and others.

Castellan (Latin castellanus) — a military leader who ruled the castle, and in royal counties the surrounding areas as well.

County (Latin comitatus) — an administrative-territorial unit in the Kingdom of Hungary in 1000–1949.

Palatine (Latin palatinus, comes palatinus, comes palatii) — the first person after the king in the Kingdom of Hungary from St. Ishtvan until 1848, governor.

The Thracians — the common name for a group of Indo-European tribes that inhabited the area from the Aegean Sea, straits and the Asia Minor Peninsula in the south to the Carpathian Mountains in the north and from the Vardar and Moravian basins in the west to the west coast of the Black Sea and Prut-Dniester interfluvium in the east. According to Herodotus in the middle of the 5th century BC, the Thracian people were the most populous after the Indians.

Використана література

The used literature

- Каврук Валерий. Олово и соль у Карпатском бассейне в бронзовом веке (часть первая). In: *Revista Arheologică. Serie nouă, Chişinău*, 2011, vol. VII, nr. 1–2, 5–46.
- Каврук Валерий. Олово и соль у Карпатском бассейне в бронзовом веке (часть II). In: *Revista Arheologică. Serie nouă, Chişinău*, 2012, vol. VIII, nr. 1–2, 16–37.
- Котигорошко В'ячеслав. Верхне Потисся в давнину. 1 000 000 років тому — X сторіччя н.е. Ужгород, Вид-во Карпати, 2008.
- Лангі Йозеф. Хуст, реформатська церква. In: *Середньовічні церкви від Тиси до Карпат, Ниредьгаза*, 2013, 108–129.
- Мойжес Володимир. Культурно-хронологические горизонты городища Белая Церковь (ур. Деалул Монэстырий). In: *Карпатика, Ужгород, Вид-во УЖНУ Говерла*, 2013, 42, 80–93.
- Прохненко Игорь. Городища Верхнего Потисья. In: *Carpatica-Karpatika. Старожитності Верхнього Потисся та суміжних регіонів. Ужгород, Патент*, 1998, 5, 55–69.
- Bakács István János. A sómonopólium Magyarországon III. Károly korában. In: *Századok*, 67, 1933, 611–653.
- Balogh István. Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526). Szeged, 1929.
- C. Tóth Norbert. A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: *Pénz, posztó piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a középkorról. Szerk. Weisz Boglárka. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont*, 2016. 83–148.
- Draskóczy István. Nyírbátor és Sopron. Az árumegállító jog és a só a 14–15. századi Magyarországon. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2006, 41, 251–265.
- Draskóczy István. Só a középkori Magyarországon. In: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Szerk. Kubinyi A., Laszlovszky J., Szabó P. Budapest*, 2008, 147–162.
- Draskóczy István. Sóbányászat és — kereskedelem a középkori Magyarországon. In: *Valóság*, 2014, 4, 56–68.
- Draskóczy István. A magyarországi kősó bányászata és kereskedelme (1440–1530-as évek. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018.
- Ember Győző. Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. *Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1. Budapest*, 1946.
- F. Romhányi Beatrix. A beregi egyezmény és a magyarországi sókereskedelem az Árpád-korban. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2016. Válság-kereskedelem. Szerk. Kövér György, Pogány Ágnes, Weisz Boglárka. Budapest, MTA BTK*.
- Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Budapest, 1977.
- Glück László. A máramarosi só kereskedelmének útvonalai a 16. század közepén. In: *Történelmi Szemle*, 2008, 50, 11–37.
- Glück László. A máramarosi sókamara igazgatása és gazdálkodása a Szepesi Kamara fennhatósága idején (1600–1604, 1614–1615). In: *Revista Arhivei Maramureşene* 2, 2009 31–81.
- Glück László. Egy sókamara hivatalnok a 16. század közepén: Szigeti Szabó György deák. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András. Budapest*, 2012, 459–469.
- Glück László. Az öt máramarosi város társadalma a 16–18. században. PhD-értekezés. Pécs, 2013.
- Gulyás László Szabolcs. Városfejlődés a középkori Máramarosban. Kolozsvár, 2014.
- Harding Anthony. Salt exploitation in the later prehistory of the Carpathian Basin. In: *Documenta Praehistorica, Ljubljana*, 2015, XLII, 211–217.
- Komáromy András. Egy hamis pénzverő a XVI. században. In.: *Századok*, 1893, 27, 647–667; 748–759.
- Kotigorošhko Vjačeslav. Mala Kopanya. Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2009.
- Kovássy Zoltán. A máramarosi sóbányászat emlékei. In.: *Bányászat*, 1986. 119 évfolyam, 9 szám., 626–631.
- Kubinyi András: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. In: *Aetas*, 1994, 1. szám., 102–119.

- Mihályi János. Máramarosi diplomák a XIV és XV. századból. Máramaros-Sziget, 1900.
- Németh Péter. Tarpa. Budapest, Száz Magyar Falu Könyvesház Kht, 2002.
- Pap József. Adalékok Máramaros történetéhez. Máramarossziget, 1909.
- Papp-Váry Árpád — Hrenkó Pál. Magyarország régi térképeken. Budapest, Gondolat Kiadó — Officina Nova, 1990.
- Paulinyi Oszkár: A sóregálé kialakulása Magyarországon. In: Századok, 1924, 57–58, 627–647.
- R. Várkonyi Ágnes. Sónk és kenyérünk. A Rákóczi-kor sóbányászatáról és sókereskedelméről. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012.
- Réthy Károly. Aknaszlatina, az európai sóbányászat egyik fellelőjére. In: Bányászattörténeti közlemények, 2010, 1, 42–48.
- Réthy Károly. A rónaszéki sóbányászat. In: Bányászattörténeti közlemények, 2010, 1, 49–56.
- Réthy Károly. Az aknasugatagi sóbányászat. In: Bányászattörténeti közlemények, 2010, 1, 57–61.
- Rustoiu Aurel. Dacii din Maramureş. Aşezări fortificate şi relaţii intercomunitare la sfârşitul epocii fierului. In: Contribuţii la preistoria şi istoria antică a spaţiului carpato-danubiano-pontic. In honorem professoris Ion Niculiţă natalia sua octogesima celebrantis. Chişinău, 2019, 377–392.
- Selmeczi Kovács Attila. Elfeledett magyar mesterségek és népelet. Budapest, Cser Kiadó, 2009.
- Szoleczky Emese. Huszt várának helye és szerepe Magyarország védelmi rendszerében. In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Hauszner Gábor (szerk.). Budapest, Argumentum Kiadó, 2005, 699–729.
- Szoleczky Emese. A Huszti vár története. PhD-értekezés. Budapest, 2005.
- Szoleczky Emese. Az igazi huszti kaland. In: Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére. Budapest, 2008, 281–291.
- Takács Péter. Adalékok a lakosság sóval való ellátásához Szatmár vármegyében a 18. század utolsó harmadában. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle, 2010, 45, 298–314.
- Takács Péter — Udvari István. Adalékok a Felső-Tisza vidék sógazdálkodásához a 18. század végétől. In: Hodinka Antal Emlékkönyv. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére. Szerk.: Udvari István. Nyíregyháza, BGYTF, 1993, 303–324.
- [thereaderwiki.com/de/Hallstatt_\(Archäologie\)](http://thereaderwiki.com/de/Hallstatt_(Archäologie))
- Trócsányi Zsolt. Habsburg- politika és Habsburg- kormányzat Erdélyben. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- Weisz Boglárka. Vámok és vámszedés az Árpád-kori Magyarországon (Történeti áttekintés, adattár). PHD-értekezés. Szeged, 2006.
- Weisz Boglárka (szerk.). Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2016.
- Zubánics László. Víz tükrére történelmet írni... Helytörténeti írások. — Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2007.
- Zubánics László. Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. Ungvár, 2015.

Ідея книги про «Соляний шлях» з'явилася у 2017 році під час розробки проєкту «Відновлення туристичної привабливості історичного «Соляного шляху»» та була втілена у життя під час його реалізації у 2021 році.

Завдяки цьому проєкту тема збереження замків Закарпаття, як основних чекпоінтів соляного маршруту, популяризувалася і часто висвітлювалася в медіа. Як результат, багато хто вперше дізнався про окремі руїни замків, і навіть відвідав їх.

Ми щиро сподіваємося, що інформація, котру вдалося знайти, систематизувати та презентувати в цій книзі стане корисною як для мешканців населених пунктів через котрі колись пролягав «Соляний шлях», так і для тих, хто цікавиться історією Закарпаття.

Хочемо подякувати історикам — Марії Жиленко, Володимиру Мойжесу, Ігорю Прохненку, та Драбанцу М. Роберту за роботу над збором інформації для цієї книги.

Від себе, хочу подякувати команді АРР «Закарпаття», що працювала над проєктом і зокрема Олені Онді, за те, що втілили в життя ідею та привернули увагу до колись надзвичайно важливого маршруту.

Також висловлюємо нашу подяку Програмі ЄІС ТКС Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014–2020, та європейським платникам податків, завдяки яким власне і стало можливим реалізувати проєкт і видати цю книгу.

М. Данканич

Директор КП АРР «Закарпаття» Закарпатської обласної ради

The idea of the “Salt Road” book appeared in 2017 while the “Restoration of Tourist Attractiveness of the Historical SaltRoad” project was being developed and was performed during its implementation in 2021.

Thanks to this project, the topic of preserving the castles of Zakarpattya, as the main checkpoints of the salt route, was popularized and often covered in mass media. As a result, many people learned about some individual ruins of castles for the first time and even visited them.

We sincerely hope that the information that has been found, systematized and presented in this book will be useful for both the residents of the locations through which the “Salt Road” once passed, and those who are interested in the history of Zakarpattya.

We would like to thank the historians — Zhylenko M., Moizhes V., Prokhnenko I., Dr. Drabancz M. Róbert — for their work on gathering information for this book.

From myself, I want to thank the team of ARD “Transcarpathia”, who worked on the project and, in particular, Olena Onda for implementing the idea and drawing attention to the once extremely important route.

We also express our gratitude to the Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI Cross-border Cooperation Programme 2014–2020, and to the European taxpayers, thanks to whom it actually became possible to implement the project and publish this book.

M. Dankanych

Director of ARD “Transcarpathia” of Zakarpattya Oblast Council”

Науково-популярне видання

Жиленко М., Мойжес В., Прохненко І., Драбанц М. Р.

СОЛЯНИЙ ШЛЯХ

Відповідальний за випуск - КП АРР «Закарпаття»
Літературне редагування - Марина Гончаренко
Коректура - Марина Гончаренко та Марія Жиленко
Комп'ютерна верстка - Сміґа Тетяна, Горбунов Владислав, Роберт Довганич
Дизайн обкладинки - Горбунов Владислав

Підписано до друку 3 березня 2021. Формат 64x90/8.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Palatino.
Ум. друк. арк. 15,84. Тираж 250 прим. Замов. № 0660.

Віддруковано в ТОВ «Поліграфцентр «Ліра»:
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25
www.lira-print.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.

Жиленко М., Мойжес В., Прохненко І., Драбанц М. Р.
С 60 Соляний шлях. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2021. – 96 с.: Іл.

ISBN 978-617-596-322-7

Матеріали пропонованого читачам науково-популярного видання зібрані та систематизовані колективом вчених України та Угорщини в рамках міжнародного проекту HUSKROUA /1702/3.1/0091 «Відновлення туристичної привабливості історичного «Соляного Шляху»», Програми ТКЄІС Угорщина-Словаччина-Румунія-України 2014-2020, що співфінансується ЄС. В публікації розглянуті основні етапи історії видобування солі в Марамороші, проаналізована регіональна специфіка транспортування, правового регулювання видобування та розподілу, а також окреслені основні напрямки реалізації одного з найбільш цінних мінералів Карпатського басейну. Книгу робить яскравішою багатий ілюстративний матеріал. Окремий інформаційний блок про важливі історичні постаті та пам'ятки архітектури на Соляному Шляху динамічно доповнює тематично-структурну лінію публікації.

Видання розраховане на широке коло читачів: туристів, краєзнавців, містить цінну інформацію для викладачів вишів та загальноосвітніх шкіл, студентів, школярів та всіх зацікавлених.

The materials of the popular science publication offered to readers were collected and systematized by a team of scientists from Ukraine and Hungary within the framework of the HUSKROUA /1702/3.1/0091 «Restoration of tourist attractiveness of the historical «SaltRoad» cross-border project, Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014-2020 co-financed by the EU. The publication considers the main stages of the history of salt mining in Maramures, analyzes the regional specifics of transportation, legal regulation of production and distribution, as well as outlines the main directions of marketing of one of the most valuable minerals of the Carpathian Basin. The book is brightened by rich illustrative material. A separate information block on important historical figures and architectural monuments on the Salt Road dynamically complements the thematic and structural line of the publication.

The publication is designed for a wide range of readers: tourists, local historians, contains valuable information for teachers of universities and secondary schools, students, schoolchildren and all interested parties.

УДК 622.363.1:338.48](477.87)(091)(092)